

Međunarodni sud za krivično gonjenje
osoba odgovornih za teška kršenja
međunarodnog humanitarnog prava
počinjena na teritoriju bivše
Jugoslavije od 1991. godine

Predmet: IT-98-32-T
Datum: 29. novembar 2002.
Original: engleski

PRED PRETRESNIM VIJEĆEM II

U sastavu: sudija David Hunt, predsjedavajući
sudija Ivana Janu
sudija Chikako Taya

Sekretar: g. Hans Holthuis

Presuda od: 29. novembar 2002.

TUŽILAC

protiv

Mitra VASILJEVIĆA

PRESUDA

Zastupnici optužbe:

g. Dermot Groome
g. Frédéric Ossogo
gđa Sabine Bauer

Zastupnici odbrane:

g. Vladimir Domazet
g. Radomir Tanasković

TUŽILAC protiv Mitra VASILJEVIĆA

I. REZIME OPTUŽBI.....	4
II. OPŠTI KRITERIJI U VEZI S OCJENJIVANJEM DOKAZA.....	7
III. OPŠTI USLOVI ZA PRIMJENU ČLANA 3 I ČLANA 5 STATUTA.....	11
A. OPŠTI USLOVI ZA PRIMJENU ČLANA 3 STATUTA.....	11
B. OPŠTI USLOVI ZA PRIMJENU ČLANA 5 STATUTA.....	12
C. ZAKLJUČCI O ČINJENIČNOM STANJU RELEVANTNI U POGLEDU OPŠTIH USLOVA ZA PRIMJENU ČLANA 3 I ČLANA 5 STATUTA.....	15
D. ZAKLJUČCI U VEZI S OPŠTIM USLOVIMA ZA PRIMJENU ČLANA 3 I ČLANA 5 STATUTA.....	21
IV. INDIVIDUALNA KRIVIČNA ODGOVORNOST.....	23
A. POČINJENJE.....	23
B. UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUHVAT.....	23
C. POMAGANJE I PODRŽAVANJE.....	25
V. VEZA OPTUŽENOG I PARAVOJNE GRUPE MILANA LUKIĆA.....	27
VI. INCIDENT NA OBALI DRINE.....	38
A. DOGAĐAJI.....	38
B. UTVRĐENO ČINJENIČNO STANJE.....	42
VII. INCIDENT U PIONIRSKOJ ULICI.....	45
A. DOGAĐAJI.....	45
B. ODBRANA ALIBIJEM I IDENTIFIKACIJA OPTUŽENOG.....	49
C. RANIJI DOGAĐAJI NA DAN 14. JUNA 1992.....	63
D. UTVRĐENO ČINJENIČNO STANJE.....	70
VIII. NASILJE PROTIV ŽIVOTA I TIJELA.....	72
A. PRAVO.....	72
IX. UBISTVO.....	77
A. PRAVO.....	77
B. ZAKLJUČCI NA OSNOVU UTVRĐENOG ČINJENIČNOG STANJA U VEZI S OVIM TAČKAMA I ODGOVORNOST OPTUŽENOG.....	77
1. Incident na obali Drine.....	77
2. Incident u Pionirskoj ulici.....	79
X. ISTREBLJENJE.....	80
A. PRAVO.....	80
B. ZAKLJUČCI NA OSNOVU UTVRĐENOG ČINJENIČNOG STANJA PO OVOJ TAČKI OPTUŽNICE I ODGOVORNOST OPTUŽENOG.....	86
XI. NEHUMANA DJELA.....	88
A. PRAVO.....	88
B. ZAKLJUČCI NA OSNOVU UTVRĐENOG ČINJENIČNOG STANJA U VEZI SA TIM TAČKAMA OPTUŽBE I ODGOVORNOST OPTUŽENOG.....	89
1. Incident na obali Drine.....	89
2. Incident u Pionirskoj ulici.....	90

XII. PROGON	91
A. PRAVO	91
B. ZAKLJUČCI NA OSNOVU UTVRĐENOG ČINJENIČNOG STANJA U VEZI SA OVOM TAČKOM OPTUŽBE I ODGOVORNOST OPTUŽENOG	93
XIII. PRESUDE PO OPTUŽBAMA	97
XIV. FAKTORI ZA ODMJERAVANJE KAZNE	100
XV. DISPOZITIV	113
A. KAZNA	113
B. URAČUNAVANJE VREMENA PROVEDENOG U PRITVORU	114
PRILOG I – ISTORIJAT POSTUPKA	115
A. PRETPRETRESNA FAZA	115
B. GLAVNI PRETRES	116
PRILOG II: POJMOVNIK	118

I. REZIME OPTUŽBI

1. Mitar Vasiljević (u daljnjem tekstu: optuženi) tereti se po drugoj izmijenjenoj optužnici (u daljnjem tekstu: Optužnica) od 12. jula 2001. po deset tačaka optužbi za zločine protiv čovječnosti po članu 5 Statuta i kršenja zakona i običaja ratovanja po članu 3 Statuta.

2. Tužilac navodi da se, tokom proljeća 1992., Milan Lukić, bivši stanovnik Višegrada, vratio u grad i organizovao manju paravojnu jedinicu. Ta paravojna jedinica djelovala je zajedno sa policijom i raznim vojnim jedinicama stacioniranim u Višegradu, te bila odgovorna za zločine protiv lokalnog muslimanskog civilnog stanovništva. Tu paravojnu formaciju domaći ljudi često su pominjali kao “Bele orlove”, a njen pripadnik bio je i Sredoje Lukić, rođak Milana Lukića.

3. Tužilac navodi da se optuženi, među ljudima poznat kao konobar zaposlen u preduzeću “Panos” koje je imalo nekoliko restorana i kafana na području Višegrada, priključio paravojnoj grupi Milana Lukića i učestvovao u etničkom čišćenju višegradskog područja.

4. Tužilac navodi da optuženi podliježe individualnoj krivičnoj odgovornosti za zločine za koje se tereti u skladu sa članom 7(1) Statuta Međunarodnog suda (u daljnjem tekstu: Statut). Navodi se da je optuženi, radeći u dogovoru sa Milanom i Sredojem Lukićem te drugim nepoznatim licima, planirao, podsticao, naredio, počinio i na druge načine pomogao i podržao planiranje, pripremu i izvršenje zločina za koje je okrivljen Optužnicom.

5. Optužnica ga tereti za dva konkretna incidenta:

a) Incident na Drini: Navodi se da je optuženi, 7. juna 1992. ili oko tog datuma, zajedno sa dvojicom saoptuženih (Milanom Lukićem i Sredojem Lukićem) te drugim neidentifikovanim licima, odveo sedam muškaraca bosanskih Muslimana na obalu rijeke Drine. Navedeni su tamo tu sedmorice muškaraca prisilili da stanu jedan do drugoga na obali, licem prema rijeci, i na njih otvorili vatru. Navodi se da su u tom strijeljanju petorica od sedam muškaraca izgubila život, a ostala dvojica su pobjegla, bez težih tjelesnih povreda.

b) Incident u Pionirskoj ulici: Navodi se da je optuženi, 14. juna 1992. ili oko tog datuma, izdao uputstvo da oko 65 žena, djece i starijih muškaraca, bosanskih Muslimana, odu u jednu kuću u Pionirskoj ulici u Novoj Mahali, opština Višegrad. Kasnije istoga dana, kako se navodi, optuženi je, u dogovoru sa saoptuženima i drugim licima, uz primjenu sile tu grupu premjestio u obližnju kuću, takođe u Pionirskoj ulici, gdje je učestvovao u tome da se ljude zaborikadira u jednu

prostoriju, postavio tamo zapaljivu napravu i kuću zapalio. Nadalje se navodi da je optuženi osvjetljavao ljude koji su pokušavali pobjeći kroz prozore dok su saoptuženi na njih pucali iz automatskog oružja. U tom incidentu smrtno je stradalo 70 ljudi, dok je izvjestan broj njih preživio, neki sa teškim tjelesnim povredama.

6. Tačka 1 optuženog tereti za istrebljenje kao zločin protiv čovječnosti, kažnjivo po članu 5(b) Statuta. Ta tačka se zasniva na navodu o njegovom učestvovanju, negdje u maju i julu 1992., u dogovoru sa saoptuženima i drugim nepoznatim licima, u počinjenju, planiranju, podsticanju, naređivanju, te u pomaganju i podržavanju na druge načine pripreme i izvršenja krivičnog djela istrebljenja značajnog broja civila bosanskih Muslimana, među kojima su bili i žene, djeca i starci. Ova tačka odnosi se samo na incident u Pionirskoj ulici.¹

7. Tačka 3 optuženog tereti za progon na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi kao zločin protiv čovječnosti, kažnjiv po članu 5(h) Statuta. Navodi se da je optuženi, u dogovoru s ostalom dvojicom saoptuženih i drugim licima, u maju i julu 1992. godine, učestvovao u progonu civila bosanskih Muslimana na cijeloj teritoriji opštine Višegrad i drugdje na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine. Tužilac navodi da je krivično djelo progona bilo počinjeno, izvršeno i sprovedeno sljedećim sredstvima i sljedećim radnjama: (a) ubistvom civila, bosanskih Muslimana i drugih nesrba; (b) maltretiranjem, ponižavanjem, terorisanjem i psihičkim zlostavljanjem civila, bosanskih Muslimana i drugih nesrba; i (c) krađom i uništavanjem lične imovine civila, bosanskih Muslimana i drugih nesrba. Ova tačka odnosi se na incident na Drini i na incident u Pionirskoj ulici, te samo na ta dva incidenta.²

8. Tačka 4 optuženog tereti za ubistvo kao zločin protiv čovječnosti kažnjiv po članu 5(a) Statuta, a tačka 5 za ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja kažnjivo po članu 3(1)(a) Ženevskih konvencija. Tačka 6 optuženog tereti i za nehumana djela kao zločin protiv čovječnosti kažnjiv po članu 5(i) Statuta, a tačka 7 za nasilje protiv života i tijela kao kršenje zakona i običaja ratovanja kažnjivo po članu 3(1)(a) Ženevskih konvencija. Te četiri tačke odnose se na incident na Drini.

9. Pored toga, tačka 10 optuženog tereti za ubistvo kao zločin protiv čovječnosti kažnjiv po članu 5(a) Statuta, a tačka 11 za ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja kažnjivo po članu 3(1)(a) Ženevskih konvencija. Tačka 12 optuženog tereti i za nehumana djela kao zločin protiv čovječnosti kažnjiv po članu 5(i) Statuta, a tačka 13 za nasilje protiv života i tijela kao kršenje

¹ Pretpretresna konferencija, 20. jula 2001. (T 89).

² Pretpretresna konferencija, 20. jula 2001. (T 88-89).

zakona i običaja ratovanja kažnjivo po članu 3(1)(a) Ženevskih konvencija. Ove tačke odnose se na incident na Drini.

10. Nekoliko tačaka odnosi se na optužbe protiv dvojice saoptuženih, protiv Milana Lukića (tačke 1, 4-7 i 10-13) i Sredoja Lukića (tačke 1 i 10-13), koji još nisu pod nadzorom Međunarodnog suda i za koje je određeno da se sudski postupak vodi zasebno.

II. OPŠTI KRITERIJI U VEZI S OCJENJIVANJEM DOKAZA

11. Dokaze u ovom predmetu Pretresno vijeće je ocjenjivalo u skladu sa Statutom Međunarodnog suda i njegovim Pravilnikom o postupku i dokazima (u daljnjem tekstu: Pravilnik), a ondje gdje ti dokumenti ne daju smjernice, na način koji najbolje omogućuje pravično rješenje predmeta i koji je u skladu sa suštinom Statuta i opštim načelima prava.³

12. Optuženi po članu 21(3) Statuta uživa pravo na presumpciju nevinosti. Zbog te presumpcije, obaveza dokazivanja krivice optuženog leži na strani optužbe. U skladu sa pravilom 87(A), krivicu optuženog optužba mora da dokaže van razumne sumnje. Donoseći odluku o tome da li je krivica optuženog prema ovom standardu dokazana za svaku pojedinu tačku Optužnice, Pretresno vijeće je savjesno razmotrilo da li, osim krivice optuženog, postoji neko drugo razumno moguće objašnjenje dokaza.⁴ Prema stavu Žalbenog vijeća, ako se iz predočenih dokaza razumno može izvući i drugačiji zaključak, u smislu nevinosti optuženog, valja izreći oslobađajuću presudu.⁵

13. Član 21(4)(g) Statuta propisuje da se optuženi ne može prisiliti da svjedoči protiv sebe. U ovom predmetu optuženi se opredijelio za to da svjedoči u sudnici, a Pretresno vijeće je, prilikom odlučivanja o prihvatanju teze optužbe, pažljivo razmotrilo i iskaz optuženog. Njegova odluka da svjedoči u sudnici ne znači da je on time bilo u kojoj mjeri preuzeo na sebe obavezu dokazivanja svoje nevinosti. Ne znači ni da se Vijeće mora opredjeljivati između njegovog iskaza i iskazâ svjedokâ optužbe. Pretresno vijeće je postupalo na način da utvrdi da li se iskazi svjedoka optužbe mogu prihvatiti kao dokazi koji van razumne sumnje potvrđuju činjenične navode, bez obzira na iskaz optuženog i ostalih svjedoka odbrane. Pretresno vijeće napominje da je u ovom predmetu optuženi donio odluku da svjedoči prije pozivanja ostalih svjedoka odbrane, što znači da je svjedočio ne znajući što će ti svjedoci izjaviti u svojim iskazima. Pretresno vijeće je taj faktor uzelo u obzir u prilog optuženom kada je razmatralo kolika težina treba da se prida njegovom iskazu.

14. Opšte uzev, Pretresno vijeće je pažljivo ocijenilo iskaze svih svjedoka optužbe i odbrane s obzirom na iskaz optuženog. To naročito vrijedi za razmatranje odbrane alibijem koju je optuženi iznio pobijajući navod optužbe da je učestvovao u incidentu u Pionirskoj ulici.

³ Pravilo 89(B).

⁴ *Tužilac protiv Delalića i dr.*, IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001. (u daljnjem tekstu: drugostepena presuda u predmetu *Delalić*), par. 458.

⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 458.

15. Ako ponudi odbranu alibijem, optuženo lice nema obavezu da taj alibi i dokaže. Optužba nosi obavezu da eliminiše svaku razumnu mogućnost da su dokazi o alibiju istiniti.⁶ S obzirom na okolnosti u ovom predmetu, ako se Pretresno vijeće uvjerilo da postoji razumna mogućnost da se optuženi nalazio i negdje drugdje, a ne u Pionirskoj ulici (kako navodi optužba), to znači da optužba nije uspjela van razumne sumnje dokazati da je on učestvovao u incidentu u Pionirskoj ulici.⁷

16. U pogledu “odbrane” alibijem optuženog posebnu su važnost imali iskazi svjedoka optužbe koji su izjavili da su optuženog vidjeli na poprištu incidenta u Pionirskoj ulici u predmetnom trenutku i u danima nakon incidenta. Opšte uzev, prilikom ocjenjivanja dokaza o identitetu optuženog, Pretresno vijeće je uzimalo u obzir faktore kao što su: u kakvim je uslovima - prema vlastitoj izjavi - svaki od tih svjedoka optuženog vidio, koliko ga je dugo posmatrao, koliko je dobro svjedok poznao optuženog prije nego što ga je prepoznao, te na koji je način pojedini svjedok opisao kako je identifikovao optuženog. Pretresno vijeće prihvata da, kad se radi o dokazima kojima se utvrđuje identitet, uvijek treba da se računa s određenom nesigurnošću imanentnom takvim dokazima zbog hirovitosti ljudske percepcije i pamćenja. Činjenica da svjedok svjedoči iskreno nije dovoljna da bi se takav dokaz smatrao pouzdanim. Ne postavlja se samo pitanje da li je svjedok koji daje identifikaciju iskren, nego i da li je takav dokaz objektivno pouzdan.⁸

17. Iskaze svojih svjedoka u kojima se daje identifikacija optužba je nastojala poduprijeti time što su isti svjedoci identifikovali optuženog u foto-albumu. U albumu je fotografija optuženog bila među fotografijama još 11 muškaraca. Fotografija optuženog pokazana svjedocima snimljena je nakon hapšenja optuženog, dakle, osam godina nakon događaja iz navoda Optužnice. Optužba nije dokazala da je optuženi u vrijeme kad je fotografija snimljena izgledao jednako kao osam godina prije toga. Većina svjedoka bila je u trenutku davanja izjava istražiteljima Tužilaštva zamoljena da optuženog identifikuje u foto-albumu. U najvećem broju slučajeva, svjedoci su te izjave davali više godina nakon događaja u kojima je optuženi navodno učestvovao. Neki svjedoci tada su već znali

⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 581; *Tužilac protiv Kunarca i dr.*, IT-96-23-T & IT-96-23/1-T, Presuda, 22. februar 2001., (u daljnjem tekstu: prvostepena presuda u predmetu *Kunarcac*), par. 625. To rješenje Žalbenog vijeća niko nije pokušao osporiti: *Tužilac protiv Kunarca i dr.*, IT-96-23 & IT-96-23/1-A, Presuda, 12. juni 2002. (u daljnjem tekstu: drugostepena presuda u predmetu *Kunarcac*).

⁷ Za donošenje zaključka da je krivica optuženog dokazana van razumne sumnje, nije dovoljno da optužba van razumne sumnje dokaže samo to da je alibi lažan. Iz zaključka Pretresnog vijeća da je alibi lažan ne proizlazi zaključak o tome da je optuženi kriv. Da bi se mogao donijeti zaključak o krivici optuženog, optužba mora da dokaže i istinitost van razumne sumnje činjenica navedenih u Optužnici.

⁸ Općenito o svjedočenju kojim se identifikuje optuženi, *vidi: Tužilac protiv Kupreškića i dr.*, predmet br. IT-95-16-A, Presuda, 23. oktobar 2001. (u daljnjem tekstu: drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*), par. 34-40, i izvore navedene u fusnotama; drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 491, 506; *Tužilac protiv Kunarca i dr.*, IT-96-23 & 23/1-T, Odluka po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude, 3. juli 2000. (u daljnjem tekstu: Odluka u predmetu *Kunarcac*), par. 8; prvostepena presuda u predmetu *Kunarcac*, par. 561-562.

da je protiv optuženog podignuta optužnica u vezi sa djelovanjem paravojne grupe Milana Lukića, a mnogi su fotografiju optuženog mogli vidjeti i u sredstvima informisanja. U trenutku davanja izjave Tužilaštvu, neki od tih svjedoka nisu mogli da prepoznaju optuženog u foto-albumu koji im je pokazan.

18. Bilo bi nepravilno prema optuženom da Pretresno vijeće prida značajniju težinu tim identifikacijama na osnovu foto-albuma. I sâmo pregledavši foto-album, Pretresno vijeće se nije uvjerilo da su u nj uvrštene fotografije osoba koje bi s optuženim imale takve sličnosti da bi njegova identifikacija na osnovu tog albuma bila pouzdana. Samo je još jedan čovjek donekle odgovarao opisu optuženog koji je dala osoba koja ga je vidjela samo na kratko i nije ga ranije poznavala. Ostali muškarci u albumu bili su tek malo ili nimalo slični optuženom. U svakom slučaju, identifikacija na osnovu fotografije obično je imanentno nepouzdana ako svjedok ranije nije poznao optuženog. Fotografija je samo dvodimenzionalni prikaz, njome je zabilježeno samo kako je osoba izgledala u djeliću sekunde, možda baš kada je osoba mijenjala izraz lica, i stoga možda i nije uvijek sigurno da je ona odraz stvarnog izgleda osobe.

19. Nadalje, optužba je identifikaciju optuženog nastojala poduprijeti i identifikacijama optuženog od strane svjedoka u samoj sudnici. Zbog okolnosti u kojima se vrše identifikacije u sudnici - koje gotovo neminovno navode na prepoznavanje osobe kojoj se sudi - njima ne može da se prida nikakva dokazna težina.⁹

20. Pretresno vijeće je savjesno ocijenilo i dokaze od strane vještaka koje su u ovom predmetu izvele i optužba i odbrana, a u vezi s autentičnošću medicinske dokumentacije za koju se tvrdilo da se odnosi na optuženog, te u vezi s "odbranom" alibijem. Ocjenjujući dokaznu vrijednost tog materijala, Pretresno vijeće je uzelo u obzir stručnost vještaka, metodologiju koju je pojedini vještak primijenio, te vjerodostojnost njihovih nalaza u kontekstu tih faktora i ostalih dokaza koje je Vijeće prihvatilo.

21. Pretresno vijeće je takođe u obzir uzelo stepen podudarnosti između iskaza svjedoka u sudnici i njihovih pismenih izjava prije suđenja. Pretresno vijeće prihvata da iskaz svjedoka u sudnici u većini slučajeva neće biti istovjetan svjedočenju datom u obliku pismene izjave. Razlog tome jeste to što će svjedoku na suđenju možda biti postavljena pitanja koja mu ranije nisu bila postavljena ili se svjedok tokom ispitivanja može sjetiti pojedinosti kojih se ranije nije sjetio. Opšte uzev, sitna odstupanja među iskazima raznih svjedoka, odnosno odstupanja između iskaza jednog svjedoka i njegove ranije pisane izjave, Pretresno vijeće nije smatralo razlogom za diskreditaciju

svjedoka u slučajevima kada je svjedok ipak sa prihvatljivim stepenom detaljnosti iznio suštinu incidenta navedenog u Optužnici.¹⁰ Shodno tome, sitna odstupanja između ranijih pisanih izjava i iskaza u sudnici Vijeće nije smatralo razlogom za diskreditaciju svjedoka u cjelini ako je svjedok bio sposoban da sa razumnim stepenom detaljnosti ponovo iznese glavni sadržaj svoje ranije izjave. Kada je trebalo da se riješi valja li neko manje odstupanje smatrati razlogom za odbacivanje materijala svjedoka u cijelosti, Pretresno vijeće je uzimalo u obzir činjenicu da su se predmetni događaji dogodili gotovo deset godina prije svjedočenja svjedoka u sudnici. Iako je zbog nedovoljno detaljnog sjećanja tih svjedoka posao optužbe bio otežan, nedovoljna detaljnost u vezi sa sporednim pitanjima uglavnom se nije smatrala dovoljnim razlogom za neprihvatanje materijala tih svjedoka.¹¹

22. Bilo je slučajeva da je o incidentu za koji je optuženi okrivljen ili s njim na neki drugi način bio doveden u vezu svjedočio samo jedan svjedok. Žalbeno vijeće je riješilo da se za svjedočenje samo jednog svjedoka o nekoj pravno relevantnoj činjenici sa gledišta prava ne zahtijeva potkrepa.¹² U takvoj situaciji, pretresno vijeće iskaz svjedoka optužbe posebno pomno razmatra prije nego što će ga prihvatiti kao dovoljan osnov za zaključak o krivici optuženog.¹³

23. Zaključci Pretresnog vijeća u vezi sa drugim pojedincima imenovanim u dokaznom postupku bili su zasnovani na dokazima izvedenima u okviru ovog suđenja i bili su doneseni samo u funkciji ovog suđenja. Ti zaključci nisu doneseni radi izricanja krivičnih osuda tim drugim pojedincima. Konkretno, dvojica saoptuženika koji još nisu uhapšeni, Milan Lukić i Sredoje Lukić, u okviru ovog suđenja nisu proglašeni krivim van razumne sumnje ni za jedno od krivičnih djela za koje ih Optužnica tereti. Zaključci ovog suđenja njih ni na koji način ne vežu tako da oni mogu bez ograničenja osporavati bilo koji dokaz sa njima u vezi izveden u ovom suđenju, ako on bude predočen i u okviru sudskog postupka koji će se na ovom Međunarodnom sudu voditi protiv njih.

⁹ Odluka u predmetu *Kunarac*, par. 19; prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 562.

¹⁰ *Tužilac protiv Krnojelca*, IT-97-25-T, Presuda, 15. mart 2002., par. 69 (u daljnjem tekstu: prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*).

¹¹ *Ibid.* Vidi i prvostepenu presudu u predmetu *Kunarac*, par. 564.

¹² *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000. (u daljnjem tekstu: drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*), par. 62; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 71.

¹³ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 71.

III. OPŠTI USLOVI ZA PRIMJENU ČLANA 3 I ČLANA 5 STATUTA

A. Opšti uslovi za primjenu člana 3 Statuta

24. Da bi se mogao primijeniti član 3 Statuta, valja da budu zadovoljena dva opšta uslova: prvo, mora postojati oružani sukob; drugo, radnje optuženog moraju biti usko povezane s oružanim sukobom.¹⁴

25. Uslov da radnje optuženog moraju biti usko povezane s oružanim sukobom ne znači da se traži da je krivično djelo bilo počinjeno u toku same borbe ili na borbenom poprištu.¹⁵ Ratno pravo važi i nastavlja važiti za cijelu teritoriju pod kontrolom jedne od strana koje učestvuju u sukobu, bez obzira na to da li su u toku borbe, a sve do opšteg zaključenja mira ili mirnog rješenja sukoba.¹⁶ Kako je smatralo Žalbeno vijeće u predmetu *Kunarac*:¹⁷

Ne traži se uzročno-posljedična veza između oružanog sukoba i počinjenja zločina, ali je ipak potrebno utvrditi da je postojanje oružanog sukoba u znatnoj mjeri utjecalo na sposobnost počinioca da počinji zločin, njegovu odluku da ga počinji, način počinjenja zločina ili cilj s kojim je počinjen.

Taj uslov se smatra ispunjenim ako je krivično djelo počinjeno bilo u toku bilo nakon borbi, ali onda kada je djelo bilo počinjeno u funkciji ili, u najmanju ruku, pod vidom situacije koja je posljedica borbenih djelovanja.¹⁸

26. Pored toga, da bi se moglo pokrenuti krivično gonjenje po članu 3 Statuta, moraju biti zadovoljena četiri kriterija:¹⁹

- (i) predmetno kršenje mora biti povreda norme međunarodnog humanitarnog prava;
- (ii) ta norma mora biti običajnog karaktera, a ako pripada pravu međunarodnih ugovora, moraju biti zadovoljeni traženi uslovi;
- (iii) kršenje mora imati teški oblik, odnosno, njime mora biti povrijeđena norma kojom se štite važne vrijednosti i ta povreda mora biti skopčana sa teškim posljedicama za žrtve; i

¹⁴ *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda, 2. oktobar 1995. (u daljnjem tekstu: Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*), par. 67 i 70; drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 55.

¹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 57; prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 568.

¹⁶ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 70; drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 57.

¹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 58.

¹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 58; prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 568.

(iv) kršenje norme, i po običajnom pravu i po pravu konvencija, mora povlačiti individualnu krivičnu odgovornost osobe koja je povrijedila normu.

27. Zajednički član 3 Ženevskih konvencija iz 1949. godine postao je integralnim dijelom međunarodnog običajnog prava,²⁰ te će svako teško kršenje njegovih odredbi ispuniti sva četiri gore nabrojena kriterija.²¹

B. Opšti uslovi za primjenu člana 5 Statuta

28. Član 5 Statuta predviđa listu krivičnih djela koja se, ako su počinjena u okviru oružanog sukoba i kao dio napada “usmjerenog protiv bilo kojeg civilnog stanovništva”, smatraju zločinima protiv čovječnosti. Formulacija “usmjeren protiv bilo kojeg civilnog stanovništva” obuhvata sljedećih pet pod-elemenata.²²

- (i) Mora postojati napad.²³
- (ii) Radnje počinioca moraju biti dio napada.²⁴
- (iii) Napad mora biti “usmjeren protiv bilo kojeg civilnog stanovništva”.²⁵
- (iv) Napad mora biti “rasprostranjen ili sistematski”.²⁶
- (v) Počinilac mora biti svjestan šireg konteksta u kojem se odvijaju njegove radnje, kao i toga da su njegove radnje dio napada.²⁷

¹⁹ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 94; drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 20; drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 66.

²⁰ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 70; prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 408.

²¹ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 134; drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 68.

²² Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 85. *Vidi* i prvostepenu presudu u predmetu *Kunarac*, par. 410; *Tužilac protiv Radislava Krstića*, predmet br. IT-98-33-T, Presuda, 2. avgust 2001. (u daljnjem tekstu: prvostepena presuda u predmetu *Krstić*), par. 482; *Tužilac protiv Kvočka i dr.*, predmet br. IT-98-30/1-T, Presuda, 2. novembar 2001. (u daljnjem tekstu: prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*), par. 127; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 53.

²³ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 251; drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 85-89.

²⁴ *Ibid.*, par. 248; drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 85, 99-100.

²⁵ U čl. 5 Statuta izrijeком se koristi formulacija “usmjeren protiv bilo kojeg civilnog stanovništva”. *Vidi* drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac*, par. 85, 90-92, i *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-T, Presuda, 14. juli 1997. (u daljnjem tekstu: prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 635-644.

²⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 248; drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 85, 93-97; *Tužilac protiv Mrkšića i dr.*, predmet br. IT-95-13-R61, Review of Indictment Pursuant to Rule 61 of the Rules of Procedure and Evidence /Pregled Optužnice shodno pravilu 61 Pravilnika o postupku i dokazima/, 3. april 1996. (u daljnjem tekstu: Odluka po pravilu 61 u predmetu *Mrkšić i dr.*), par. 30.

²⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 85, 102-104; drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 248.

29. “Napad” se može opisati kao postupanje koje uključuje činjenje nasilja.²⁸ U kontekstu zločina protiv čovječnosti, izraz “napad” nije ograničen na upotrebu oružane sile²⁹ nego obuhvaća i svako zlostavljanje civilnog stanovništva.³⁰

30. Pojmovi “napad” i “oružani napad” različiti su i samostojni. Kako je smatralo Žalbeno vijeće u predmetu *Tadić*:³¹

Stoga “napad na civilno stanovništvo” i “oružani sukob” – moraju biti dva zasebna pojma, mada, naravno, prema članu 5 Statuta, “napad na bilo koje civilno stanovništvo” može biti dio “oružanog sukoba”.

Napad može prethoditi oružanom sukobu, odvijati se dulje od njega ili za njegova trajanja, a može i ne biti njegovim dijelom.³²

31. Žalbeno vijeće je formulisalo i ovakav svoj stav:³³

[P]rilikom utvrđivanja toga da li je došlo do napada na neko konkretno civilno stanovništvo, irelevantno je da je druga strana takođe počinila zvjerstva protiv civilnog stanovništva suprotne strane.

[...]

Postojanje napada jedne strane na civilno stanovništvo druge strane ne opravdava napad te druge strane na civilno stanovništvo one prve, a niti ne isključuje zaključak da su te snage zapravo svoj napad usmjerile upravo na civilno stanovništvo kao takvo. Svaki napad na civilno stanovništvo neprijatelja je protivpravan i zločini počinjeni u okviru jednog takvog napada mogu se, ako su ispunjeni i svi drugi uslovi, okvalifikovati kao zločini protiv čovječnosti.

32. Radnje optuženog moraju biti dio napada.³⁴ Naime, prema stavu Žalbenog vijeća, nexus između radnji optuženog i napada sastoji se od sljedeća dva elementa.³⁵

- i) počinjena je radnja koja je, po svom karakteru ili po svojim posljedicama, objektivno dio napada, a uz to
- ii) optuženi zna da postoji napad na civilno stanovništvo i da je njegova radnja dio tog napada.

²⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 415; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 54. *Vidi* i drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac*, par. 86 i 89.

²⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 86.

³⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac* par. 86; prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 416.

³¹ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 251.

³² Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 86; drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 251; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 54.

³³ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac* par. 87. *Vidi* i prvostepenu presudu u predmetu *Kunarac*, par. 580.

³⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 248 i 255; drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 100.

³⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 99. *Vidi* i prvostepenu presudu u predmetu *Kunarac*, par. 418; drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 248, 251 i 271; prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 659; Odluka po pravilu 61 u predmetu *Mrkšić i dr.*, par. 30.

33. Izraz “usmjeren protiv bilo kojeg civilnog stanovništva” precizira element da je, u kontekstu zločina protiv čovječnosti, primarni cilj napada civilno stanovništvo.³⁶ Zaštita sadržana u članu 5 proteže se na “bilo koje” civilno stanovništvo uključujući i stanovništvo vlastite države ako je akter napada sama država.³⁷ Dakle, nije potrebno dokazivati vezu žrtava sa pojedinom stranom učesnicom sukoba.³⁸

34. Izraz “stanovništvo” ne znači da predmetom napada mora biti cjelokupno stanovništvo geografskog entiteta u kojem se napad odvija.³⁹ Prema stavu Žalbenog vijeća:⁴⁰

Dovoljno je pokazati da je napad bio usmjeren protiv dovoljnog broja pojedinaca, odnosno da je bio usmjeren protiv njih na takav način da se Vijeće uvjeri kako je napad za cilj doista imao civilno "stanovništvo", a ne ograničeni i nasumce odabrani broj pojedinaca.

35. Pored toga, napad mora biti ili “rasprostranjen” ili “sistematski”, dakle ne odnositi se na izolirane ili slučajne radnje iz reda onih koje se podvode pod zločine protiv čovječnosti.⁴¹ Izraz “rasprostranjen” podrazumijeva velike razmjere napada i broja žrtava, dok izraz “sistematski” podrazumijeva da su izvršena nasilja bila organizovana i da ne postoji vjerovatnoća da su se ona dogodila slučajno.⁴² Prema stavu Žalbenog vijeća:⁴³

Obrasci zločina - to jest redovito ponavljanje sličnog kriminalnog ponašanja koje nije slučajno - uobičajeni su izraz takvog sistematskog događanja.

36. Žalbeno vijeće je izrazilo stav da niti iza napada niti iza radnji optuženog ne mora stajati nikakav “politički program” ili “plan”.⁴⁴ U okviru međunarodnog običajnog prava ne postoji ništa što bi zahtijevalo postojanje dodatnog uslova da radnje moraju biti povezane sa nekim političkim programom ili planom.⁴⁵ U najboljem slučaju, postojanje politike ili plana može imati značaja u dokaznom postupku, ali to nije pravno obilježje krivičnog djela.⁴⁶

³⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 91; prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 421.

³⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 423; prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 635.

³⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 423.

³⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 90; prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 644; prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 424.

⁴⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 90.

⁴¹ Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 427; prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 648.

⁴² Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 94; prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 428-429; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 57; prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 648; *Tužilac protiv Blaškića*, predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000. (u daljnjem tekstu: prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*), par. 203 i 206.

⁴³ Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 429.

⁴⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 98; *vidi* i prvostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 58.

⁴⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 98.

⁴⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 98; *vidi* i prvostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 58; *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, predmet br. IT-95-14/2-T, Presuda, 26. februar 2001. (u daljnjem tekstu: prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*), par. 182; prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 432.

37. Što se tiče zahtijevanog stanja svijesti, optuženi⁴⁷ -

[...] mora ne samo imati namjeru da počini krivično djelo ili djela u osnovi za koja je optužen, nego [...] mora i znati "da je došlo do napada na civilno stanovništvo i da njegova djela predstavljaju dio tog napada", odnosno [...] u najmanju ruku [da je prihvatio] "rizik da njegovo djelo postane dio takvog napada".

Nadalje, kad se radi o podlijevanju krivičnoj odgovornosti, pobude optuženog za učestvovanje u napadu su irelevantne, te se zločin protiv čovječnosti može počinuti i iz posve ličnih razloga.⁴⁸

38. Pored ovih pet uslova, po Statutu je zločin protiv čovječnosti u smislu člana 5 počinjen samo kada je krivično djelo "počinjeno u oružanom sukobu". Taj kriterijum nadležnosti zadaje kao uslov postojanje oružanog sukoba u vrijeme i na mjestu na koje se odnosi optužnica, ali ne traži postojanje materijalnog nekusa između radnji optuženog i oružanog sukoba.⁴⁹

C. Zaključci o činjeničnom stanju relevantni u pogledu opštih uslova za primjenu člana 3 i člana 5 Statuta

39. Opština Višegrad smještena je u jugoistočnom dijelu Bosne i Hercegovine, a na svojem istočnom rubu graniči sa Republikom Srbijom. Gradsko središte opštine, Višegrad, nalazi se na lijevoj obali Drine. Godine 1991. opština je imala oko 21.000 stanovnika, od čega je u samom gradu Višegradu živjelo njih oko 9.000. Približno 63% stanovništva bilo je muslimanske nacionalnosti, a oko 33% srpske.⁵⁰

40. U novembru 1990. u opštini su održani višestranački izbori. Većinu glasova osvojile su dvije stranke: SDA (Stranka demokratske akcije), uglavnom muslimanska, i SDS (Srpska demokratska stranka), uglavnom srpska. Rezultati izbora gotovo su potpuno odgovarali nacionalnom sastavu stanovništva opštine tako da je 27 od 50 mjesta u opštinskoj skupštini dobio

⁴⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 102; vidi i prvostepenu presudu u predmetu *Krnjelac*, par. 59; prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 434; prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 247 i 251.

⁴⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 103, i prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 433. Vidi i *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999. (u daljnjem tekstu: drugostepena presuda u predmetu *Tadić*), par. 248 i 252.

⁴⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 83; drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 249 i 251; prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 413; prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 71.

⁵⁰ Izjava o slaganju strana i pitanja koja nisu sporna, P 36.1, (3)(d), (e) i (f). Vidi i P 41.1, *Changes in the Ethnic Composition in the Municipality of Višegrad, 1991 and 1997 /Promjene u nacionalnom sastavu stanovništva opštine Višegrad, 1991. i 1997./*, 17. avgust 2001.

SDA, a 13 SDS.⁵¹ Srpski političari nisu bili zadovoljni takvom raspodjelom uticaja i smatrali su da su nedovoljno zastupljeni na položajima vlasti. Ubrzo su planule međunacionalne napetosti.⁵²

41. Početkom 1992. godine građani muslimanske nacionalnosti su razoružani ili je od njih zatraženo da predaju oružje.⁵³ Istovremeno su se Srbi počeli sâmi naoružavati i organizovati vojnu obuku.⁵⁴ Organizovati su se pokušali i Muslimani, ali su u tome bili mnogo manje uspješni.⁵⁵

42. Od 4. aprila 1992., srpski političari su uporno počeli tražiti da se policija podijeli po nacionalnostima.⁵⁶ Ubrzo nakon toga, obje suprotstavljene grupe podigle su barikade oko Višegrada,⁵⁷ nakon čega je uslijedilo sporadično nasilje uključujući pucjavu i granatiranje.⁵⁸ U jednom takvom incidentu, otvorena je minobacačka vatra na muslimanska naselja⁵⁹ tako da je mnogo civila, bojeći se za svoje živote, pobjeglo iz svojih sela.⁶⁰ Početkom aprila 1992. jedan Višegrađanin muslimanske nacionalnosti, Murat Šabanović, preuzeo je kontrolu nad tamošnjom riječnom branom i zaprijetio da će otvoriti branu. Dana 13. aprila 1992., Šabanović je ispustio nešto vode čime su nanesene štete imanjima nizvodno.⁶¹ Narednog dana je intervenisao Užički korpus Jugoslovenske narodne armije (JNA), preuzeo kontrolu nad branom i ušao u Višegrad.⁶²

⁵¹ VG-22 (T 134-135, 165-169); VG-14 (T 417); Omer Branković (P 143, str. 548789-91); Mehmed Tvrtković (P 143, str. 584584); Snežana Nešković (T 3616).

⁵² Mehmed Tvrtković (P 143, str. 584584); Snežana Nešković (T 3504-3605, 3610-3612); VG-14 (T 417); Omer Branković (P 143, str. 548791).

⁵³ Od preduzeća kojima su rukovodili Muslimani takođe je zatraženo da predaju oružje. Budući da su imali većinu u Skupštini opštine i kontrolu nad njom, Muslimani su imali i kontrolu nad Teritorijalnom odbranom (u daljnjem tekstu: TO) koja je pak kontrolisala oružje koje se nalazilo u preduzećima, koja su bila u sitemu TO-a. *Vidi* VG-22 (T 136-138, 161, 173); VG-116 (T 599-600); VG-21 (T 910-912); Omer Branković (P 143, str. 548793); *vidi* i P 47, telegram sa potpisom predsjednika Srpske Republike Bosne i Hercegovine, Radovana Karadžića, u kojem se kaže sljedeće: "Sva sela u kojim hrvatsko i muslimansko stanovništvo preda oružje i ne namjerava da se bori protiv nas moraju uživati punu zaštitu naše Srpske države Bosne i Hercegovine". Ta poruka poslata je putem radija u više opština, među njima i u opštinu Višegrad (*vidi* P 47).

⁵⁴ VG-22 (T 136-138, 173); Omer Branković (P 143, str. 548791-3); Fikret Cocalić (P 143, str. 547043); Mehmed Tvrtković (P 143, str. 584586); Muharem Samardić (P 143, str. 584977); Dragan Simić (T 2521); VGD-24 (T 4681-4682).

⁵⁵ Muharem Samardić (P 143, str. 584979); Dragan Simić (T 2521); VGD-23 (T 2656); VGD-24 (T 4682).

⁵⁶ Omer Branković (P 143, str. 548791); Fikret Cocalić (P 143, str. 547044).

⁵⁷ Fehrid Spahić (T 351); VG-14 (T 419); VG-21 (T 909-910); Mevsud Poljo (T 616); Mehmet Tabaković (P 143, str. 912758); Simeun Vasić (P 143, str. 645514); Muharem Samardić (P 143, str. 584977); Petar Mitrović (T 2770).

⁵⁸ VG-22 (T 137-183); VG-32 (T 212-213); Mevsud Poljo (T 616-617); VG-87 (T 1086); VG-38 (T 1339-1343); Omer Branković (P 143, str. 548794).

⁵⁹ VG-22 (T 137-183); Muharem Samardić (P 143, str. 584977); Omer Branković (P 143, str. 548794).

⁶⁰ VG-38 (T 1340); VG-87 (T 1086); VG-77 (T 690); VG-84 (T 1647).

⁶¹ VG-22 (T 140-141, 179-181); Fehrid Spahić (T 355); VG-59 (T 1041-1042); VG-61 (T 869); Snežana Nešković (T 3623); Fikret Cocalić (P 143, str. 547044); Muharem Samardić (P 143, str. 584977). Mirsad Tokača je u svom iskazu izjavio da incident sa branom nije bio glavni razlog bijega stanovništva. Ljudi su iz Višegrada počeli bježati već ranije (T 857).

⁶² VG-115 (T 1041-1042); Fehrid Spahić (T 355); VG-61 (871); VG-14 (T 417); Muharem Samardić (P 143, str. 584977); Fikret Cocalić (P 143, str. 547044).

43. Iako je mnogo Muslimana iz Višegrada pobjeglo upravo bojeći se dolaska Užičkog korpusa JNA-a,⁶³ kada se to stvarno dogodilo, prisustvo Korpusa imalo je isprva smirujući efekt.⁶⁴ Nakon što su obezbijedili grad, oficiri JNA i vođe Muslimana povelili su zajedničku kampanju putem sredstava informisanja ne bi li ljude ohrabрили da se vrate svojim domovima.⁶⁵ Krajem aprila 1992. mnogi su to zaista i učinili.⁶⁶ JNA je inicirala i pregovore između dviju strana, u pokušaju da se razriješi međunacionalna napetost.⁶⁷ Neke Muslimane je međutim zabrinjavala činjenica da se u sastavu Užičkog korpusa nalaze isključivo Srbi.⁶⁸

44. Ubrzo nakon toga, organizovani su konvoji iza kojih su mnoga sela ostala bez svojih nesprskih žitelja.⁶⁹ U jednom navratu, na fudbalski stadion u Višegradu dovedene su hiljade nesrba iz sela iz prigradskog područja Višegrada s obje strane Drine.⁷⁰ Ljudi su tamo podvrgnuti pretresu kojim se tražilo oružje i obratio im se zapovjednik JNA-a. On im je rekao da oni koji žive na lijevoj obali Drine mogu da se vrate u svoja sela koja su očišćena od “reakcionarnih snaga”, dok stanovnici desne obale Drine nisu pušteni da se vrate. Zbog toga je mnogo ljudi sa desne obale Drine ostalo u Višegradu, odlučilo se skrivati ili pobjeći.⁷¹

45. Dana 19. maja 1992. JNA se povukao iz Višegrada.⁷² Paravojne jedinice su ostale,⁷³ da bi odmah nakon odlaska armije iz grada pristiglo još njih.⁷⁴ Priključilo im se nešto lokalnih Srba.⁷⁵

⁶³ Mirsad Tokača (T 846, T 856); VG-14 (417-419); Mehmed Tvrtković (P 143, str. 584586).

⁶⁴ Dragan Simić (T 2495); VG-22 (T 193).

⁶⁵ Izjava o slaganju strana i pitanja koja nisu sporna, P 36.1, (3)(k). *Vidi* i VG-22 (T 142-143); Fikret Cocalić (P 143, str. 547045-547046); Mirsad Tokača (T 846, T 856); P 49, *Završni izvještaj stručne komisije UN-a osnovane u skladu sa Rezolucijom 780 (1992.) Savjeta bezbjednosti*, Aneks III A - Specijalne snage, par. 543.

⁶⁶ VG-21 (T 910); Muharem Samardžić (P 143, str. 584977); VG-14 (T 423).

⁶⁷ VG-22 (T 142-143); Fikret Cocalić (P 143, str. 547045-6).

⁶⁸ VG-22 (T 187-188).

⁶⁹ Fehrid Spahić (T 394-396); VGD-23 (T 2661-2664); *vidi* i incident za koji se tereti u par. 16-20 Optužnice (tačke 10-13).

⁷⁰ VG-116 (T 582-596); VG-22 (T 153-161); VG-38 (T 1339-1343); VG-84 (T 1649-1651); Mehmed Tvrtković (P 143, str. 584588).

⁷¹ VG-84 (T 1649-1653); VG38 (T 1341-1342, 1399); VG-22 (T 163); VG-32 (T 231); VG-79 (T 315-317, 320-321); VG-116 (T 582); VG-115 (T 1012); VG-14 (T 423); VG-77 (T 690). VG-22 je u svom iskazu izjavio da je slučajno čuo razgovor dvojice vojnika JNA-a o *čišćenju* koje se vrši u višegradskom području i vidio ih kako na mapi opštine Višegrad pokazuju desnu obalu rijeke (T 148-150).

⁷² Izjava o slaganju strana i pitanja koja nisu sporna, P 36.1, (3)(l).

⁷³ VG-84 (T 1646-1649); VG-32 (T 221-222); VGD-24 (T 4691-4692). *Vidi* i P 49, *Završni izvještaj stručne komisije UN-a osnovane u skladu sa Rezolucijom 780 (1992.) Savjeta bezbjednosti*, Aneks III A - Specijalne snage, par. 543.

⁷⁴ VG-22 (T 159, 196); VG-32 (T 216-223); Fehrid Spahić (T 356); VG-14 (T 420-421); VG-80 (T 725); VG-21 (T 911-915); VG-59 (T 656); Živorad Savić (T 2891); Zoran Đurić (T 4609-4610). *Vidi* i P 49, *Završni izvještaj stručne komisije UN-a osnovane u skladu sa Rezolucijom 780 (1992.) Savjeta bezbjednosti*, Aneks III A - Specijalne snage, par. 246-250, 540-556.

⁷⁵ VG-14 (T 420-421); VG-38 (T 1399).

Optuženi je priznao da je znao da neke od tih paravojnih grupa ubijaju ili pljačkaju muslimanske civile i da ta krivična djela čine samo zato što su žrtve muslimanske nacionalnosti.⁷⁶

46. Srpska paravojna grupa koja je bila posebno nasilna i ulijevala najveći strah bila je grupa koju je vodio saoptuženi Milan Lukić.⁷⁷ U nekoliko sedmica ta je grupa počinila velik broj zločina u rasponu od pljačke do ubistva.⁷⁸ Optuženi je dobro poznao Milana Lukića. Optuženi i Milan Lukić bili su kumovi, a kumstvo je za Srbe veza jaka poput bliskog krvnog srodstva. Godine 1995. ili 1996. optuženi je Milanu Lukiću bio vjenčani kum, a 1998. i krsni kum Lukićevom djetetu.⁷⁹ Optuženi je poznao i druge pojedince koji su saradivali sa Milanom Lukićem⁸⁰ i znao je da su oni i Milan Lukić počinili teške zločine.⁸¹ Uprkos tim saznanjima, optuženi je, tokom perioda na koji se odnosi Optužnica, u više prilika bio viđen u društvu tih ljudi.⁸²

47. Nesrbi koji su ostali u Višegradu i oni koji su se vratili svojim kućama zatekli su se u klopci - razoružani i prepušteni na milost i nemilost paravojske koja je dejstvovala uz saučesništvo - ili u najmanju ruku sa prešutnim odobravanjem - srpskih vlasti, a naročito policije koja je tada već bila samo srpska.⁸³

48. Negdje u maju 1992. optuženi je bio prisutan dok su Milan Lukić i njegovi ljudi vršili pretres sela Mušići u potrazi za oružjem.⁸⁴ Tokom tog pretresa iz nekih kuća u kojima je pretres izvršen nestali su novac i druge stvari od vrijednosti.⁸⁵ Optuženi je stražario dok je trajao pretres.⁸⁶

49. Već u junu 1992. počelo je samovoljno ubijanje civila nesrpske nacionalnosti.⁸⁷ U jednom takvom incidentu koji se dogodio 7. juna 1992. ili oko tog datuma, Milan Lukić, optuženi i još

⁷⁶ Optuženi (T 2007-2008).

⁷⁷ *Vidi*, P 49, *Završni izvještaj stručne komisije UN-a osnovane u skladu sa Rezolucijom 780 (1992.) Savjeta bezbjednosti*, Aneks III A - Specijalne snage, par. 246-250, 543-553.

⁷⁸ *Vidi* npr. VG-55 (T 566-576); VG-59 (T 661-663, 671-675); VG-80 (T 726-728); VG-115 (T 1011-1019, 1030-1037); VG-81 (T 1225-1227, 1231-1233); VG-13 (T 1426); VG-84 (T 1654-1655); Simeun Vasić (P 143, str. 645515). *Vidi* i P 49, *Završni izvještaj stručne komisije UN-a osnovane u skladu sa Rezolucijom 780 (1992.) Savjeta bezbjednosti*, Aneks III A - Specijalne snage, par. 246-250, 543-553.

⁷⁹ Izjava o slaganju strana i pitanja koja nisu sporna, P 36.1, tačka (3)(y); optuženi (T 1852-1854; T 1950-1951, 1962). Godine 1999. optuženi je sa Milanom Lukićem bio na još jednom vjenčanju (optuženi, T 1969).

⁸⁰ Optuženi (T 1985, 1994). *Vidi* niže u tekstu, par. 72 i dalje, dio "Veza optuženog i paravojne grupe Milana Lukića".

⁸¹ Optuženi (T 1942, 1979, 1988, 1994, 1998.); *vidi* i niže u tekstu, incident za koji se tereti u par. 12 i 13 Optužnice (tačke 4-7).

⁸² VG-59 (T 660-661, T 669); VG-55 (T 563-566); VG-14 (T 445); VG-32 (T 268).

⁸³ Optuženi je u svom iskazu izjavio da su Milan Lukić i njegova grupa nosili jednake uniforme kao policija i djelovali zajedno s njom (*vidi* T 1977-1978, 1985-1986, 1994-1996). VG-22 (T 159, T 162); VG-84 (T 1647-1649); VG-32 (T 231); Simeun Vasić (P 143, str. 645516); Mehmed Tvrtković (143, str. 584584); VGD-23 (T 2661-2664); VG-14 (T 427, 469); Mirsad Tokača (T 852-853); Živorad Savić (T 2891); VG-117 (T 4530-4535); VG-38 (1357). *Vidi* i P 15, gdje je optuženi posvjedočio da je "stranka naoružavala narod".

⁸⁴ VG-55 (T 563-566); VG-59 (T 660-674); optuženi (2042-2043, T 2065).

⁸⁵ VG-59 (T 669); VG 55 (T 563-566).

⁸⁶ *Vidi* zaključak u par. 80-83 niže.

dvojica muškaraca odveli su na obalu Drine sedmoricu Muslimana koji su ondje strijeljani.⁸⁸ Smrtno su stradala petorica.⁸⁹ Ovaj incident ćemo dalje navoditi kao incident na obali Drine.⁹⁰

50. Dana 14. juna 1992. lokalni Srbi iz paravojne grupe pod vodstvom Milana Lukića zatvorili su u jednu muslimansku kuću u Pionirskoj ulici u Višegradu više od 60 muslimanskih civila svih dobi koji su bježali iz Koritnika i Sasa. Kuću su zatim zapalili. U one koji su pokušali da pobjegnu kroz jedan od prozora pucalo se, te su svi osim šest osoba živi izgorjeli.⁹¹ Ovaj incident ćemo dalje navoditi kao incident u Pionirskoj ulici.⁹²

51. U Višegradu se u tom periodu dogodilo i mnogo drugih incidenata samovoljnog ubijanja civila.⁹³ Građani nesrpske nacionalnosti počeli su nestajati već početkom aprila 1992. godine.⁹⁴ Tokom nekoliko narednih mjeseci ubijene su stotine nesrba, uglavnom Muslimana - muškaraca, žena, djece i starijih osoba.

52. Mnogi od ubijenih bili su jednostavno bačeni u Drinu tako da je nađeno mnogo leševa koji su plutali rijekom.⁹⁵ Među svim tijelima izvučenim iz vode samo je jedno, kako se čini, pripadalo osobi srpske nacionalnosti.⁹⁶ Iz masovnih grobnica na teritoriji opštine Višegrad i u njenoj okolini ekshumirane su još stotine muslimanskih civila svih dobi i oba pola.⁹⁷

53. Nestajanje ljudi vrhunac je doseglo u junu i julu 1992. godine.⁹⁸ Šezdeset i dva odsto ukupno nestalih u opštini Višegrad 1992. godine nestalo je tokom ta dva mjeseca. Većina, ako ne i

⁸⁷ Vidi npr. P 49, *Završni izvještaj stručne komisije UN-a osnovane u skladu sa Rezolucijom 780 (1992.) Savjeta bezbjednosti*, Aneks III A - Specijalne snage, par. 544.

⁸⁸ Vidi niže, par. 111 .

⁸⁹ Vidi niže, incident za koji se tereti u par. 12 i 13 Optužnice (tačke 4-7). Vidi i razgovor s optuženim, P 15, str. 53-84.

⁹⁰ Vidi niže u tekstu, par. 96 i dalje.

⁹¹ Vidi incident za koji se tereti u par. 16-20 Optužnice (tačke 10-13). Još dvije preživjele žrtve uspjele su da pobjegnu prije nego što su grupu zatvorili u kuću (VG-78 i VG-101).

⁹² Vidi niže u tekstu, par. 116 i dalje.

⁹³ Vidi npr. Fehrid Spahić (T 357-360, 394-396). Što se tiče načina na koji su mnogi od tih civila lišavani života, vidi John Clark (T 1528-1550). Vidi i P 60.

⁹⁴ Mirsad Tokača (T 853-854); VG-14 (T 420, 427); VG-59 (T 656); VG-38 (T 1399); VG-32 (T 219-220); VG-55 (T 566, T 573); VG-116 (T 591-594); VG-80 (T 727-729).

⁹⁵ VG-79 (T 328); Mevsud Poljo (T 617-646); VG-21 (T 920-930); Amor Mašović (T 947, 997-998); VG-81 (T 1224, 1233); Živorad Savić (T 2892-2894); Mehmed Tabaković (str. 143, str. 912758-60); Simeun Vasić (P 143, str. 645514-16).

⁹⁶ VG-21 (T 925-926).

⁹⁷ Amor Mašović (T 937-997); John Clark (T 1528-1550). Vidi i P 54, 54.1-7, P 60 i P 140. Amor Mašović je izjavio da se među stotinama pojedinaca koji su nađeni u masovnim grobnicama i zatim identifikovani našla samo jedna osoba srpske nacionalnosti, dok su sve ostale bili Muslimani (T 969).

⁹⁸ Prema evidenciji nestalih Međunarodnog komiteta Crvenog krsta, u Višegradu i njegovoj okolini u maju 1992. je nestalo gotovo 200 osoba, a u junu gotovo 300 (vidi, P 41.1, *Change in the Ethnic Composition in the Municipality of Višegrad, 1991 and 1997 /Promjene u nacionalnom sastavu stanovništva opštine Višegrad, 1991. i 1997./*, 17. avgust 2001., str. 17-21, Dodatak B i Prilog A-B). U toj studiji ističe se da, ako se poredi sva naselja u opštini Višegrad, najveći broj je nestalih - 57% - iz samog Višegrada (str. 19). U toj studiji se navodi i to da pretežnu

svi nestali bili su civili.⁹⁹ Obrazac i dinamika nestajanja ljudi u Višegradu odgovarali su obrascu i dinamici u susjednim opštinama koje danas pripadaju Republici Srpskoj.¹⁰⁰ Nestanci ljudi u tim raznim susjednim opštinama odvijali su se približno u isto vrijeme.¹⁰¹

54. Građani nesrpske nacionalnosti bili su podvrgavani i drugim oblicima zlostavljanja i ponižavanja kao što je silovanje i premlaćivanje.¹⁰² Milan Lukić i njegovi ljudi - među ostalima - mnogima su od njih oduzeli stvari od vrijednosti.¹⁰³ Ozlijeđenim ili bolesnim građanima nesrpske nacionalnosti uskraćivao se pristup liječenju. Jednom prilikom, jednoj Muslimanki sa teškim opekotinama bila je odbijena pravovremena i odgovarajuća medicinska pomoć, a jedini medicinski savjet koji je dobila od lokalnog ljekara srpske nacionalnosti bio je neka pođe preko planina i linije fronta i nađe na drugoj strani bolnicu spremnu da je prihvati na liječenje.¹⁰⁴ Dva svjedoka srpske nacionalnosti posvjedočila su da je za njih moglo biti opasno da Muslimanima pruže ljekarsku pomoć.¹⁰⁵

55. Veliki broj civila nesrpske nacionalnosti koji još nisu bili izbjegli, bili su sistematski protjerivani na organizovani način.¹⁰⁶ Da bi ih odvezli, organizovani su konvoji autobusa koji su često imali policijsku pratnju.¹⁰⁷ Postupak premještanja tih ljudi često je uključivao oduzimanje ličnih dokumenta i dragocjenosti.¹⁰⁸ Neki od tih ljudi su razmijenjeni, a ostali bili pobijeni. U jednom incidentu, Muslimani, muškarci kojima je bilo rečeno da će biti razmijenjeni, bili su

većinu nestalih iz Višegrada čine muškarci, Muslimani u dobi od 15 do 44 godine (str. 19). *Vidi* i Mevsud Poljo (T 618); Mirsad Tokača (T 848-849); VG-21 (T 920), VG-87 (T 1086).

⁹⁹ Amor Mašović (T 996); John Clark (T 1548).

¹⁰⁰ *Vidi* Ewa Tabeau (T 771-775); *vidi* P 41.1, *Change in the Ethnic Composition in the Municipality of Višegrad, 1991 and 1997 (Promjene u nacionalnom sastavu stanovništva opštine Višegrad, 1991. i 1997.)*, 17. avgust 2001., str. 19.

¹⁰¹ *Vidi*, P 41.1, *Change in the Ethnic Composition in the Municipality of Višegrad, 1991 and 1997 (Promjene u nacionalnom sastavu stanovništva opštine Višegrad, 1991. i 1997.)*, 17. avgust 2001., str. 19.

¹⁰² VG-55 (T 572); VG-13 (T 1426, 1440-1442); VG-101 (T 1167); VG-18 (1587-1589); VG-80 (T 728); Fehrid Spahić (T 378-392); VG-55 (T 572); Mevsud Poljo (T 621); Zoran Đurić (T 4606-4608, 4611-4614).

¹⁰³ VG-32 (T 224-236, 250-252); VG-14 (T 419); VG-55 (T 568); VG-59 (T 663, 675); VG-77 (690-691); VG-21 (T 914).

¹⁰⁴ Radomir Vasiljević (T 3164-3179); Živorad Savić (T 2907-2911).

¹⁰⁵ *Ibid.* Nastojeći dokazati da su Muslimani i nakon juna 1992. imali jednaki pristup medicinskoj pomoći, odbrana je isticala ime *jedne* Muslimanke kojoj je u tri uzastopne prilike pružen tretman u svrhu liječenja raka koji je imala. U protokolu pacijenata Doma zdravlja među *stotinama* srpskih imena stoji i njeno ime (*vidi* pod red. br. 5558, 5622 i 5709 u dokaznom predmetu D 26.1).

¹⁰⁶ VG-32 (T 228); VG-55 (T 572); *vidi* i *Završni izvještaj stručne komisije UN-a osnovane u skladu sa Rezolucijom 780 (1992.) Savjeta bezbjednosti*, Aneks III A - Specijalne snage, par. 544.

¹⁰⁷ VG-23 (T 2661-2663); Fehrid Spahić (T 361-378); VG-116 (T 582-596); VG-84 (T 1646-1649); Mirsad Tokača (T 846-848); VG-105 (T 1121-1122); VGD-23 (T 2661-1664, T 1668-1685); VG-117 (T 4533); *vidi* i incident za koji se u Optužnici tereti u par. 16-20 (tačke 10-13).

¹⁰⁸ VG-22 (T 148-152, 153-161); VG-55 (T 572); Fehrid Spahić (T 361-378); Mirsad Tokača (T 846-848); VG-105 (T 1121-1122); VG-13 (T 1463).

izvedeni iz autobusa, postrojani i pogubljeni.¹⁰⁹ Muslimanske kuće su pljačkane, a često i paljene.¹¹⁰ Srušene su dvije gradske džamije u Višegradu.¹¹¹

56. Taj proces je urodio time da je potkraj 1992. godine u Višegradu ostalo veoma malo građana nesrpske nacionalnosti.¹¹² Stotine njih samovoljno su lišene života, dok su njih hiljade protjerane uz primjenu sile ili su prisilno - nasiljem i zastrašivanjem - premještene. Danas su stanovnici Višegrada većinom srpske nacionalnosti.¹¹³ Tako drastične promjene u nacionalnom sastavu sistematski su se događale širom teritorije današnje Republike Srpske, no s aspekta međusobnog omjera stanovništava, promjene koje su se dogodile u Višegradu po veličini stoje odmah na drugom mjestu iza Srebrenice.¹¹⁴

D. Zaključci u vezi s opštim uslovima za primjenu člana 3 i člana 5 Statuta

57. Strane su se složile, a Pretresno vijeće se uvjerilo, da je sve vrijeme na koje se odnosi Optužnica u opštini Višegrad postojao oružani sukob.¹¹⁵ Pretresno vijeće se takođe uvjerilo da su radnje optuženog bile usko povezane s oružanim sukobom. Mada nije učestvovao u borbama, optuženi je imao bliske veze sa srpskom paravojskom, sve radnje koje je činio bile su u funkciji oružanog sukoba, i pod vidom tog oružanog sukoba on je i počinio krivična djela za koja je Pretresno vijeće usvojilo da ih je počinio.¹¹⁶

58. Pretresno vijeće se na temelju dokaza koji su mu predočeni uvjerilo da je u vremenu na koje se odnosi Optužnica postojao rasprostranjeni i sistematski napad na nesrpsko civilno stanovništvo

¹⁰⁹ Fehrid Spahić (T 357-360, 394-396). *Vidi* P 41.1, *Changes in the Ethnic Composition in the Municipality of Višegrad, 1991 and 1997 /Promjene u nacionalnom sastavu stanovništva opštine Višegrad, 1991. i 1997./*, 17. avgust 2001.

¹¹⁰ VG-32 (T 215-216); Fehrid Spahić (T 360); VG-14 (T 419); VG-55 (T 568); VG-59 (T 663); VG-77 (T 690-691); VG-21 (T 914); VG-116 (T 605); VG-84 (T 1653); Živorad Savić (T 2897); optuženi (T 2007-2008); Muharem Samardžić (P 143, str. 584979); Mehmed Tvrtković (P 143, str. 584586).

¹¹¹ Izjava o slaganju strana i pitanja koja nisu sporna, P 36.1, (3)(p). *Vidi* i VG-32 (T 229, 255). *Vidi* i P 1, *A Report on the Devastation of Cultural, Historical and Natural Heritage of the Republic/Federation of Bosnia i Hercegovina /Izveštaj o uništavanju kulturne, istorijske i prirodne baštine Republike/Federacije Bosne i Hercegovine/*, 5. april 1992. – 5. septembar 1995., str. 12, 102.

¹¹² U dokaznom predmetu P 41, studiji o promjenama u nacionalnom sastavu stanovništva opštine Višegrad između 1991. i 1997. godine iznosi se podatak da su tokom rata Muslimani potpuno nestali iz opštine tako da u nacionalnom sastavu stanovništva opštine poslije rata Srbi sudjeluju sa 95.9% (*vidi* P 41.1, *Changes in the Ethnic Composition in the Municipality of Višegrad, 1991 and 1997 /Promjene u nacionalnom sastavu stanovništva opštine Višegrad, 1991. i 1997./*, 17. avgust 2001.). Štaviše, strane su se saglasile o tome da su “[d]anas stanovnici Višegrada većinom srpskog porijekla” (*vidi* Izjava o slaganju strana i pitanja koja nisu sporna, P 36.1, (3)(g)).

¹¹³ Izjava o slaganju strana i pitanja koja nisu sporna, P 36.1, (3)(g). *Vidi*, P 41.1, *Change in the Ethnic Composition in the Municipality of Višegrad, 1991 and 1997 /Promjene u nacionalnom sastavu stanovništva opštine Višegrad, 1991. i 1997./*, 17. avgust 2001.

¹¹⁴ Ewa Tabeau (T 770-771); *vidi* i P 41.1, str. 14-15.

¹¹⁵ Izjava o slaganju strana i pitanja koja nisu sporna, P 36.1, (3)(a).

¹¹⁶ *Vidi* i par. 72 i dalje, “Odnos optuženog i paravojne grupe Milana Lukića”.

opštine Višegrad.¹¹⁷ Napad se odvijao u mnogo oblika, počevši od osvajanja grada od strane Srba pa do sistematske zločinačke kampanje ubistava, silovanja i maltretiranja nesrpskog stanovništva opštine, a posebno Muslimana, koja je na kraju kulminirala u jednu od najširih i najsurovijih kampanja etničkog čišćenja u sukobu u Bosni. U roku od nekoliko sedmica iz opštine Višegrad je očišćeno gotovo cjelokupno nesrpsko stanovništvo da bi opština zatim bila pripojena današnjoj Republici Srpskoj.¹¹⁸

59. Mada se nije uvjerilo da je optuženi bio pripadnik bilo koje paravojne grupe, Pretresno vijeće se jeste uvjerilo da je on djelovao kao informator paravojne grupe koju je vodio Milan Lukić dostavljajući toj grupi lokalne informacije o Muslimanima. Pretresno vijeće se uvjerilo da je on to činio znajući da Lukić i njegovi ljudi čine zločine nad civilima nesrpske nacionalnosti.¹¹⁹

60. Najzad, Pretresno vijeće se uvjerilo da su radnje optuženog sastavni dio rasprostranjenog i sistematskog napada na nesrpsko civilno stanovništvo opštine Višegrad. Pretresno vijeće se uvjerilo da je optuženi znao za napad, budući da je znao u kakvom se položaju nalazi civilno stanovništvo Višegrada nesrpske nacionalnosti i rečeno mu je za zločine koje je, među ostalima, počinio i Milan Lukić, sa kojim je optuženi sarađivao.¹²⁰ Takođe, već s obzirom na razmjere i sistematski karakter napada, optuženi nije mogao ne vidjeti posljedice tog pohoda na nesrpsko civilno stanovništvo opštine Višegrad. Uprkos tome što je sve to znao, optuženi se opredijelio da radi na postizanju ciljeva tog napada i da doprinese njegovom ostvarivanju počinjenjem veoma teških krivičnih djela koja su objektivno bila komponenta tog napada. Time je optuženi hotimično i svjesno aktivno učestvovao u napadu na nesrpsko civilno stanovništvo opštine Višegrad.

¹¹⁷ Odbrana se složila sa time da je u predmetno vrijeme izvršen napad na muslimansko civilno stanovništvo (završna riječ odbrane, 14. mart 2002., T 4935-4936).

¹¹⁸ *Vidi* par. 53-56 gore.

¹¹⁹ *Vidi* optuženi, T 1882, 2103-2105 i par. 72 i dalje, "Odnos optuženog i paravojne grupe Milana Lukića".

¹²⁰ *Vidi* optuženi, T 1882, 2103-2105. Kako se navodi u vezi s incidentom za koji se tereti u par. 12 i 13 Optužnice (tačke 4-7), optuženi je za to saznao najkasnije 7. juna 1992., dakle prije počinjenja prvih radnji za koje Optužnica tereti.

IV. INDIVIDUALNA KRIVIČNA ODGOVORNOST

61. Tužilac navodi da za svoje učestvovanje u krivičnim djelima navedenim u Optužnici optuženi snosi krivičnu odgovornost na osnovu člana 7(1) Statuta Međunarodnog suda. Član 7(1) predviđa:

Osoba koja je planirala, poticala, naredila, počinila ili na drugi način pomogla i podržala planiranje, pripremu ili izvršenje krivičnog djela navedenog u članovima 2 do 5 ovog Statuta individualno je odgovorna za to krivično djelo.

Tužilac se poziva na član 7(1) u cjelini. Smisao člana 7(1) uključuje i krivičnu odgovornost optuženog kao učesnika udruženog zločinačkog poduhvata.¹²¹

A. Počinjenje

62. Optuženi krivično odgovara po članu 7(1) samo onda kada se dokaže da je ličnim fizičkim izvršenjem predmetne krivične radnje, odnosno ličnim propustom da nešto učini, prekršio međunarodno humanitarno pravo.¹²²

B. Udruženi zločinački poduhvat

63. Tužilac u Optužnici navodi da je, što se tiče djela istrebljenja, progona, ubistva, nehumanih djela i nasilja protiv života i tijela, optuženi “djelovao u dogovoru” sa Milanom Lukićem, Sredojem Lukićem i drugim nepoznatim licima. Na pretpretresnoj konferenciji 20. jula 2002. od optužbe je zatraženo da se izjasni o tome što podrazumijeva pod izrazom “u dogovoru”.¹²³ Optužba je isprva izjavila da se tim izrazom želi reći samo to da optuženi nije radio sam i da krivična djela nije počinio sam od sebe, da bi se s vremenom utvrdilo da se tužilac poziva na udruženi zločinački poduhvat. Optužba se nije pozvala na širi oblik udruženog zločinačkog poduhvata, karakteristika kojeg je da član predmetnog poduhvata koji nije lično i fizički počinio krivična djela ipak snosi krivičnu odgovornost za zločin koji prelazi okvir dogovorenog cilja tog poduhvata ako je (i) predmetno krivično djelo bilo prirodna i predvidiva posljedica izvršenja tog poduhvata, te ako je (ii) optuženi bio svjestan da je to krivično djelo moguća posljedica izvršenja dotičnog poduhvata i u tom poduhvatu je učestvovao sa sviješću o tome.¹²⁴ Zaista, zastupnik optužbe je na pitanje o tome

¹²¹ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 191-192; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 73.

¹²² Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 188; prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 390; prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 601; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 73.

¹²³ Pretpretresna statusna konferencija, 20. juli 2001., T 52-56.

¹²⁴ *Tužilac protiv Brđanina i Talića*, IT-99-36-PT, Odluka o formi dodatno izmijenjene optužnice i zahtjevu Tužilaštva za izmjenu optužnice, 26. juni 2001., (u daljnjem tekstu: odluka o formi dodatno izmijenjene optužnice u predmetu *Brđanin i Talić*), par. 30.

izričito negirao bilo kakvu namjeru da na tome gradi svoju tezu.¹²⁵ Stoga će Pretresno vijeće razmotriti samo prvu i drugu kategoriju udruženog zločinačkog poduhvata.

64. Prva i druga kategorija su osnovni oblici udruženog zločinačkog poduhvata.¹²⁶ I za jednu i za drugu zahtijeva se dokaz da je optuženi imao zajedničku namjeru sa glavnim počiniocima djela.¹²⁷ Razlika između tih dviju kategorija tiče se samo sadržaja, tj. druga kategorija se povezuje sa predmetima u kojima se radi o koncentracionim logorima i sličnim situacijama.¹²⁸

65. Da bi se u vezi sa udruženim zločinačkim poduhvatom moglo teretiti po osnovu individualne krivične odgovornosti, optužba mora da dokaže da je postojao udruženi zločinački poduhvat i da je optuženi bio učesnik u njemu.¹²⁹

66. Optužba mora da dokaže da su postojali dogovor ili saglasnost koji dosežu stepen sporazuma između dvije ili više osoba o počinjenju konkretnog krivičnog djela. Dogovor ili saglasnost ne moraju biti izričiti, o njihovom postojanju može se indirektno zaključiti na osnovu ukupnih okolnosti. Činjenica da dvije ili više osoba zajedno učestvuju u počinjenju određenog krivičnog djela može sama za sebe biti dokaz prešutne saglasnosti ili dogovora koji se mogu smatrati na licu mjesta stvorenim sporazumom da se počini to konkretno krivično djelo.¹³⁰

67. Osoba postaje učesnikom udruženog zločinačkog poduhvata ako je lično, kao glavni počinitelj, počinila dogovoreno krivično djelo, ili ako je kao saizvršilac glavnom počiniocu pružala pomoć u počinjenju dogovorenog krivičnog djela (preduzimajući radnje koje omogućuju počinjenje krivičnog djela od strane glavnog počinioca),¹³¹ ili ako je svojim radnjama pomagala određeni sistem u kojem je krivično djelo počinjeno zahvaljujući rukovodećem položaju ili funkciji optuženog, i uz postojanje svijesti o karakteru tog sistema i namjere da se pomaže taj sistem.¹³² Kada dogovoreno krivično djelo počini bilo ko od učesnika udruženog zločinačkog poduhvata u

¹²⁵ Pretpresna statusna konferencija, 20. juli 2001., T 52-55. *Vidi* i završni podnesak optužbe, par. 336-337, 341, 344-345, 350, 360, te transkript glavnog pretresa, str. 4824-4825.

¹²⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 190-206; drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 365-366.

¹²⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 78; odluka o formi dodatno izmijenjene optužnice u predmetu *Brđanin i Talić*, par. 26.

¹²⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 78.

¹²⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 227.

¹³⁰ *Tužilac protiv Brđanina i Talića*, IT-99-36-PT, Odluka o formi druge izmijenjene optužnice, 11. maj 2000. (u daljnjem tekstu: odluka o formi druge izmijenjene optužnice u predmetu *Brđanin i Talić*), par. 15; *Vidi* i drugostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 227(ii); *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-A, Presuda, 21. juli 2000. (u daljnjem tekstu: drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*), par. 119.

¹³¹ Pretresno vijeće izraz "saizvršilac" shvata u smislu učesnika u udruženom zločinačkom poduhvatu koji nije bio glavni počinitelj. Saizvršilac posjeduje namjeru zajedničku udruženom zločinačkom poduhvatu, po čemu se razlikuje od lica koje je samo pomagalo i podržavalo udruženi zločinački poduhvat; *vidi* prvostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 77.

¹³² Odluka o formi druge izmijenjene optužnice u predmetu *Brđanin i Talić*, par. 15; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 81. Drugi element ove postavke nije primjenjiv u ovom predmetu.

smislu kako je već razmotreno, svi učesnici u tom poduhvatu jednako su krivi za predmetno krivično djelo, bez obzira na to kakvu je ulogu koji od njih u njegovom počinjenju imao.¹³³

68. Optužba mora da dokaže i to da je optuženi posjedovao istu svijest o tome da zločin iz optužnice treba da se izvrši, kao i osoba koja je lično počinila djelo za koje se optužuje (“glavni počinilac”), odnosno da je posjedovao stanje svijesti koje se zahtijeva za to krivično djelo.¹³⁴ Ako optužba stanje svijesti dokazuje zaključivanjem, taj zaključak mora da bude jedini razumni zaključak izvediv iz dokaza koji su na raspolaganju.¹³⁵

69. Ako se nije uvjerilo da je optužba dokazala da je optuženi posjedovao zajedničko stanje svijesti koje se traži za počinjenje bilo kojeg od krivičnih djela za koje se navodi da je u njima učestvovao na osnovu udruženog zločinačkog poduhvata, pretresno vijeće zatim može razmotriti da li je ipak dokazano da optuženi snosi krivičnu odgovornost za neko od tih krivičnih djela po osnovi pomaganja i podržavanja počinjenja tih djela.

C. Pomaganje i podržavanje

70. Optuženo lice snosi individualnu krivičnu odgovornost za pomaganje i podržavanje krivičnog djela po članu 7(1) onda kada se dokaže da je optuženi izvršio radnju koja se sastoji u konkretnoj pomoći, ohrabrenju ili moralnoj podršci glavnom počinioocu krivičnog djela.¹³⁶ Radnja pomaganja ne mora biti uzrok radnje glavnog počiniooca, ali mora da bitno doprinosi počinjenju krivičnog djela od strane glavnog počiniooca.¹³⁷ Radnja pomaganja može biti izvršena činjenjem i nečinjenjem, a može da prethodi radnji glavnog počiniooca ili da sa njom bude istovremena.¹³⁸ Puko prisustvo na mjestu krivičnog djela nije dovoljan osnov za zaključivanje o pomaganju i podržavanju, samo ako se dokaže da je ono imalo značajan efekt ohrabrenja na glavnog počiniooca.¹³⁹

¹³³ Odluka o formi druge izmijenjene optužnice u predmetu *Brđanin i Talić*, par. 15; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 82.

¹³⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 83; odluka o formi dodatno izmijenjene optužnice u predmetu *Brđanin i Talić*, par. 26.

¹³⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 83.

¹³⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 235, 249.

¹³⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija* par. 223, 224, 249; *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-T, Presuda, 25. juni 1999. (u daljnjem tekstu: prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*), par. 61; prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 391; prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 399.

¹³⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, 24. mart 2000., par. 162; prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 391.

¹³⁹ *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998. (u daljnjem tekstu: prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*), par. 232; drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, 7. maj 1997, par. 689; prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 393.

71. Da bi se dokazala *mens rea* pomaganja i podržavanja, valja pokazati da je lice koje je pomagalo i podržavalo znalo (u smislu da je toga bio svjestan) da svojim radnjama doprinosi tome da glavni počinitelj učini konkretno krivično djelo o kojem se radi.¹⁴⁰ Pomagač mora da bude svjestan bitnih obilježja krivičnog djela koje je učinio glavni počinitelj, dakle, i njegovog stanja svijesti. Međutim, nije potrebno da pomagač ima istu namjeru kao glavni počinitelj.¹⁴¹ Zbog činjenice da pomagač nema namjeru koja bi bila zajednička i njemu i glavnom počiniocu, njegova se vinost obično smatra manjom od vinosti optuženog koji djeluje na osnovu udruženog zločinačkog poduhvata i ima zajedničku namjeru sa glavnim počiniocem.

¹⁴⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 162; drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 229; prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 392.

¹⁴¹ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, 24. mart 2000. par. 162; prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 392.

V. VEZA OPTUŽENOG I PARAVOJNE GRUPE MILANA LUKIĆA

72. Ubrzo nakon povlačenja Užičkog korpusa JNA iz Višegrada 19. maja 1992., više paravojnih organizacija počelo je vršiti kriminalnu djelatnost širokih razmjera na teritoriji opštine Višegrad. Osobito je bila nasilna i ulijevala strah srpska paravojna grupa koju je predvodio Milan Lukić, jedan od saoptuženih u Optužnici protiv optuženog (u daljnjem tekstu: paravojna grupa).¹⁴² Milan Lukić, porijeklom iz opštine Višegrad, napustio je to područje oko pet godina prije izbijanja sukoba u Bosni i Hercegovini, i radio je u Švajcarskoj i Obrenovcu u Srbiji. Početkom maja 1992., vratio se u Višegrad sa desetak muškaraca koji su u to vrijeme živjeli u Obrenovcu.¹⁴³ Sa ovim muškarcima i drugim osobama sa područja Višegrada, Milan Lukić je osnovao paravojnu grupu koja je u toku nekoliko sedmica počinila na desetine zločina, od pljački do silovanja i ubistava.¹⁴⁴

73. Odbrana nije osporila postojanje ove grupe i njeno učešće u kriminalnoj djelatnosti usmjerenoj protiv nesrpskog civilnog stanovništva Višegrada.¹⁴⁵ Optužba tvrdi da je optuženi bio pripadnik ove paravojne grupe ili da je sa njom bio blisko povezan, te da je učestvovao u zločinima koje je ona počinila. Optužba tvrdi da je optuženi krivična djela za koja se tereti u Optužnici izvršio u dogovoru sa Milanom Lukićem i drugim pripadnicima paravojne grupe.¹⁴⁶

74. Prisustvo optuženog za vrijeme incidenta na obali Drine 7. juna 1992. nije osporavano, kao ni to da je optuženi popodne 14. juna 1992. bio u Pionirskoj ulici i u kontaktu sa najmanje jednom osobom iz grupe koja je kasnije toga dana izgubila život u incidentu u kojem je zapaljena kuća.¹⁴⁷ Međutim, kako je optužba u prilog svojoj tezi posebno naglašavala to da je optuženi bio pripadnik paravojne grupe Milana Lukića ili da je sa njom bio u uskoj vezi, ovo pitanje je značajno za utvrđivanje odgovornosti optuženog za krivična djela za koja se tereti u Optužnici. Da bi prilikom rješavanja ovog pitanja izbjeglo cirkularnu argumentaciju, Pretresno vijeće u vezi sa postojanjem spomenute veze nije razmatralo incidente na obali Drine i u Pionirskoj ulici.

75. Pretresno vijeće se uvjerilo da je optuženi bio u izvjesnoj vezi sa paravojnom grupom Milana Lukića, ali se nije uvjerilo da je bio pripadnik te grupe niti da je (osim gdje je drugačije navedeno) direktno učestvovao u zločinima koje je ta grupa počinila u Višegradu. Pretresno vijeće

¹⁴² *Vidi* gore, par. 46.

¹⁴³ Optuženi (T 1853-1855, T 1988); VG-32 (T 297-298); VG-55 (T 565).

¹⁴⁴ *Vidi*, na primjer, VG-55 (T 566-576); VG-59 (T 661-663, 671-675); VG-115 (T 1011-1019, 1030-1037); VG-13 (T 1426); VG-84 (T 1654-1655); Simeun Vasić (P 143, str. 645515). *Vidi* takođe, P 49, *Završni izvještaj Komisije stručnjaka Ujedinjenih nacija osnovane u skladu sa rezolucijom 780 Savjeta bezbjednosti (1992.)*, Prilog III. A – Specijalne snage par. 246-250, 543-553.

¹⁴⁵ *Vidi* završni podnesak odbrane, 28. februar 2002., str. 15.

¹⁴⁶ *Vidi* završni podnesak optužbe, 28. februar 2002., str. 21-30.

¹⁴⁷ *Vidi* završni podnesak odbrane, 28. februar 2002., str. 19-20, 30-37.

se uvjerilo da Milan Lukić i većina njegovih saradnika nisu živjeli u Višegradu već neko vrijeme prije toga, te da su od domaćih Srba tražili pomoć u nalaženju žrtava za svoje zločine. Pretresno vijeće se uvjerilo da je optuženi poznavao mnoge pripadnike spomenute grupe prije događaja iz 1992. godine, te da je, zahvaljujući svom bliskom odnosu sa Milanom Lukićem, optuženi za grupu bio pogodan izvor lokalnih informacija o tome gdje se na području Višegrada nalaze Muslimani, i da je te informacije davao grupi sa punom sviješću o tome da će one biti korišćene za progon Muslimana.¹⁴⁸ Pretresno vijeće ne smatra da ta veza sama po sebi predstavlja dovoljan osnov za zaključak da je optuženi imao zajedničke ubilačke namjere sa grupom.

76. Pretresno vijeće se uvjerilo da je optuženi u toku svog svjedočenja znao navesti mnoge pojedinosti o paravojnoj grupi, o vremenu njenog dolaska u Višegrad, identitetu i boravištu njenih pripadnika,¹⁴⁹ o njenoj strukturi i sastavu,¹⁵⁰ uniformama njenih pripadnika,¹⁵¹ kao i o njenoj vezi sa policijom,¹⁵² iako mnogi od ovih podataka nisu bili opšte poznati u Višegradu.¹⁵³ Optuženi je naveo da te pojedinosti zna zato što je u drugoj polovini maja 1992. godine ovu paravojnu grupu viđao u okolini grada.¹⁵⁴ Osim toga, bio je prisutan kada su krajem maja 1992. neki od pripadnika grupe pretraživali kuće u Mušićima, kao i 7. juna 1992. prilikom incidenta na obali Drine.¹⁵⁵ Pretresno vijeće se uvjerilo da je optuženi, zahvaljujući kumstvu sa porodicom Milana Lukića, u izrazito

¹⁴⁸ Pretresno vijeće prihvata svjedočenje jednog od dvojice preživjelih incidenta na obali Drine, koji je u svom iskazu naveo da je optuženi, koji ga je zajedno s Milanom Lukićem držao u crvenom VW Passatu, tom prilikom pokazao na obližnju kuću i rekao Milanu Lukiću da ona pripada jednoj muslimanskoj porodici: VG-14 (T 436).

¹⁴⁹ Optuženi (T 1975, 1981, 1988).

¹⁵⁰ Optuženi (T 1979, 1982-1984, 1970-1997, 2044); *vidi* i D 22 (pod pečatom).

¹⁵¹ Optuženi (T 1977-1978, 1985).

¹⁵² Optuženi (T 1986, 1994, 1996).

¹⁵³ Goran Lončarević, ljekar iz Višegrada, svjedočio je da među svjedocima s oznakama od VGD-3 do VGD-10 poznaje samo dvije osobe. Nije sa sigurnošću mogao reći da li su bili pripadnici paravojne grupe (T 3021-3022). Dragiša Dikić, automehaničar iz Višegrada, svjedočio je da su tokom rata u Višegradu bile neke paravojne organizacije zvane "Beli orlovi". On pak nije znao nikog od tih ljudi i vjerovao je da su iz Srbije (T 2294, 2303-2305, 2314-1315). Dragiša Lindo, stolar iz Tresevin, sela kraj Višegrada, svjedočio je da je na početku rata u Višegradu bilo neke paravojske, ali da nije znao ko su. Pretpostavljao je da su iz Srbije. Takođe je izjavio da među svjedocima od VGD-3 do VGD-10 zna jedino VGD-10 (Sredoje Lukić), policajca u Višegradu (T 2401-2402, 2430-2431, 2443). Dragan Simić, nastavnik iz Višegrada, svjedočio je da među osobama od VGD-3 do VGD-10 zna jedino VGD-10 (Sredoje Lukić), policajca iz Višegrada, i da ne zna da li je iko od njih, uključujući Mitra Kneževića, bio pripadnik paravojne grupe (T 2493, 2511-2512). VGD-23, policajac iz Višegrada, svjedočio je da ne zna da li je iko od označenih od VGD-3 do VGD-10 bio pripadnik paravojne grupe (T 2643, 2679). Živorad Savić, vozač kola hitne pomoći iz Višegrada, svjedočio je da je po odlasku JNA na području Višegrada bilo mnogo paravojske koja je činila svakojake zločine. Takođe je svjedočio da mu je poznato da je za vrijeme dva mjeseca tokom ljeta 1992. godine, Milan Lukić skupljao ljude svojim crvenim VW-Passatom i ubijao ih. On je, međutim, bio uvjeren da otprilike polovina ljudi iz Višegrada nije znala za ovu činjenicu (T 2861, 2890-2891, 2914-2917). Snežana Nešković, Srпкиnja iz Višegrada, koja je bila predstavica SDS-a u opštinskoj skupštini i koja je u vrijeme na koje se odnosi Optužnica imala 30 godina, svjedočila je da ona, kao žena, nije znala ništa o paravojski u Višegradu. Osim toga, u opštinskoj skupštini se pitanje bezbjednosti nikada nije razmatralo u vezi s paravojskom (T 3602-3603, 3672-3673).

¹⁵⁴ Optuženi (T 1984).

¹⁵⁵ U vezi s incidentom u Mušićima, *vidi* par. 80-83; u vezi s incidentom na obali Drine, *vidi* par. 96-115.

bliskom odnosu sa njim.¹⁵⁶ Pretresno vijeće smatra da optuženi nije mogao raspolagati svim tim informacijama isključivo zahvaljujući ovoj okolnosti, ali smatra da je neke od informacija mogao dobiti i na taj način.¹⁵⁷ Štaviše, da je do svih tih informacija došao vidajući pripadnike ove grupe na ulicama Višegrada, Pretresno vijeće bi očekivalo da i neki od građana Višegrada koji su svjedočili raspolažu sličnim informacijama, što nije bio slučaj.¹⁵⁸ S druge strane, Pretresno vijeće se nije uvjerilo da su saznanja optuženog o ovoj grupi, niti njegovo kumstvo sa Milanom Lukićem, dovoljni da se utvrdi da je optuženi pripadao toj grupi. Da bi se na osnovu tih dokaza mogla utvrditi ova činjenica, trebalo je da optužba eliminiše svaku razumnu mogućnost da je optuženi do svojih saznanja o pripadnicima spomenute grupe došao isključivo zahvaljujući svojoj ulozi njenog informanta, svom učešću uz tu grupu u incidentu u Mušićima (o kojem će biti riječi niže u tekstu), te kumstvu sa porodicom Milana Lukića. Pretresno vijeće ne smatra da je optužba to i učinila.

77. Optuženi je naveo da je nakon događaja na obali Drine nastojao izbjegavati Milana Lukića.¹⁵⁹ Međutim, priznao je da je 1995. ili 1996. godine Milanu Lukiću kumovao na vjenčanju,¹⁶⁰ te da je 1997. ili 1998. bio kum na krštenju njegovog djeteta.¹⁶¹ Pretresno vijeće prihvata njegov iskaz da postoje još četvorica muškaraca koji su u istoj vrsti kumstva sa Milanom Lukićem, te da mu je i neko od njih mogao biti vjenčani i krsni kum.¹⁶² Čak i da su oni živjeli na izvjesnoj udaljenosti, optuženi je u svom svjedočenju naveo da se radi kumovanja na krštenju djeteta ili vjenčanju prelaze velike razdaljine.¹⁶³ Pred Pretresnim vijećem dat je i iskaz da izvjesne ekstremne okolnosti mogu biti razlog za prekidanje kumstva.¹⁶⁴ Pretresno vijeće smatra da bi se incident na obali Drine, koji se razmatra niže u tekstu,¹⁶⁵ mogao smatrati takvom ekstremnom okolnošću. Činjenica, međutim, da optuženi poslije tog incidenta nije prekinuo kumstvo sa Milanom Lukićem ne navodi ni na kakav zaključak nego samo na sumnju da je optuženi bio bliže povezan sa paravojnom grupom, ali i tada jedino iz razloga što je optuženi dozvolio da se ta veza nastavi uprkos činjenici da je znao za veoma ozbiljnu kriminalnu djelatnost Milana Lukića.

¹⁵⁶ Optuženi nije opovrgao da je bio u posebno bliskom odnosu sa Milanom Lukićem niti da mu je bio kum. Pretresno vijeće je saslušalo detaljan iskaz o fenomenu kumstva u srpskoj kulturi (optuženi, T 1949-1950, 1954, 1957).

¹⁵⁷ U skladu s iskazom optuženog o jednom incidentu u Mušićima krajem 1992., o kojem će niže biti riječi, optuženi nije imao kontakta ni sa jednom od osoba za koje vjeruje da su bili članovi paravojne grupe, osim sa Milanom Lukićem. Što se tiče incidenta na obali Drine, ni optuženi ni dvojica preživjelih tog incidenta u svom svjedočenju nisu naveli da je optuženi komunicirao sa druga dva neidentifikovana saizvršioca, koje je poznavao (optuženi, T 2114; VG-32, T 286, 303).

¹⁵⁸ *Vidi* par. 76, posebno fusnotu 153.

¹⁵⁹ Optuženi (T 1961-1962).

¹⁶⁰ Optuženi (T 1951).

¹⁶¹ Optuženi (T 1950).

¹⁶² Optuženi (T 1959).

¹⁶³ Optuženi (T 1950-1952).

¹⁶⁴ Dragiša Dikić (T 2106, 2335).

¹⁶⁵ *Vidi* par. 96-115.

78. Kako bi dokazala pripadnost ili usku povezanost optuženog sa dotičnom grupom, optužba se pozvala i na više incidenata u vezi s kojima je tvrdila da je optuženi zajedno sa paravojsnom grupom učestvovao u počinjenju zločina na području Višegrada. Konkretni incidenti na koje se optužba pozivala u svom završnom podnesku jesu (a) pretres kuće oca svjedoka VG-59 u Mušićima, (b) oduzimanje lične karte svjedokinji VG-81, (c) odvođenje Rasima Torohana, (d) incident sa “crnom zastavom”, (e) ubistvo starog para Kurspahić, i (f) svjedočenje VG-80 o dvije druge prilike u kojima je zapaženo sumnjivo ponašanje optuženog.¹⁶⁶ Kao što slijedi niže, Pretresno vijeće smatra da je u vezi sa prvim incidentom - (a) pretresom kuće oca svjedoka VG-59 u Mušićima - utvrđeno učešće optuženog, Milana Lukića i drugih. Pretresno vijeće, međutim, ne smatra da je optužba u dovoljnoj mjeri dokazala činjenice o bilo kojem drugom incidentu na koji se poziva. O navodnom učešću optuženog u svakom od tih drugih incidenata, svjedočio je samo po jedan svjedok¹⁶⁷, tako da, bilo zbog nedovoljno kvalitetne identifikacije optuženog bilo zbog slabog kredibiliteta svjedoka, ta svjedočenja nisu dovoljna za zaključak da su se navedeni incidenti dogodili.

79. Optužba je izvela dokaze i o drugim incidentima u kojima je, zajedno sa Milanom Lukićem i drugima, optuženi navodno učestvovao u počinjenju krivičnih djela navedenih u završnom podnesku optužbe.¹⁶⁸ Optužba se na ove incidente poziva konkretno radi pobijanja alibija optuženog tako da će o njima biti riječi u odgovarajućem odjeljku Presude.¹⁶⁹ To su (g) prijetnje svjedoku VG-77, (h) zatvaranje u vatrogasnoj stanici grupe iz Žljeba, (i) ubistvo Kahrimana, (j) ubistvo Kupusa, i (k) ubistvo Nurke Kosa u Kosovom Polju i još četvorice muškaraca u selu Sase.¹⁷⁰ Zasad je dovoljno reći da Pretresno vijeće ne prihvata da je na osnovu svjedočenja o bilo kojem od tih drugih navedenih incidenata dokazano da je optuženi bio pripadnik grupe Milana Lukića, niti da je s njom bio u takvoj vezi da se može zaključiti da je optuženi imao zajedničke ubilačke namjere sa grupom.

(a) Pretres kuće oca svjedoka VG-59 u Mušićima

80. Pretresno vijeće se uvjerilo da je optuženi krajem maja 1992., sa Milanom Lukićem i drugima, učestvovao u pretresu kuće oca svjedoka VG-59 u Mušićima. Optuženi je priznao da je bio prisutan tokom tog događaja i da je bio naoružan.¹⁷¹ Pretresno vijeće prihvata verziju događaja koju su o tom incidentu dali svjedoci VG-59 i VG-55, uprkos drugačijoj verziji optuženog, koju Pretresno vijeće odbacuje kao pokušaj optuženog da neistinu prezentira kao oslobađajuće dokaze.

¹⁶⁶ *Vidi* završni podnesak optužbe, par. 54-69.

¹⁶⁷ *Vidi* gore, par. 22 u vezi sa potkrepljujućim iskazima.

¹⁶⁸ *Vidi* završni podnesak optužbe, par. 233-249.

¹⁶⁹ *Vidi* niže, par. 157-164.

¹⁷⁰ *Vidi* par. 157-160 i 164.

Svjedočenje optuženog nije navelo Pretresno vijeće da imalo posumnja u istinitost svjedočenja ova dva svjedoka. I VG-59 i VG-55 su poznavali optuženog od djetinjstva, i ni jedan ni drugi svjedok protiv njega nisu imali ništa zbog čega bi svjedočili neobjektivno.¹⁷² Štaviše, da su protiv optuženog željeli lažno svjedočiti, mogli su preuveličati njegovu ulogu u zločinima koje je počinio nad žiteljima Mušića, što oni nisu učinili. Nisu naveli ni da je na neki drugi način učestvovao u bilo kakvom kriminalnom ponašanju. Optuženi je, zapravo, posvjedočio da smatra da su iskazi VG-59 i VG-55 tačni, uprkos tome što se ne podudaraju s njegovom iskazom.¹⁷³

81. VG-55 i VG-59 su u svom svjedočenju naveli da je, jedno veče krajem maja 1992. godine, između sedam i deset naoružanih muškaraca došlo u njihovo selo Mušiće. Među njima su bili Milan Lukić i optuženi, koji su ušli u kuću oca svjedoka VG-59. U međuvremenu je ostala paravojska uzimala novac i stvari od vrijednosti iz drugih kuća u selu.¹⁷⁴ Optuženi je stajao na vratima s automatskom puškom, ne dozvoljavajući nikome da iziđe. Za to vrijeme Milan Lukić je pretraživao kuću.¹⁷⁵ Svjedok VG-59 nije imao sumnji da je uloga optuženog bila da čuva ulaz u kuću.¹⁷⁶ Za vrijeme pretresa, VG-55 se plašila da će je ubiti i pokušala je zapodjenuti razgovor s optuženim, čija supruga je bila njena školska drugarica. Plašila se za život bez obzira na to što ni optuženi ni Milan Lukić nikome u kući nisu izričito prijetili, niti su bili agresivni.¹⁷⁷

82. Svjedok VG-59 je u svom iskazu naveo da vjeruje da je optuženi bio pripadnik paravojne grupe zbog njegovog učešća u gore opisanom incidentu.¹⁷⁸ VG-59 je takođe vjerovao da je optuženi bio u selu kada se paravojna grupa sutradan vratila, kao i ponovo početkom juna. Međutim, priznao je da za vrijeme tih incidenata nije vidio optuženog, a njegovo uvjerenje da je optuženi bio prisutan, koje proističe iz njegove pretpostavke da je optuženi bio pripadnik te grupe, nedovoljan je osnov za utvrđivanje bilo koje od tih dviju činjenica.¹⁷⁹

83. Za svoje učešće u incidentu u Mušićima, optuženi je pokušao da dâ jedno nevino objašnjenje, koje Pretresno vijeće odbija kao neistinito i izmišljeno. Rekao je da je u vrijeme kada se incident dogodio radio u Prelovu. Na dan o kojem je riječ, u kasnim popodnevnim časovima,

¹⁷¹ Optuženi (T 1873, 2045, 2052).

¹⁷² VG-59 (T 657-658, T 668); VG-55 (T 562-563).

¹⁷³ Optuženi (T 2060): “[Pitanje tužioca:] Ne znate da postoji bilo kakav razlog iz koga bi svjedok VG 59 o vama rekao nešto što nije istina, zar ne?” “[Odgovor optuženog:] Ne. Ja samo to isto govorim. Nije svjedocima bilo prijatno što sam dolazio. Ja se opet njima zahvaljujem bilo šta da svjedoče. One su mogle da kažu da sam ja dolazio i sutradan i da sam odvodio te žene i curice na silovanje i tako dalje. Ipak su oni korektni ispali.”

¹⁷⁴ VG-55 (T 566, 563); VG-59 (T 660-661, T 669).

¹⁷⁵ VG-59 (T 657, T 671, T 678); VG-55 (T 563).

¹⁷⁶ VG-59 (T 671).

¹⁷⁷ VG-55 (T 565, T 574).

¹⁷⁸ VG-59 je grupu koju je predvodio Milan Lukić nazivao “Beli orlovi” pošto su se oni sâmi tako predstavljali (T 656).

stopirao je na putu od Prelova do Višegrada, i povezo ga je Milan Lukić. Kao i obično tokom službe u Prelovu, i tada je nosio automatsku pušku koju mu je izdala Teritorijalna odbrana (u daljnjem tekstu: TO).¹⁸⁰ Rekao je da su se Milan Lukić i još nekoliko automobila u kojima su bili pripadnici paravojne grupe, na putu za Višegrad zaustavili u selu Mušići kako bi provjerili da li neko u selu ima oružje. Milan Lukić, jedna plavokosa žena i optuženi ušli su u kuću oca svjedoka VG-59, dok su ostali pripadnici paravojne grupe otišli u druge kuće u selu.¹⁸¹ Tvrдио je da je za vrijeme ovog incidenta više puta molio Milana Lukića da ne maltretira i ne provocira ljude,¹⁸² kao i da je svjedoku VG-59 rekao da ne brine i da će sve biti u redu.¹⁸³ Rekao je da mu je bilo neugodno zbog ove situacije, jer je sa bratom svjedokinje VG-55 išao u školu, a VG-59 je bio školski drug njegove supruge, i dodao je da je Milana Lukića nagovarao da odu odatle. Dok je Milan Lukić pretraživao kuću, on je čekao kraj vrata, jer mu je, zbog toga što je porodicu dobro poznao, bilo suviše neprijatno da uđe.¹⁸⁴ Rekao je da je pitanje Milana Lukića o tome da li na tavanu ima oružja ponovio jednoj osobi u kući, a zatim je Milanu Lukiću kazao da on sve te ljude zna i da su to dobri ljudi. Rekao je da ih je tako spriječio da pretraže i tavan.¹⁸⁵ Nakon pretresa kuće oca svjedoka VG-59, zajedno sa Milanom Lukićem i drugim naoružanim muškarcima otišao je iz Mušića.¹⁸⁶ Kao što je već rečeno, Pretresno vijeće odbacuje ovu verziju događaja.

(b) Oduzimanje lične karte svjedokinji VG-81

84. VG-81 je u svom svjedočenju navela da je oko 19. maja 1992. na putu od svoje kuće u Kosovu Polju, prošla pored kuće optuženog. Vidjela je optuženog u društvu tri naoružana vojnika i supruge. Optuženi je nosio crno konobarsko odijelo i u ruci je imao oružje. Zatražio joj je ličnu kartu i, kad mu je svjedokinja pokazala ličnu kartu, on joj ju je oduzeo i pitao je kad se vraća u Kosovo Polje. Rekla mu je da očekuje da će se vratiti oko 18:00 časova. Na to je optuženi uzvratio: “Nemoj da te ja tražim”. VG-81 mu je rekla da će joj bez lične karte biti veoma teško da izađe iz grada odnosno prođe kroz kontrolne punktove.¹⁸⁷ Upitan o ovom incidentu, optuženi je porekao da se on dogodio, kazavši da je VG-81 svoju tvrdnju izmislila.¹⁸⁸

¹⁷⁹ VG-59 (661-662, T 680); *vidi* i VG-55 (T 566).

¹⁸⁰ Optuženi (T 1873, 2045, 2052); *vidi* i: Strane su se složile oko činjenice da je “tokom maja 1992. optuženi nosio automatsku pušku koja mu je izdata u Prelovu. Puška koja mu je izdata bila je ‘šmajser’: P 36-1 (x). Činjenicu da je optuženi bio naoružan potkrepljuju iskazi svjedoka o ovom incidentu. (VG-55, T 657; VG-59, T 663, 665).

¹⁸¹ Optuženi (T 1869, 1873, 2042-2046, 2052); P 15.1, str. 43-44.

¹⁸² Optuženi (T 2052).

¹⁸³ Optuženi (T 2054).

¹⁸⁴ Optuženi (T 2058-2062, 2067).

¹⁸⁵ Optuženi (T 1875, 2046, 2057).

¹⁸⁶ Optuženi (T 1876, T 2067).

¹⁸⁷ VG-81 (T 1220-1222).

¹⁸⁸ Optuženi (T 2260-2261).

85. Na osnovu svjedočenja VG-81, Pretresno vijeće se uvjerilo da je svjedokinja optuženog znala dovoljno da ga lako može prepoznati.¹⁸⁹ Međutim, Pretresno vijeće se nije uvjerilo u vjerodostojnost njenoga iskaza¹⁹⁰ i ne prihvata njeno svjedočenje u vezi s ovim incidentom. Pored toga, iz njenog iskaza se ne vidi da su vojnici za koje se kaže da su tada bili s optuženim pripadali paravojnoj grupi Milana Lukića. Jedino što je VG-81 znala jeste to da nisu bili iz Višegrada.

(c) Odvođenje profesora Rasima Torohana

86. VG-81 je u svom svjedočenju navela da je 9. juna 1992. vidjela da su se Milan Lukić, optuženi i još jedna osoba koju nije prepoznala zaustavili na putu nadomak Kosova Polja u crvenom Passatu. Počeli su se raspravljati sa profesorom Rasimom Torohanom, Muslimanom. Svjedokinja VG-81 je rekla da je vidjela kako su ga strpali u crveni Passat Milana Lukića. Rekla je da ga od tada više niko nije vidio.¹⁹¹ Međunarodni komitet Crvenog krsta čovjeka s istim imenom vodi kao nestalog od juna 1992. godine.¹⁹² Od optuženog nije zatraženo da prokomentariše ovu tvrdnju. Iz već navedenih razloga, Pretresno vijeće se nije uvjerilo da je iskaz svjedokinje VG-81 dovoljno vjerodostojan dokaz da je optuženi učestvovao u tom incidentu.¹⁹³

(d) Incident sa crnom zastavom

87. U svom svjedočenju, VG-81 je navela da je 10. juna 1992., dan prije muslimanskog praznika Kurban-bajrama, vidjela optuženog na području Gajića, na putničkom sjedištu u zelenoj Zastavi. Držao je kroz prozor proturenu crnu zastavu sa mrtvačkom glavom i ukrštenim kostima. Nekolicini Muslimana koji su radili u polju doviknuo je: “Muslimani, sutra dijelimo veliko kurbansko meso”. Svjedokinja je to protumačila kao da se odnosi na muslimanski običaj klanja jagnjeta u spomen na preminule članove porodice.¹⁹⁴ Teza optužbe je bila da je ova crna zastava slična onoj za koju je VG-59 rekla da je početkom juna bila istaknuta u holu hotela “Vilina vlas”, za

¹⁸⁹ VG-81 (T 1223). Ipak, njen iskaz je bio pretjeran utoliko što je navela da je optuženog vidjela i do deset puta dnevno. Optuženi je rekao da svjedokinju dobro poznaje (T 1945-1946, 2241-2242).

¹⁹⁰ VG-81 je u mnogo pogleda bila veoma nezadovoljavajući svjedok. Njeno svjedočenje obuhvatilo je pet zasebnih incidenata za koje je navela da je optuženi učestvovao u njima. U fazi pobijanja dokaza odbrane, spomenula je i šesti takav incident, u kojem je optuženi više osoba navodno zatvorio u svojoj kući, uključujući i njenog polubrata. Morala je da prizna da sama nije bila očevidac ovog događaja, te da su je drugi nagovorili da o njemu svjedoči (T 3913, 3963-3965). Svjedočila je i u vezi sa jednom audio-trakom koju je snimila prilikom sastanka sa jednim svjedokom odbrane. (O ovome se govori kasnije u vezi s alibijem, *vidi* par. 145.) Kao razlog za snimanje razgovora navela je da je trebala informacije koje bi drugima pomogle da pronađu grobnice svojih bližnjih, međutim, čim je svjedok odbrane počeo govoriti o sudbini tih ljudi, ona je isključila kasetofon (T 3922-3965). Njen iskaz o mnogim pitanjima bio je nedosljedan, i stiče se dojam da je prema optuženom prilično neprijateljski nastrojena. Stav Pretresnog vijeća je da je s pravnog stanovišta neprimjereno prihvatiti bilo koji od njenih iskaza, osim ako ga u materijalnom smislu ne potkrepi neko nezavisno svjedočenje.

¹⁹¹ VG-81 (T 1222).

¹⁹² P 41.1; P 41.2.

¹⁹³ *Vidi* gore, par. 85.

¹⁹⁴ VG-81 (T 1222-1223, 1270).

koji optužba tvrdi da je bio glavni štab paravojne grupe Milana Lukića.¹⁹⁵ Upitan o ovom incidentu, optuženi je porekao da se on dogodio, kazavši da je VG-81 svoju tvrdnju izmislila.¹⁹⁶

88. U fazi pobijanja dokaza odbrane od strane optužbe, VG-81 je izjavila da je i 17. juna 1992. vidjela optuženog kako nosi crnu zastavu sa mrtvačkom glavom i poziva stanovništvo Kosova Polja da se preda.¹⁹⁷ Alibi optuženog razmatraće se niže u tekstu, ali nezavisno od zaključaka Pretresnog vijeća o tom pitanju, Pretresno vijeće se nije uvjerilo u vjerodostojnost svjedočenja VG-81, te iz već navedenih razloga ne prihvata njen iskaz o učešću optuženog u ovim incidentima.¹⁹⁸

(e) Ubistvo starog para Kurspahić

89. Svjedokinja VG-115, koja je živjela u Pionirskoj ulici, svjedočila je da su jednog dana početkom ljeta Milan Lukić, optuženi i još jedan čovjek došli u tu ulicu u crvenom Passatu.¹⁹⁹ Milan Lukić je upitao svjedokinju VG-115 gdje joj se nalazi suprug, kao i to da li u okolini ima Muslimana. Njih trojica su onda otišli u kuću Kurspahića. VG-115 je navela da je mogla vidjeti kuću Kurspahića pošto se to veče nalazila u obližnjoj kući i primijetila je da su svjetla ugašena. Crveni Passat bio je parkiran ispod kuće Kurspahića. Ispričala je da su Milan Lukić, optuženi i još jedna osoba pretraživali kuću baterijskim lampama. Na prvom spratu zatekli su stari par. Starci su ih molili da ih poštede. Zatim je svjedokinja začula prasak oružja i povike starice. Prvo su ubili starca, pa onda staricu. Sljedećeg jutra, svjedokinja je vidjela da su vrata kuće Kurspahića otvorena i da kroz njih vire noge staroga para. Tijela su tu ležala pet ili šest dana prije nego što su ih odnijeli.²⁰⁰ Od optuženog nije zatraženo da komentariše ovaj incident.

90. Dio iskaza VG-115 koji se odnosi na identifikaciju ipak ne zadovoljava.²⁰¹ Isto tako ni njen iskaz o tome šta je vidjela kako ovom prilikom, tako i u vezi s incidentom u Pionirskoj ulici.²⁰²

¹⁹⁵ *Vidi* završni podnesak optužbe, 28. februar 2002., str. 25.

¹⁹⁶ Optuženi (T 2071).

¹⁹⁷ VG-81 (T 3951).

¹⁹⁸ *Vidi* par. 129-166.

¹⁹⁹ VG-115 je znala da je optuženi prije rata bio konobar u restoranu "Panos" (T 1013-1014). Optuženi je u svom svjedočenju naveo da je svjedokinju VG-115 znao iz viđenja najmanje pet godina (optuženi, T 1947-1948, 1573).

²⁰⁰ VG-115 (T 1015-1016).

²⁰¹ U svojoj izjavi Tužilaštvu, VG-115 je rekla da postoje dvije osobe s imenom Mitar Vasiljević. U svom svjedočenju je priznala da se zabunila - postojao je Mitar Vasiljević koji je bio konobar, i Mitar Knežević koji je bio stariji i nije imao jedno oko. (VG-115, T 1046). Pretresnom vijeću je data na uvid fotografija Mitra Kneževića na kojoj se vidjelo da Mitar Knežević i optuženi nisu nimalo slični.

²⁰² Okolnosti u kojima je VG-115 tvrdila da je bila očevidac ubistva starog para su nejasne, a njen opis da su tijela ostala da leže preko praga pet dana nije u saglasnosti sa navodima iz druge ruke ostalih svjedoka koji su potvrdili ubistvo para (VG-101, T 1163; VG-38, T 1030; VG-18, T 1573-1574). Na odluku Pretresnog vijeća da se ne osloni da svjedočenje VG-115 uticala je i neprihvatljivost iskaza koji je ova svjedokinja dala u vezi s incidentom u Pionirskoj ulici, koji je u mnogo aspekata bio sasvim protivrječan iskazima drugih svjedoka. Ona je u svom svjedočenju rekla i to da je optuženi saradivao sa Milanom Lukićem u ubijanju više osoba i nakon incidenta u Pionirskoj ulici, što Pretresno vijeće smatra nepouzdanim iskazom iz razloga koji se tamo navode.

Pretno vijeće ne smatra da je njeno svjedočenje dovoljno pouzdano da bi se na temelju njega na zadovoljavajući način moglo utvrditi da je optuženi učestvovao u ubijanju staroga para, pa stoga smatra da optužba nije dokazala njegovo učešće u njihovom ubistvu.

(f) Svjedočenje o ostalom relevantnom ponašanju optuženog

91. VG-80 je u svom svjedočenju navela da je tokom mjeseca juna vidjela optuženog sa prozora svog stana u Višegradu. Rekla je da je bio naoružan i u društvu drugih naoružanih muškaraca, blizu garaže kod njenog prozora. Izgledalo joj je da u garaži traže ljude ili stvari. Optuženi je bio odjeven u tamnu odjeću, nosio je kaubojski šešir i oko ruke crvenu traku.²⁰³ Takođe je tvrdila da je optuženog vidjela neposredno prije 3. jula 1992.²⁰⁴ Tom prilikom je vidjela kako izlazi iz njene zgrade vukući nogu. Nije se mogla sjetiti da li je imao gips.²⁰⁵ VG-80 je tvrdila da je prije rata optuženog znala iz viđenja. Prepoznala ga je u foto-albumu,²⁰⁶ čiju dokaznu vrijednost smo već razmotrili.²⁰⁷ Izgleda da je ona svoj iskaz, radi veće vjerodostojnosti, prilagodila kasnijem svom saznanju o navodu optuženog da je približno u to vrijeme povrijedio nogu. Pretno vijeće se nije uvjerilo da je njena identifikacija optuženog u ijednoj od ove dvije prilike dovoljno pouzdana da bi se smatrala dokazom veze optuženog sa grupom Milana Lukića.

92. Iako Pretno vijeće ne smatra da je optužba dokazala da je optuženi bio pripadnik neke paravojne grupe, ono ne prihvata argumente koje je u prilog takvom zaključku iznijela odbrana. Prvo, odbrana je tvrdila da obaveze optuženog, od njegove mobilizacije u TO do dana kada je primljen u bolnicu u Užicu, isključuju mogućnost da je optuženi djelovao s ovom paravojnom grupom. Na dan 19. maja 1992., optuženi je mobilisan u TO i raspoređen u poljsku kuhinju u Prelovu, gdje je služio do 29. maja 1992. Toga dana je uhapšen i do otprilike 1. juna 1992. zadržan je u pritvoru kasarne u Uzamnici. Iznijeta je tvrdnja da optuženi nikada ne bi bio uhapšen da je zaista pripadao nekoj paravojnoj grupi.²⁰⁸ Po puštanju na slobodu, TO ga je odredila da organizuje čišćenje ulica u Višegradu, koju dužnost je obavljao sve do 14. juna 1992., kada je slomio nogu. Odbrana je tvrdila da je potpuno nemoguće da bi ijedan pripadnik grupe Milana Lukića prihvatio ponižavajući posao čišćenja grada.²⁰⁹ Drugo, optuženi je tvrdio da nije mogao biti pripadnik

²⁰³ VG-80 (T 732-734).

²⁰⁴ VG-80 je u svom iskazu navela da je optuženog vidjela sa udaljenosti između 9 stopa i 10 inča i 16 stopa i 1 inč (vrijednosti su date u anglosaksonskim mjerama zato što je svjedokinja prilikom procjene razdaljine razdaljinu pokazivala u odnosu na sudnicu, te je korišten nacrt sudnice u čijoj izgradnji su učestvovali stručnjaci iz Ujedinjenog Kraljevstva; izraženo u metričkim mjerama ovo iznosi oko 3 do 5 metara) (VG-80, T 735; P 57).

²⁰⁵ VG-80 (T 734).

²⁰⁶ VG-80 (T 728).

²⁰⁷ *Vidi* gore, par. 17-18.

²⁰⁸ Završni podnesak odbrane, 28. februar 2002., str. 18.

²⁰⁹ Optuženi (T 2266-2267); *vidi* i završni podnesak odbrane, 28. februar 2002., str. 18.

paravojne grupe Milana Lukića zato što nije imao ničeg zajedničkog sa drugim njenim pripadnicima. Povrh toga, ne bi ga ni primili, jer je bio pijanica.²¹⁰ Konačno, odbrana je kao još jedan pokazatelj toga da optuženi nije bio pripadnik paravojne grupe navela to da su Milan Lukić i njegova paravojska nosili maskirne vojne ili uglavnom plave policijske uniforme, dok je optuženi nosio jednobojnu SMB uniformu kakvu je imala bivša JNA.²¹¹

93. Pretresno vijeće se uvjerilo da obaveze optuženog u periodu od sredine maja do sredine juna 1992. njega nisu sprečavale da saraduje sa paravojnom grupom u ograničenoj mjeri kako je već utvrđeno. Optuženi je priznao da je krajem maja, dok je po rasporedu TO radio u poljskoj kuhinji u Prelovu, bio sa Milanom Lukićem i drugim članovima paravojne grupe za vrijeme pretresa kuće u Mušićima.²¹² Osim toga, Pretresno vijeće smatra da činjenica da je optuženi proveo oko tri dana u pritvoru kasarne u Uzamnici, iz razloga koji u toku suđenja nije objašnjen,²¹³ ne isključuje mogućnost da je optuženi bio povezan sa paravojnom grupom prije ili poslije ovog kratkog perioda. Isto tako, zadatak čišćenja ulice nije spriječio optuženog da djeluje zajedno sa Milanom Lukićem i njegovim ljudima u mjeri kako je već utvrđeno. Optuženi je u svom svjedočenju rekao da je on tu svoju dužnost obavljao samo sat vremena dnevno, da mu niko nije određivao kad će je obavljati, da ga nisu nadgledali, te da nikome nije morao podnositi izvještaje.²¹⁴

94. Pretresno vijeće odbija argument odbrane da optuženi nije mogao biti pripadnik paravojne grupe zato što su svi ostali pripadnici bili iz drugih krajeva i mnogo mlađi od njega, ili pak zato što je bio pijanica. Ovo su čista nagađanja optuženog, a ne dokazi. Osim toga, optuženi je u svom svjedočenju iznio da je Mitar Knežević u okviru paravojne grupe bio desna ruka Milana Lukića.²¹⁵ Ustanovljeno je da je Mitar Knežević, koji je bio sa područja Višegrada, bio čak i stariji od optuženog, te da je i on bio sklon alkoholizmu.²¹⁶ Pretresno vijeće odbacuje i argument odbrane da činjenica da je optuženi nosio drugačiju vrstu uniforme od drugih pripadnika paravojne grupe ukazuje na to da nije bio povezan s njima.²¹⁷ SMB uniforma koju je nosio optuženi bila je uniforma

²¹⁰ Optuženi (T 1978, T 1985).

²¹¹ Optuženi (T 1873, T 2045, T 2052); VG-14 (T425); VG-32 (T 217, 238-239, 260-261); VG-14 (T 453-455, 431-432); VG-13 (T 1428-1429). Strane su se dalje složile da je optuženi nosio sivo-maslinastu (SMB) uniformu kakvu je imala JNA, sa oznakom dvoglavog orla. Ponekad je nosio i crnu vojničku kapu s istom oznakom, *vidi* P 36-1 (w).

²¹² *Vidi* par. 80-83.

²¹³ Optuženi je ponudio različita objašnjenja za svoj pritvor u kasarni u Uzamnici. U toku glavnog pretresa, rekao je da su ga uhapsili zato što je odbio izvršiti opasan zadatak nošenja hrane na liniju fronta. Tokom unakrsnog ispitivanja kao mogući razlog za hapšenje naveo je i upotrebu alkohola na dužnosti (T 1877, 2018).

²¹⁴ Optuženi (T 2079-2082).

²¹⁵ Optuženi je u svom iskazu rekao da je Mitar Knežević bio desna ruka Milana Lukića (T 1989). *Vidi* i iskaz Živorada Savića (T 2974).

²¹⁶ VG-115 (T 1059-1061); optuženi (T 1931); Milojka Vasiljević (T 2567-2568); Ratomir Vasiljević (T 3101); *vidi* i D 26, Protokol bolesnika prolaznika Doma zdravlja u Višegradu, redni br. 5461.

²¹⁷ Optuženi (T 1873, 2045, 2052).

bivše JNA, koja mu je kao rezervisti izdata desetak godina ranije. Optuženi je nosio ovu uniformu od svoje mobilizacije u TO sredinom maja 1992.²¹⁸

95. Konačno, kao što smo već rekli, Pretresno vijeće se nije uvjerilo da je optuženi bio pripadnik paravojne grupe Milana Lukića, niti da je s tom grupom imao vezu na osnovu koje bi se moglo van razumne sumnje zaključiti da je optuženi imao zajedničke ubilačke namjere sa grupom. Pretresno vijeće se uvjerilo da je on bio u izvjesnoj vezi sa tom grupom pošto je bio spreman djelovati kao njen informant, te da je ova spremnost proizlazila iz njegovog bliskog odnosa sa Milanom Lukićem.

²¹⁸ Optuženi (T1863-1864).

VI. INCIDENT NA OBALI DRINE

A. Događaji

96. U tačkama 4 i 5 Optužnice optuženi je okrivljen za ubistvo kao zločin protiv čovječnosti kažnjiv po članu 5(a) Statuta, te kao kršenje zakona i običaja ratovanja kažnjivo po članu 3 Statuta i sankcionisano članom 3(1)(a) Ženevskih konvencija. U tački 6 optuženi je okrivljen za nehumana djela kao zločin protiv čovječnosti kažnjiv po članu 5(i) Statuta, a u tački 7 za nasilje protiv života i tijela kao kršenje zakona i običaja ratovanja kažnjivo po članu 3 Statuta i sankcionisano članom 3(1)(a) Ženevskih konvencija. Navedene tačke Optužnice odnose se na incident na obali Drine. Optuženi je, dalje, u tački 2 Optužnice okrivljen za progon na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi kao zločin protiv čovječnosti kažnjiv po članu 5(h) Statuta. Optužba za progon temelji se, između ostalog, na učešću optuženog u incidentu na obali Drine, ali ona će se razmatrati u zasebnom odjeljku ove Presude.²¹⁹

97. Optužba navodi da je, 7. juna 1992., optuženi zajedno sa saoptuženim Milanom Lukićem i još dvije nepoznate osobe nasilno odveo sedam civila, bosanskih Muslimana, na istočnu obalu Drine. Navodi se da su oni ovu sedmoricu muškaraca prisilili da se postroje na obali rijeke i otvorili vatru na njih. Ovim su prouzročili smrt petorice od sedam muškaraca, a dvojica su pobjegla neozlijeđena.²²⁰

98. Pretresno vijeće smatra da je optužba dokazala da se ovaj incident dogodio, kao i to da je smrt Mehe Džafića, Ekrema Džafića, Hasana Kusture, Hasana Mutapčića i Amira Kurtalića posljedica tog strijeljanja.²²¹ Ostala dvojica, svjedoci VG-14 i VG-32, preživjeli su strijeljanje bez ozljeda.²²² To im je uspjelo tako što su, kad se počelo pucati, pali u vodu i pretvarali se da su mrtvi.²²³ Pretresno vijeće se uvjerilo da je van razumne sumnje dokazano da je optuženi učestvovao u strijeljanju, i da je to učinio u zajedničkoj namjeri s ostalima iz grupe da se ubiju ova sedmorica Bosanaca.

99. Pretresno vijeće se uvjerilo da su, 7. juna 1992. u popodnevnim časovima,²²⁴ Milan Lukić i još dva neidentifikovana muškarca²²⁵ upotrijebivši silu uhapsili sedam muškaraca, muslimanskih

²¹⁹ *Vidi* niže, par. 251-262.

²²⁰ *Vidi*, završni podnesak optužbe, 28. februar 2002., str. 30-45.

²²¹ VG-32 (T 279-284, 287); VG-14 (T 443). Odbrana nije osporila ovu činjenicu; *vidi* završni podnesak odbrane, 28. februar 2002., str. 20.

²²² VG-32 (T 282); VG-14 (T 441, 448).

²²³ VG-32 (T 279-280, 283); VG-14 (T 440).

²²⁴ VG-32 (T 233); VG-14 (T 423); VG-79 (T 321-322); optuženi (T 2047, 2087).

²²⁵ VG-32 (T 238-239, 241-242); VG-14 (T 423-424).

civila (VG-14, VG-32, Mehu Džafića, Ekrema Džafića, Hasana Kusturu, Hasana Mutapčića i Amira Kurtalića),²²⁶ i odveli ih u kuću nedaleko od hotela “Bikavac” u Višegradu.²²⁷ Nešto kasnije, ovu sedmoricu Muslimana stavili su u dva automobila - u crveni VW Passat, za koji se zna da je bio vlasništvo Milana Lukića, i zeleni Yugo - i odvezli ih u hotel “Vilina vlas” u Višegradskoj Banji.²²⁸ Strane su se saglasile o tome da je hotel “Vilina vlas” bio glavni štab paravojne grupe Milana Lukića,²²⁹ kao i to da se prethodno koristio za pritvaranje muslimanskih civila.²³⁰ Pretresno vijeće se uvjerilo da je tokom čitavog događaja Milan Lukić imao snajpersku pušku sa prigušivačem, dok su druga dvojica imala automatske puške.²³¹

100. Pretresno vijeće se uvjerilo da su po dolasku u hotel “Vilina vlas” sedmoricu muškaraca odveli do recepcije, gdje je optuženi, koji je već bio u hotelu, stajao kod pulta.²³² Pretresno vijeće se uvjerilo da je, dok je Milan Lukić tražio neke ključeve, sedam nenaoružanih muškaraca stajalo u polukrugu u holu hotela. Jedan od neidentifikovanih naoružanih muškaraca ih je čuvao, držeći u njih uperenu pušku i ne dopuštajući nikome da napusti hol hotela.²³³ Kada je jedan od Muslimana upitao šta će s njima biti, ovaj neidentifikovani muškarac mu je odgovorio da će biti razmijenjeni za srpske zarobljenike.²³⁴

101. Pretresno vijeće odbacuje iskaz optuženog da je on, dok je Milan Lukić tražio ključeve, poveo Mehu Džafića napolje na cigaretu, te da mu je Meho Džafić rekao da će muškarce razmijeniti i optuženog molio da ide s njima. Kao što smo već rekli, Vijeće prihvata svjedočenje VG-32 da je sedam žrtava stajalo u polukrugu u holu hotela i da ih je jedan od naoružanih muškaraca čuvao.²³⁵ Pretresno vijeće dalje prihvata svjedočenje VG-32 da Meho Džafić i optuženi nisu vodili nikakav razgovor dok su bili u hotelu.²³⁶ Za razgovor za koji optuženi tvrdi da se odigrao nije bilo prilike.

102. Pretresno vijeće se uvjerilo da je Milan Lukić, ne mogavši da nađe ključeve koje je tražio, naredio Muslimanima da se vrate u auto, nakon čega su sedmorica Muslimana, Milan Lukić, optuženi i spomenuta dva neidentifikovana muškarca ušli u dva automobila i odvezli se.²³⁷ Jedan od

²²⁶ VG-32 (T 230, 247-249, 253); VG-14 (T 427, 429).

²²⁷ VG-32 (T 230, 237-240, 242-245, 247-249); VG-14 (T 423-428).

²²⁸ VG-32 (T 254-258, 268, 274, 286-287); VG-14 (T 429, 433, 436).

²²⁹ Odbrana je u svojoj završnoj riječi prihvatila ovu činjenicu kao istinitu (T 4848).

²³⁰ VG-59 (T 663-666); VG-32 (T 260); optuženi (T 1890).

²³¹ VG-32 (T 226, 241, 256, 268, 274, 286-287); VG-14 (T 433, 440).

²³² VG-32 (T 260); VG-14 (T 431, 445). Oba svjedoka nedvosmisleno su prepoznala optuženog VG-32 (T 260-264, 266, 268); VG-14 (T 432). *Vidi* i P 101/32.

²³³ VG-32 (T 268-270); VG-14 (T 431).

²³⁴ VG-32 (T 268).

²³⁵ VG-32 (T 268-270).

²³⁶ VG-32 (T 303, 268-70).

²³⁷ VG-32 (T 270-271); VG-14 (T 435).

pripadnika paravojne grupe koji je bio s Muslimanima u zelenom Yugu ponovo im je rekao da ih vode na razmjenu.²³⁸

103. Pretresno vijeće ne prihvata iskaz optuženog da je u on hotelu bio nenaoružan.²³⁹ Pretresno vijeće se uvjerilo da je optuženi po odlasku iz hotela “Vilina vlas” sa Milanom Lukićem, dva neidentifikovana naoružana muškarca i sedmoricom Muslimana, imao automatsko oružje, koje je ponio na Drinu. VG-32 je u svom svjedočenju naveo da je optuženog prvi put vidio s oružjem na odlasku iz hotela “Vilina vlas”, dok je VG-14 u svom svjedočenju rekao da je optuženog vidio s automatskom puškom u holu hotela.²⁴⁰ Prilikom svjedočenja u sudnici, oba svjedoka su oružje optuženog identifikovala kao automatsku pušku.²⁴¹

104. Pretresno vijeće se uvjerilo da su, stigavši do Sasa, automobili sa sedmoricom Muslimana, umjesto da nastave za Višegrad, skrenuli desno ka Višegradskoj Župi i zaustavili se nakon otprilike jednog kilometra.²⁴² Pretresno vijeće se uvjerilo da je sedmorici Muslimana rečeno da iziđu iz automobilâ, te da im je Milan Lukić naredio da preko poljane krenu ka obali Drine, koja je bila udaljena nekih 100 m. Pretresno vijeće se uvjerilo da su ih uperenim puškama prisilili da hodaju do rijeke. Pretresno vijeće se uvjerilo da su sedmorici Muslimana rekli da će ih ubiti pokušaju li pobjeći.²⁴³

105. Pretresno vijeće smatra da je optuženi odlazeći iz hotela “Vilina vlas” znao da ove ljude neće razmijeniti već ubiti. Sâm optuženi je u svom iskazu priznao da je znao da je Milan Lukić, nedugo prije incidenta na Drini, na području Višegrada počinio teške zločine, među kojima i ubistva. Popodne 7. juna 1992., na putu od Višegrada do hotela “Vilina vlas”, čovjek koji ga je vozio ispričao mu je kako je Milan Lukić u više prilika izvodio radnike muslimanske nacionalnosti iz fabrike “Varda” i zlostavljao ih ili ubijao.²⁴⁴ Pretresno vijeće odbacuje iskaz optuženog da je, tek

²³⁸ VG-32 (T 271-272).

²³⁹ VG-14 je u svom svjedočenju izjavio da je vidio optuženog s automatskom puškom u holu hotela (VG-14, T 433, 440, 457), a VG-32, mada ga prije odlaska iz hotela nije vidio s oružjem, nije rekao da optuženi prije toga nije bio naoružan. On je rekao samo to da ga u hotelu nije vidio s oružjem (VG-32, T 261, 271, 275). Optuženi je tvrdio da je oružje koje je dužio od TO vratio kada su ga 29. maja 1992. uhapsili u Bikavcu i da mu po puštanju na slobodu 1. juna 1992. nije izdato novo oružje (optuženi, T 1878, 1888); P 15.1, str. 77.

²⁴⁰ VG-32 (T 261, 271, 275); VG-14 (T 433, 440, 457). VG-79 je u svom svjedočenju naveo da su sve tri, a u nekim momentima četiri, osobe koje su išle prema Drini hodajući iza sedmorice Muslimana bile naoružane (T 324).

²⁴¹ VG-14 (T 467). Pretresno vijeće ne pridaje značaj činjenici da je jedan od ova dva svjedoka, u jednoj ranijoj izjavi istražiteljima Tužilaštva, oružje optuženog identifikovao kao poluautomatsku pušku.

²⁴² VG-32 (T 273); VG-14 (T 436).

²⁴³ VG-32 (T 275, 277); VG-14 (T 436).

²⁴⁴ Optuženi (T 1882, 2103-2105); *vidi* i P 15.1, str. 87.

kada je Milan Lukić kod Sasa zaustavio automobile i naredio sedmorici muškaraca da krenu ka obali Drine, shvatio da ovi ljudi neće biti razmijenjeni već ubijeni.²⁴⁵

106. Pretresno vijeće kao potpuno neistinit odbacuje iskaz optuženog da je on pokušao ubijediti Milana Lukića da poštedi život Mehi Džafiću ili bilo kome drugome iz grupe.²⁴⁶ Pretresno vijeće prihvata iskaz VG-32 da optuženi nije odgovarao na molbe Mehe Džafića dok su grupu tjerali prema obali Drine.²⁴⁷

107. Pretresno vijeće takođe odbacuje iskaz optuženog da je on ionako bio nemoćan da Milana Lukića spriječi da ove muškarce Muslimane liši života. VG-32 i VG-14 su u svom svjedočenju rekli da su tokom čitavog incidenta imali utisak da uz Milana Lukića nije bilo nikog ko bi mogao značajnije uticati na njega ili na njegove odluke ili naređenja. Međutim, tvrdnja optuženog da je djelovao pod prinudom ne podudara se sa njegovim iskazom da je, sedmicu dana prije strijeljanja na Drini, za vrijeme incidenta u Mušićima,²⁴⁸ uspio uticati na Milana Lukića da ne zlostavlja i ne maltretira ljude iz navedene kuće. Tvrdio je da je on bio jedini koji je u toj prilici ukućanima mogao pomoći i da je Milana Lukića spriječio da ih zlostavlja i maltretira.²⁴⁹ Pretresno vijeće je ovu tvrdnju već odbacilo,²⁵⁰ a nekonsistentne tvrdnje optuženog o njegovom odnosu sa Milanom Lukićem uvjerile su vijeće da je optuženi spreman lažno prikazati taj odnos već prema tome kako mu se u kojem času učini korisnijim. Nije bilo nikakvih drugih prihvatljivih dokaza da je optuženi bio pod prinudom od strane Milana Lukića. Pretresno vijeće smatra da je optuženi svojevrijem pošao sa Milanom Lukićem i njegovom grupom kada su sedmoricu Muslimana vodili na Drinu.

108. Pretresno vijeće se uvjerilo da su Milan Lukić, optuženi i još dva neidentifikovana muškarca uperili otkočene puške u Muslimane dok su ovi hodali ka obali Drine.²⁵¹ Pretresno vijeće smatra da je optuženi ove muškarce pratio sve do obale Drine, te odbacuje kao neistinit njegov iskaz da se on, shvativši da ne može ubijediti Milana Lukića da ih poštedi, okrenuo od grupe i zaustavio na nekih 10 do 15 metara od rijeke.²⁵²

²⁴⁵ Optuženi (T 1892-1893, 2124-2125); P 15.1, str. 71-72.

²⁴⁶ Optuženi (T 1892-1893, 2125-2126); P 15.1, str. 55, 71-72. VG-32 (T 278); VG-14 (T 439, 463).

²⁴⁷ VG-32 (T 286). Završni podnesak odbrane, 28. februar 2002., str. 26; završna riječ odbrane (T 4913). VG-32 (T 301); VG-14 (T 460); optuženi (T 2047-2048, 2060).

²⁴⁸ *Vidi* par. 80-83.

²⁴⁹ Optuženi (T 2047-2048, 2060).

²⁵⁰ *Vidi* gore, par. 83.

²⁵¹ VG-32 (T 274-278); VG-14 (T 437, 461).

²⁵² Optuženi (T 1893, 1895); P 15.1, str. 74. Pretresno vijeće ne prihvata iskaz optuženog da su za to vrijeme Milan Lukić i druga dvojica naoružanih pucali u Muslimane. Optuženi (T 1894-1895); P 15.1, str. 74.

109. Pretresno vijeće je zaključilo da su, po dolasku na obalu, sedmoricu Muslimana postrojili licem prema rijeci,²⁵³ a Milan Lukić, optuženi i druga dvojica nepoznatih muškaraca postrojili su se na nekih pet do šest metara iza njih.²⁵⁴

110. Pretresno vijeće smatra da svjedočenje VG-79, koji je prizor posmatrao sa druge strane Drine, ne odudara od ovog zaključka. Svjedok VG-79 je u svom svjedočenju naveo da je vidio trojicu, u nekim momentima četvoricu, naoružanih muškaraca kako idu prema obali rijeke, hodajući iza sedam nenaoružanih muškaraca.²⁵⁵ Međutim, naveo je i to da je četvrtu osobu djelomično zaklanjalo drvo,²⁵⁶ kao i to da se on usredsredio na dvije žrtve, dvojicu svojih prijatelja Muslimana, više nego na naoružanu četvoricu.²⁵⁷ Pretresno vijeće je stoga zaključilo da su sva četiri muškarca stajala iza sedmorice Muslimana i da je optuženi bio jedan od njih.

111. Pretresno vijeće se uvjerilo da su neki od Muslimana preklinjali da im se poštedi život, ali da su njihove molbe ostale neuslišene.²⁵⁸ Pretresno vijeće se uvjerilo da su naoružani muškarci, nakon kratke rasprave o načinu na koji će ih strijeljati,²⁵⁹ otvorili vatru i pucali u sedmoricu Muslimana.²⁶⁰ Pretresno vijeće se uvjerilo da je, posle dvije serije paljbe, jedan od naoružanih primijetio da je neko još uvijek živ. Dvojica naoružanih prišla su rijeci i ponovo pucala u Muslimane koji su ležali u vodi.²⁶¹ Uvjereni da su sva sedmorica Muslimana mrtvi, naoružani muškarci su se vratili u automobile i otišli.²⁶²

B. Utvrđeno činjenično stanje

112. Pretresno vijeće ne smatra da je optužba van razumne sumnje dokazala da je optuženi iz svog oružja pucao istovremeno kad i ostala trojica, niti da je on lično ubio jednu ili više žrtava. Svjedok VG-32 je naveo da je neposredno prije strijeljanja začuo tri škljocaja kakve proizvode mehanizmi karakteristični za automatske puške kakve su imali optuženi i dvojica neidentifikovanih muškaraca. VG-32 je rekao da se podešavanjem ovog mehanizma prelazi sa rafalne na pojedinačnu paljbu.²⁶³ Snajperska puška Milana Lukića nije imala takav mehanizam. VG-14 je u svom

²⁵³ VG-32 (T 277-278); VG-14 (T 437-439); VG-79 (T 338).

²⁵⁴ VG-14 (T 437-439); VG-32 (T 275, 293-295); VG-79 (T 334).

²⁵⁵ VG-79 (T 323,325).

²⁵⁶ VG-79 (T 334).

²⁵⁷ VG-79 (T 325-328, 336).

²⁵⁸ VG-32 (T 278); VG-14 (T 439, 463).

²⁵⁹ VG-32 je u svom svjedočenju rekao da je jedan od četvorice naoružanih, kad su ih postrojili uz Drinu, pitao da li da pucaju pojedinačnom ili rafalnom paljbom (T 279); VG-14 (T 439).

²⁶⁰ VG-32 (T 279-281); VG-14 (T 440-441); VG-79 (T 325-326).

²⁶¹ VG-32 (T 280 – 281); VG-14 (T 441); VG-79 (T 326).

²⁶² VG-32 (T 281, 284); VG-14 (T 441); VG-79 (T 326).

²⁶³ VG-32 (T 279, 286-287). U izjavi istražiteljima, VG-32 ovu pojedinost nije spomenuo, iako je rekao da ga i dan danas zvuk ova tri škljocaja ponekad prene iz sna. VG-32 (T 306, 279).

svjedočenju naveo da su prvu seriju paljbe činila tri glasna pucnja i jedan “tupi” ili prigušeni pucanj. Naveo je da su tri glasna pucnja poticala iz automatskih pušaka optuženog i dvojice neidentifikovanih muškaraca, dok je “tupi” pucanj poticao iz snajperske puške Milana Lukića koja je imala prigušivač.²⁶⁴ Zbog izuzetno napete situacije u kojoj su se tada nalazili, tvrdnje svjedoka VG-32 i VG-14 da se sjećaju broja ispaljenih hitaca nisu dovoljno pouzdane da bi se van razumne sumnje samo na osnovu njih moglo zaključiti da je optuženi zaista povukao obarač. Sasvim prirodnim procesom nesvjesne rekonstrukcije čak i najiskreniji svjedoci mogu uvjeriti sebe da se izvjesna stvar morala dogoditi. Pretresno vijeće prihvata da su ova dva svjedoka iskreno vjerovala da je to ono što se dogodilo, ali ne može isključiti vrlo razumljivu i prirodnu mogućnost da je posrijedi njihova rekonstrukcija događaja.

113. Iako smatra da nije dokazano da je optuženi zaista ubio jednu ili više žrtava, Pretresno vijeće se uvjerilo da je na osnovu ponuđenih dokaza jedini mogući razuman zaključak taj da je optuženi svojim radnjama pokazao namjeru da se ovih sedam muškaraca Muslimana ubije, bez obzira na to da li je on zaista i izvršio neko od tih ubistava. Jedan član Pretresnog vijeća prihvata svjedočenje o tome koliko puta su puške škljocnule, ali taj dokaz ne smatra suštinskim niti neophodnim za utvrđivanje namjere optuženog. Većina članova Vijeća došla je do istog zaključka u vezi sa svjedočenjem VG-14 o broju pucnjeva i vrsti zvuka iz upotrijebljenog oružja. Dakle, sva tri člana Pretresnog vijeća došla su do identičnog zaključka da je namjera optuženog bila da se ovih sedam muškaraca liši života.

114. Optužba je u svom pretpretresnom podnesku jasno iznijela da se optuženi u vezi s ovim incidentom tereti za nehumana djela isključivo u vezi sa dvojicom preživjelih, a ne petoricom ubijenih muškaraca.²⁶⁵ Pretresno vijeće se uvjerilo da je namjera optuženog bila da se i dvojica koji su preživjeli strijeljanje, svjedoci VG-32 i VG-14, liše života. Pretresno vijeće smatra da učešće optuženog u pokušaju ubistva VG-32 i VG-14 predstavlja težak napad na njihovo ljudsko dostojanstvo i da im je time nanesena ogromna duševna patnja. Pretresno vijeće smatra da je optuženi svojim radnjama pokazao namjeru da izvrši težak napad na ljudsko dostojanstvo svjedoka VG-32 i VG-14 i da im nanese tešku tjelesnu i duševnu patnju.

²⁶⁴ VG-14 (T 440); VG-14 je u svom svjedočenju naveo da se nakon kratkog razgovora o tome kako da pucaju začuo škljocaj koji nastaje kada se oružje prebacuje sa rafalne na pojedinačnu paljbu (T 439-440). VG-32 je rekao da pucnje nije brojao (T 279-281, 307).

²⁶⁵ Pretpretresni podnesak optužbe, par. 12.

115. Optužba za progon, u mjeri u kojoj se odnosi na ovaj incident, razmotrena je niže u tekstu u zasebnom odjeljku ove Presude.²⁶⁶

²⁶⁶ *Vidi* gore, par. 251-255.

VII. INCIDENT U PIONIRSKOJ ULICI

A. Događaji

116. U vezi s incidentom u Pionirskoj ulici, optuženi se u tački 1 Optužnice tereti za istrebljenje kao zločin protiv čovječnosti kažnjiv po članu 5(b) Statuta. U tački 10 i tački 11 Optužnice optuženi se tereti za ubistvo kao zločin protiv čovječnosti kažnjiv po članu 5(a) Statuta, te kršenje zakona i običaja ratovanja kažnjivo po članu 3 Statuta i sankcionisano zajedničkim članom 3(1)(a) Ženevskih konvencija. Tačka 12 Optužnice optuženog tereti za nehumana djela kao zločin protiv čovječnosti kažnjiv po članu 5(i) Statuta, dok je u tački 13 optuženi okrivljen za nasilje protiv života i tijela kao kršenje zakona i običaja ratovanja kažnjivo po članu 3 Statuta i sankcionisano zajedničkim članom 3(1)(a) Ženevskih konvencija. I ove tačke Optužnice odnose se na incident u Pionirskoj ulici. Pored toga, optuženi se u tački 2 Optužnice tereti za progone na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi, kao zločin protiv čovječnosti kažnjiv po članu 5(h) Statuta. Optužba za progon se, između ostalog, zasniva na učešću optuženog u incidentu u Pionirskoj ulici, ali nju ćemo razmatrati u zasebnom odjeljku ove Presude.²⁶⁷

117. Tužilac tvrdi da je 14. juna 1992. optuženi sproveo grupu žena, djece i starijih ljudi, bosanskih Muslimana, u kuću u Pionirskoj ulici u dijelu grada pod nazivom Mahala, opština Višegrad.²⁶⁸ Navodi se i to da je optuženi, u dogovoru sa saoptuženima i drugim pojedincima, od grupe oteo novac i dragocjenosti²⁶⁹. Tužilac tvrdi da je kasnije istoga dana, djelujući u dogovoru sa saoptuženima i drugim pojedincima, optuženi ovu grupu ljudi uz primjenu sile premjestio u obližnju kuću koja se takođe nalazi u Pionirskoj ulici, i zabarikadirao ih u jednu od prostorija.²⁷⁰ U toj prostoriji već se nalazio određeni broj ljudi. Navodi se da je, djelujući u dogovoru sa saoptuženima i drugima, optuženi potom u prostoriju stavio zapaljivu napravu od koje je kuću zahvatio plamen. Optužba navodi da je prostorija već ranije bila pripremljena za paljenje time što je po njoj prosuta zapaljiva supstanca, uslijed čega se vatra brzo širila. Dalje se navodi da je optuženi baterijskom lampom osvjetljavao ljude koji su pokušavali pobjeći kroz prozore prostorije, a saoptuženi su ih za to vrijeme dočekivali vatrom iz automatskog oružja.²⁷¹ Prema tvrdnji optužbe, u ovom incidentu je poginulo oko 65 do 70 ljudi, dok je mali broj preživio, od kojih su neki zadobili teške tjelesne povrede.²⁷²

²⁶⁷ *Vidi* niže, par. 256-261.

²⁶⁸ Optužnica, par. 17; *vidi* i pretpretresni podnesak optužbe, par. 36.

²⁶⁹ Optužnica, par. 18; *vidi* i završni podnesak optužbe, par. 149.

²⁷⁰ Optužnica, par. 19; *vidi* i završni podnesak optužbe, par. 154.

²⁷¹ Optužnica, par. 20; *vidi* i pretpretresni podnesak optužbe, par. 41.

²⁷² Pretpretresni podnesak optužbe, par. 10. *Vidi* i Optužnicu, par. 20 i završni podnesak optužbe, par. 176.

118. Pretresno vijeće se uvjerilo da je u nedjelju, 14. juna 1992.,²⁷³ četvrtog dana Kurbanbajrama, grupa od šezdesetak muslimanskih civila²⁷⁴ primorana da napusti Koritnik u sklopu kampanje “etničkog čišćenja” koja je tada bila u toku.²⁷⁵ Ovoj grupi, koja se uglavnom sastojala od žena, djece i starijih osoba,²⁷⁶ priključilo se oko pet osoba sa područja Sasa (u daljnjem tekstu: grupa iz Koritnika)²⁷⁷ i svi su krenuli pješice ka Višegradu u potrazi za konvojem koji bi ih odveo na područje pod nadzorom Muslimana.²⁷⁸ Pretresno vijeće se uvjerilo da se grupa o konvoju raspitivala u stanici policije, te da je upućena dalje u hotel “Višegrad”, gdje je navodno bio smješten Crveni krst.²⁷⁹

119. Pretresno vijeće se uvjerilo da je grupa u hotel “Višegrad” stigla negdje između 12:15 i 13:00 časova 14. juna 1992.²⁸⁰ Kad su stigli, rečeno im je da su autobusi za taj dan već otišli, ali da će sutradan biti novi konvoj.²⁸¹ Pretresno vijeće se uvjerilo da je ljudima u grupi rečeno da prenoće u kućama u Mahali koje su ostale prazne nakon bijega muslimanskog stanovništva.²⁸²

120. Pretresno vijeće se uvjerilo da je rečena grupa iz hotela otišla u Pionirsku ulicu u Mahali. Tamo su se prvo smjestili u dvije kuće porodice Memić, koje su bile jedna kraj druge.²⁸³ Kasnije su se svi smjestili u jednu od tih kuća, koja je pripadala Jusufu Memiću (u daljnjem tekstu: Memićeva kuća).²⁸⁴

121. Pretresno vijeće se uvjerilo da je sat vremena kasnije,²⁸⁵ negdje između 16:30 i 18:00 sati,²⁸⁶ grupa naoružanih muškaraca došla u Memićevu kuću. Među njima su bili Milan Lukić, Sredoje Lukić i Milan Šušnjar (zvani “Laco”).²⁸⁷ Neki od tih naoružanih muškaraca ušli su u kuću, dok su

²⁷³ VG-78 (T 1279-80); VG-13 (T 1424); VG-18 (T 1559); VG-84 (T 1655); VG-101 (T 1146); VG-38 (T 1398); P 148, str. 9. Strane ne osporavaju datum (T 1805).

²⁷⁴ VG-87 (T 1093); P 145 (T 892); VG-61 (T 788); VG-101 (T 1146); VG-78 (T 1278); VG-18 (T 1566); VG-38 (T 1349). VG-13 je u svom svjedočenju navela da je u grupi bilo 70 osoba (VG-13, T 1426).

²⁷⁵ VG-13 (T 1423); VG-18 (T 1605).

²⁷⁶ P 145 (T 892); VG-61 (T 788); VG-87 (T 1093); VG-38 (T 1353); VG-18 (T 1566); VG-13 (T 1426).

²⁷⁷ P 145 (T 894); VG-101 (T 1151); VG-13 (T 1426); VG-18 (T 1568-1569); VG-78 (T 1280); VG-84 (T 1657). VG-38 je u svom svjedočenju naveo da im se priključilo između 10 i 13 osoba (T 1354).

²⁷⁸ P 145 (T 891); VG-101 (T 1144); VG-78 (T 1278); VG-38 (T 1345); VG-13 (T 1423); VG-18 (T 1557, 1567, 1605); VG-84 (T 1656).

²⁷⁹ VG-101 (T 1152); VG-18 (T 1569); VG-84 (T 1657); P 145 (T 893); VG-13 (T 1427).

²⁸⁰ VG-78 (T 1280); VG-84 (T 1657); VG-38 (T 1357). Ostali svjedoci su u iskazu naveli da je grupa u centar Višegrada i novi hotel stigla između 15:00 i 16:00 sati: P 145 (T 893); VG-13 (T 1427).

²⁸¹ VG-18 (T 1571); VG-38 (T 1364); VG-78 (T 1280); VG-84 (T 1658); Ferid Spahić (T 367).

²⁸² P 145 (T 893-894); VG-13 (T 1429, 1572); VG-18 (T 1571-1572); VG-84 (T 1658); VG-101 (T 1157).

²⁸³ VG-13 (T 1431); VG-38 (T 1366); P 145 (T 894); VG-78 (T 1285-1287).

²⁸⁴ *Vidi* niže, par 186.

²⁸⁵ VG-78 (T 1288); VG-13 (T 1580); VG-38 (T 1371); VG-84 (T 1664); VG-18 (T 1580). Svjedoci su naveli da im je do Pionirske ulice trebalo između 15 i 30 minuta (VG-38, T 1366; VG-101, T 1159); VG-13 T 1431). Drugi svjedoci su pak naveli da im je trebalo između 45 minuta i jedan sat (VG-78, T 1286; VG-18, T 1573).

²⁸⁶ VG-38 (T 1370); P 145 (T 895).

²⁸⁷ VG-13 je u svom svjedočenju navela da je bio prisutan Boško Đurić. Svjedoci VG-13 i VG-38 su naveli da je i optuženi bio prisutan. U vezi s učešćem optuženog, *vidi* par. 147. VG-18, VG-13, VG-84 i VG-38 svjedočili su i o

drugi ostali napolju.²⁸⁸ U kući su naoružani muškarci grupi naredili da preda novac i dragocjenosti, i podvrgli ih pretresu do gole kože.²⁸⁹ Pretres i oduzimanje novca i dragocjenosti trajali su između jednog i dva i po sata.²⁹⁰

122. Pretresno vijeće se uvjerilo da su naoružani muškarci napustili kuću između 19:00 i 19:30 sati,²⁹¹ te da su grupi civila iz Koritnika naredili da u toku noći ostanu u kući.²⁹² Pretresno vijeće se uvjerilo da su, prije odlaska, neki od naoružanih muškaraca izveli Jasminu Vilu i još jednu ženu i silovali ih.²⁹³

123. Pretresno vijeće se uvjerilo da se nešto kasnije jedan automobil s naoružanim muškarcima vratio do te kuće i da su naredili grupi da se premjesti u jednu drugu kuću.²⁹⁴ Bilo je nesaglasnosti u vezi sa vremenom njihovog povratka.²⁹⁵ Pretresno vijeće je zaključilo da su se naoružani muškarci vratili po mraku,²⁹⁶ te da je stoga moralo biti najranije između 20:30 i 21:00 sat.²⁹⁷

124. Pretresno vijeće se uvjerilo da su među ovima koji su se vratili bili muškarci koji su i ranije bili u kući, uključujući Milana Lukića, Sredoja Lukića i Milana Sušnjara.²⁹⁸ Pretresno vijeće se uvjerilo da je grupi iz Koritnika rečeno da će ih zbog napada "Zelenih beretki" premjestiti na

prisustvu Milana Šušnjara. VG-18, VG-84 i VG-38 su u svom svjedočenju naveli da je bio prisutan i Sredoje Lukić. VG-101, VG-78, VG-38, VG-18, VG-84 i VG-13 naveli su da je bio prisutan Milan Lukić (VG-101, T 1164; VG-78, T 1287; VG-38, T 1369-1370; VG-13, T 1438; VG-18, T 1582-1583; VG-84, T 1666). VG-61 je u svom svjedočenju rekao da su u pljački učestvovali Milan Lukić, Sredoje Lukić i optuženi (VG-61, T 791). VG-61 nije bio lično prisutan, a što se tiče mogućnosti da je ovo čuo od svog oca, njegov otac to u svojoj izjavi nije spomenuo. (P 145).

²⁸⁸ VG-18 (T 1582, 1586); VG-84 (T 1666); VG-38 (T 1374).

²⁸⁹ P 145 (P 146) (T 895); VG-13 (T 1438-1440); VG-38 (T 1373-1374); VG-18; (T 1583-1585); VG-84 (T 1667-1668); VG-101 (T 1165); VG-78 (T 1288).

²⁹⁰ VG-38 (T 1373, 1376); VG-18 (T 1585); (P 145) (T 896); VG-84 (T 1669). VG-13 (T 1440).

²⁹¹ VG-38 (T 1373, 1376). VG-101 je kazala da je bio sumrak, a VG-84 i VG-18 da još nije bio mrak (VG-101, T 1167; VG-84, T 1669; VG-18, T 1623).

²⁹² P 145 (T 895); VG-18 (T 1621).

²⁹³ VG-18 (T 1587-1589); VG-101 (T 1167). VG-13 je navela da su izvedene bile tri žene (VG-13, T 1440-1442). VG-78 je spomenula samo jednu (VG-78, T 1288). VG-84 nije precizirala broj (VG-84, T 1699).

²⁹⁴ VG-101 (T 4168); VG-18 (T 1590); VG-84 (T 1670).

²⁹⁵ *Vidi* par. 155 i fusnotu 410.

²⁹⁶ VG-101 (T 1168, T 1200); VG-78 (T 1290); VG-18 (T 1590); VG-84 (T 1670); VG-38 (T 1377).

²⁹⁷ Na osnovu D 44 utvrđeno je da je na dan 14. juna 1992. sunce u Višegradu zašlo u 20:24 sati. Pretresno vijeće je izrazilo ozbiljnu sumnju u pouzdanost ovog dokaznog predmeta (završna riječ odbrane, T 4936-4937). Prema P 148, muslimanskom kalendaru za 1992., sunce je zašlo u 20:36. Problem s ovim dokaznim predmetom je što se ne zna odakle su podaci u njemu preuzeti (završna riječ odbrane, T 4938). Osim toga, on daje vrijeme zalaska sunca, što nije nužno i vrijeme kada pada mrak, posebno ako se ima u vidu dugi ljetni suton (T 4938-9). U svakom slučaju, na osnovu svjedočenja čini se jasnim da su se naoružani muškarci vratili da odvedu rečenu grupu po mraku, a to je nužno moralo biti poslije 20:30 sati.

²⁹⁸ VG-38 je u svom iskazu naveo da su došli Milan Lukić, Sredoje Lukić, Milan Šušnjar i optuženi (VG-38, T 1377). VG-101, VG-78 i VG-13 svjedočile su da su vidjele Milana Lukića i optuženog (VG-101, T 1168; VG-78, T 1290; VG-13, T 1443). U vezi s učešćem optuženog *vidi* par. 148-153. VG-84 je u svom svjedočenju navela da je vidjela Sredoja Lukića (VG-84, T 1673). VG-18 je pominjala samo nekoliko muškaraca (VG-18, T 1595). VG-61 je tvrdio da je optuženi ondje bio sa Milanom Lukićem, Sredojem Lukićem, Zoranom Joksimovićem i još jednom osobom (VG-61, T 795). VG-61 nije bio lično prisutan, nego se oslanjao na to što je čuo od svog sada pokojnog oca, ali njegov otac to u svojoj izjavi nije spomenuo (P 145).

sigurno mjesto.²⁹⁹ Grupa je zatim premještena u kuću Adema Omeragića (u daljnjem tekstu: Omeragićeva kuća),³⁰⁰ koja se nalazi na nekih 20 do 50 metara od Memićeve kuće, pored potoka.³⁰¹ Pretresno vijeće se uvjerilo da su se naoružani muškarci s baterijskim lampama kretali između ove dvije kuće i stražarili nad grupom za vrijeme njenog premještanja.³⁰² Uprkos tome, dvije osobe iz grupe uspjele su umaći, sakrile su se iza šupe i potom pobjegle.³⁰³

125. Pretresno vijeće se uvjerilo da su grupu iz Koritnika nagurali u jednu prostoriju u prizemlju Omeragićeve kuće, te da se tamo već nalazilo više osoba.³⁰⁴ Grupu su zatim zaključali u tu kuću.³⁰⁵ Pretresno vijeće se uvjerilo da su se, nešto kasnije,³⁰⁶ vrata prostorije otvorila, te da su naoružani muškarci u prostoriju prepunu ljudi unijeli zapaljivu ili eksplozivnu napravu.³⁰⁷ Od ove naprave kod vrata je planula vatra.³⁰⁸

126. Pretresno vijeće se uvjerilo da je kuća bila unaprijed pripremljena za paljenje. Tepih u prostoriji je bio vlažan i mirisao je na ljepilo,³⁰⁹ a vatra je proizvodila neobično gust dim.³¹⁰ Plamen se dizao visoko i brzo širio, što ukazuje na to da je upotrijebljena neka vrsta zapaljive supstance.³¹¹ Osim kroz ulazna vrata, moglo se pobjeći još jedino kroz dva prozora koja su gledala na potok.³¹²

127. Pretresno vijeće se uvjerilo da su naoružani muškarci, kako se vatra širila, u kuću ubacili još eksploziva.³¹³ Neki od ljudi u kući pokušali su izići tako što su polomili prozorsko staklo i iskočili napolje. Pretresno vijeće se uvjerilo da su neki od naoružanih muškaraca stajali napolju pod prozorima i pucali na one koji su pokušavali pobjeći. Uz svjetlost baterijskih lampi pucali su na one koji iskaču ili su već iskočili kroz prozor.³¹⁴

128. Pretresno vijeće se uvjerilo da je otprilike šezdeset i šest (66) osoba izgubilo život u plamenu. Više žrtava uspjelo je umaći vatri. Otac svjedoka VG-61 potrčao je kroz plamen i pobjegao kroz ulazna vrata kada su se ova otvorila od potiska eksplozije koja je prouzrokovala

²⁹⁹ P 145 (T 896); VG-61 (T 793); VG-38 (T 1377); VG-13 (T1443, 1494); VG-18 (T 1591); VG-84 (T 1671).

³⁰⁰ P 145 (T 896); VG-101 (T 1171); VG-78 (T 1290, 1294); VG-13 (T 1443-4).

³⁰¹ VG-18 (T1593); VG-101 (T 1169). VG-38 je naveo da je bila udaljena 150 metara od Memićeve kuće (VG-38, T 1379).

³⁰² VG-78 (T 1290); VG-38 (T 1378); VG-13 (T 1443); VG-18 (T 1592-1593); VG-84 (T 1674); VG-101 (T 1169).

³⁰³ VG-78 (T 1295); VG-101 (T 1172).

³⁰⁴ VG-18 (T 1594-1595); VG-13 (T 1446); VG-87 (T 1101).

³⁰⁵ P 145 (T 896); VG-18 (T 1597); VG-84 (T 1675).

³⁰⁶ VG-13 (T 1449); VG-38 (T 1383); VG-18 (T 1597).

³⁰⁷ VG-13 (T 1449-1450).

³⁰⁸ VG-18 (T 1597); VG-13 (T 1453-1454); VG-84 (T 1754); VG-38 (T 1382, 1384).

³⁰⁹ VG-13 (T 1446). VG-38 je spomenuo da je dim mirisao na nekakvu farbu ili boju (VG-38, T 1384).

³¹⁰ VG-84 (T 1754); VG-38 (T 1383).

³¹¹ VG-18 (T 1597); VG-84 (T 1754); VG-13 (T 1453).

³¹² VG-38 (T 1379-1380); VG-13 (T 1448).

³¹³ P 145 (T 896); VG-38 (T 1383); VG-18 (T 1598); VG-84 (T 1754).

³¹⁴ VG-18 (T 1598, 1601); VG-84 (T 1755-1756, 1764); VG-13 (T 1454); VG-38 (T 1386).

vatru.³¹⁵ Svjedokinja VG-18 je uspjela da napravi otvor u zabarikadiranom oknu prozora, nakon čega ju je VG-84 gurnula napolje, te i sama iskočila za njom.³¹⁶ VG-38 je postupio na isti način.³¹⁷ VG-13 je takođe iskočila kroz prozor. U bijegu je pogođena i ranjena u ruku.³¹⁸ Pobjeći je uspio i Edhem Kurspahić.

B. Odbrana alibijem i identifikacija optuženog

129. Kao odgovor na tvrdnje optužbe da je optuženi lično učestvovao u pljački, premještanju spomenute grupe u Omeragićevo kuću, te njenom paljenju, optuženi je ponudio odbranu alibijem. On tvrdi da se u vrijeme ovih događaja nalazio ili u Opštoj bolnici u Užicu (u daljnjem tekstu: užička bolnica) ili na putu onamo. Pretresno vijeće ne prihvata sve dokaze optuženog u vezi s alibijem. Međutim, razmotrivši u svjetlu alibija koji je iznio optuženi iskaze svjedoka optužbe koji su tvrdili da su vidjeli optuženog kako učestvuje u raznim fazama incidenta u Pionirskoj ulici, Pretresno vijeće je zaključilo da oni ne dokazuju van razumne sumnje da se optuženi u relevantno vrijeme nije nalazio u užičkoj bolnici ili na putu onamo.³¹⁹

130. Pretresno vijeće se nije uvjerilo da je optužba otklonila razumnu mogućnost da se optuženi u vrijeme pljačke i premještanja grupe iz Koritnika, te paljenja kuće, nalazio na nekom drugom mjestu.

131. Optuženi je u svom svjedočenju naveo da je svog poznanika Muju Halilovića i grupu civila iz Koritnika sreo na putu prema naselju Vučine, gdje je namjeravao da uzme konja jednog Muslimana koji je otišao.³²⁰ Porazgovaravši sa Mujom Halilovićem,³²¹ nastavio je ka naselju Vučine.³²² Rekao je da je tamo stigao između 16:30 i 17:00 sati, da je odmah uzeo konja i vratio se jašući ga neosedlanog kroz Pionirsku ulicu.³²³ U svom iskazu optuženi je naveo da se, kada je stigao u centar grada, konj okliznuo ispred hotela "Višegrad" i da je uslijed toga pao s konja, koji je zatim

³¹⁵ P 145 (T 897).

³¹⁶ VG-18 (T 1598); VG-13 (T 1454).

³¹⁷ VG-38 (T 1358); VG-13 (T 1454).

³¹⁸ VG-13 (T 1455-1456).

³¹⁹ Pretresno vijeće se uvjerilo da je optuženi, kao što je i priznao, prije ovog incidenta bio u dijelu grada gdje se nalazi Pionirska ulica (VG-87, T 1090, 1105). S obzirom na priznanje optuženog da je bio u Pionirskoj ulici i da je sreo grupu civila iz Koritnika, nije neophodno da Pretresno vijeće detaljno razmatra svjedočenja u kojima su svjedoci tvrdili da su ga toga dana vidjeli u tom dijelu grada. Međutim, u onom mjeri u kojoj iskazi tih svjedoka imaju veze sa drugim elementima teze optužbe, Pretresno vijeće će iznijeti neke zaključke u vezi sa njihovom pouzdanošću. *Vidi par.* 168-178.

³²⁰ Optuženi (T 2146-2147, 2197-2198).

³²¹ Optuženi (T 1905-1910, 2190).

³²² Optuženi (T 1905, 2190).

³²³ Optuženi (T 1910, 2199).

pao na njega. Kao rezultat toga slomio je lijevu potkoljenu. Prema njegovom iskazu, ovo se dogodilo oko 17:00 sati.³²⁴

132. Optuženi je rekao da su kola hitne pomoći stigla nekih deset do petnaest minuta nakon njegovog pada, i da je odvezen u Dom zdravlja u Višegradu.³²⁵ Rekao je da su ga zatim kolima hitne pomoći odvezli na daljnje liječenje u užičku bolnicu, a da su kola krenula iz Višegrada oko 19:00 ili 20:00 sati.³²⁶ Naveo je da su se na putu za Užice kola hitne pomoći zaustavila na dvadesetak minuta u selu Vardište, u kafani njegovog ujaka.³²⁷

133. Značajan broj svjedoka svjedočio je u prilog alibiju optuženog - Petar Mitrović, Ratimir Šimšić, Živorad Savić, dr. Lončarević, Miloje Novaković i Dobrivoje Sikirić – i svi su oni više ili manje potvrdili njegov iskaz. Ratimir Šimšić i Petar Mitrović su naveli da su, između 15:40 i 17:15 sati, vidjeli da je optuženi pao s konja i da mu je zatim konj pao na nogu.³²⁸ Živorad Savić, vozač kola hitne pomoći, rekao je da je na mjesto događaja stigao oko 17:00 sati i da je optuženog odvezao u Dom zdravlja u Višegradu.³²⁹ Dr. Goran Lončarević je rekao da je optuženom po prijemu u Dom zdravlja u Višegradu ukazao ljekarsku pomoć, negdje između 16:00 i 18:00 sati.³³⁰ Živorad Savić je rekao da je optuženog iz Doma zdravlja u Višegradu prevezao u bolnicu u Užicu između 18:00 i 19:00 sati.³³¹ Miloje Novaković je rekao da je bio s optuženim i Živoradom Savićem na putu u užičku bolnicu, i potvrdio je navedeno vrijeme.³³² Dobrivoje Sikirić, ujak optuženog, rekao je da su se na putu za užičku bolnicu optuženi, Miloje Novaković i Živorad Savić zaustavili u njegovoj kafani u Vardištu.³³³ Živorad Savić i Miloje Novaković su naveli da su u užičku bolnicu stigli između 20:40 i 21:00 sat.³³⁴

³²⁴ Optuženi (T 1910-1911, 2146).

³²⁵ Optuženi (T 1911).

³²⁶ Optuženi (T 1912).

³²⁷ Optuženi (T 1912).

³²⁸ Petar Mitrović (T 2771-2772); Ratimir Šimšić (T 2818, 2831).

³²⁹ Živorad Savić (T 2870, 2873).

³³⁰ Dr. Lončarević (T 2991). Živorad Savić je u svom svjedočenju naveo da je s optuženim stigao u Dom zdravlja oko 17:15 sati (T 2870, 2873).

³³¹ Živorad Savić (T 2875, 2924).

³³² Miloje Novaković (T 3037-3038).

³³³ Dobrivoje Sikirić je u svom svjedočenju naveo da ih je vidio kasno popodne, i da su se kola hitne pomoći zaustavila u kafani najmanje na 20 minuta (Dobrivoje Sikirić, 3055-3057). *Vidi* i Živorad Savić (T 2876, 2932); Miloje Novaković, T 3038-3039).

³³⁴ Živorad Savić (T 2876, 2879); Miloje Novaković (T 3039).

134. Pretresno vijeće ne prihvata veliki dio ovih svjedočenja u prilog alibiju.³³⁵ Svi svjedoci odbrane koji su dali te iskaze bili su prijatelji ili poznanici optuženog, te Pretresno vijeće smatra da su oni donekle govorili neistinu u nastojanju da mu pomognu.

135. Konkretno, Pretresno vijeće ne smatra da je evidencija Doma zdravlja u Višegradu pouzdana.³³⁶ Kao dokaz da je optuženi bio u Domu zdravlja u Višegradu, stavljen je na uvid Protokol bolesnika prolaznika za relevantni period.³³⁷ Ovaj protokol nije potpun i ispostavilo se da se nije mnogo polagalo na njegovu tačnost. U ovom protokolu je na dan 14. juna 1992. zavedeno ime Sredoja Lukića. Prezime Lukić je precrtano i umjesto njega napisano je Bogić.³³⁸ Premda ova izmjena sama po sebi nije pretjerano značajna u pogledu predmetnog optuženog, ona je uvećala sumnju Pretresnog vijeća u pouzdanost protokola Doma zdravlja u Višegradu.

136. Pretresno vijeće, međutim, smatra tačnom evidenciju užičke bolnice, koja je na nalog Međunarodnog suda zaplijenjena od dr. Aleksandra Moljevića 1. novembra 2000.,³³⁹ i prihvata da ova evidencija u najmanju ruku ukazuje na razumnu mogućnost da je optuženi bio u užičkoj bolnici kako u toj evidenciji stoji.³⁴⁰ Među zaplijenjenom dokumentacijom su dva protokola i istorija bolesti od četiri stranice.³⁴¹ Na prvoj od četiri stranice istorije bolesti navedeno je ime i prezime optuženog, a kao datum njegovog prijema u užičku bolnicu spominje se 14. jun 1992.³⁴² U oba protokola – protokolu bolesnika primljenih u užičku bolnicu,³⁴³ i protokolu pacijenata sa ratom zahvaćenog područja primljenih u užičku bolnicu³⁴⁴ - zavedeno je ime Mitra Vasiljevića, a kao dan prijema na ortopedsko odjeljenje užičke bolnice pominje se 14. jun 1992. Drugopomenuti protokol

³³⁵ Većina ovih svjedoka odbrane tvrdila je da je sigurna ili prilično sigurna da je datum kada je optuženi slomio nogu 14. jul 1992. jer je taj dan, Sveta trojica, za njih značajan vjerski praznik (optuženi, T 2150; Milojka Vasiljević, T 2549, 2550; Ratimir Šimšić, T 2819-20; Živorad Savić, T 2882; Miloje Novaković, T 3045-3046); D 53. Drugi svjedoci odbrane izjavili su da se, ako se izuzmu podaci iz bolničke dokumentacije, ne mogu sjetiti tačnog datuma kad je optuženi primljen u bolnicu, no potvrdili su da jeste bio u bolnici (dr. Lončarević, T 3000; Milena Tomašević, T 3207-3209; dr. Simić, T 3269; Slavica Pavlović, T 3408; dr. Jovanović, T 3631-2).

³³⁶ D 26, D 27 i D 28.

³³⁷ D 26. Svjedoci su za D 26 rekli da je protokol bolesnika liječenih u Domu zdravlja u Višegradu u periodu od 20. aprila 1992. do 4. jula 1992. (dr. Lončarević, T 3005; dr. Vasiljević, T 3097).

³³⁸ Pretresno vijeće prihvata da činjenica da je ime precrtano nije pretjerano značajna kao dokaz da je Sredoje Lukić, koji je zajedno s optuženim okrivljen za paljenje kuće u Pionirskoj ulici, na ovaj način sebi pripremao alibi, pošto godina rođenja koja stoji uz ime ni iz daleka ne odgovara godini rođenja Sredoja Lukića. *Vidi* i D 54.

³³⁹ Nalog kojim se odobrava zahtjev tužioca za nalog kojim se dopušta zapljena dokaza (*pod pečatom*), 30. oktobar 2000.; *vidi* Prilog I, par. 3. Istražitelji su, između ostalog, zaplijenili sljedeće dokazne predmete: P 136, P 137 i P 138.

³⁴⁰ P 136; P 137; P 138; D 29; D 30; D 31; D 32.

³⁴¹ P 136; P 137; P 138.

³⁴² Svjedok je za P 138 rekao da je istorija bolesti (Milena Tomašević, T 3213-3214; dr. Simić, T 3270; Slavica Pavlović, T 3400; dr. Martinović, T 3494; dr. Jovanović, T 3634; dr. Moljević, T 3728).

³⁴³ Dr. Moljević je za P 136 rekao da je to protokol pacijenata primljenih u užičku bolnicu u 1992. godini (dr. Moljević, T 3698).

³⁴⁴ Dr. Moljević je za P 137 rekao da je to protokol pacijenata sa ratnom zahvaćenog područja primljenih u užičku bolnicu počevši od 6. aprila 1992. nadalje (dr. Moljević, T 3706).

kao vrijeme prijema navodi 21:35 sati.³⁴⁵ Čini se da su ovi protokoli ležali pohranjeni veoma dugo. Bili su prašnjavi i neugodnog mirisa.³⁴⁶

137. Pored prijemnog protokola, i knjiga dežurstava medicinskih sestara odjeljenja za ortopediju užičke bolnice sadrži ime optuženog u rubrici osoba primljenih u toku treće smjene 14./15. juna 1992.³⁴⁷ Treća smjena je trajala od 20:00 sati 14. juna 1992. do 06:00 sati 15. juna 1992.³⁴⁸ Vrijeme prijema optuženog na ortopedsko odjeljenje podudara se, dakle, sa vremenom u protokolu pacijenata sa ratom zahvaćenog područja primljenih u užičku bolnicu i alibijem koji je ponudio optuženi.

138. Pretresno vijeće smatra da nije bilo ničeg što bi ukazivalo na to da je na bolničkoj evidenciji intervenisano. Podvrgavši ih detaljnom i ne samo jednom vještačenju, optužba se složila da protokol bolesnika primljenih u užičku bolnicu, protokol pacijenata sa ratom zahvaćenog područja primljenih u užičku bolnicu i četiri stranice istorije bolesti ne pokazuju znake krivotvorenja.³⁴⁹ Optužba je na vještačenje dala i Protokol bolesnika prolaznika Doma zdravlja u Višegradu za relevantan period, i složila se da osim očiglednog primjera precrtavanja zavedenog imena jednog saoptuženog, nije bilo ničega što bi ukazalo na moguće manipulacije.³⁵⁰

139. Pretresno vijeće ne prihvata tvrdnju optužbe da navodne protivrječnosti u medicinskoj dokumentaciji pokazuju da se ona ne odnosi na optuženog. Na drugoj stranici njegove istorije bolesti iz užičke bolnice kao uzrok preloma navodi se pad na ravnu površinu na ratištu. Optuženi nikada nije bio na ratištu i nikada se nije tvrdilo da jeste.³⁵¹ Pretresno vijeće ne smatra da se na osnovu ove nepodudarnosti može zaključiti da se ova medicinska dokumentacija ne odnosi na optuženog. Kao što je objasnio jedan svjedok odbrane, uloga konja u lomljenju noge optuženog nije od suštinskog značaja za dijagnozu.³⁵² Osim toga, Pretresno vijeće je saslušalo svjedočenja prema kojima se pojam “ratište” koristio za označavanje geografskog područja zahvaćenog ratom, a ono je u junu 1992. u kontekstu užičke bolnice u Srbiji predstavljalo čitavu Bosnu i Hercegovinu.³⁵³ Dalje, ovakva upotreba pojma “ratište” objašnjava i zašto je optuženi u protokolu zaveden zajedno sa pacijentima sa ratom zahvaćenog područja. Takođe, njegov status rezerviste u Teritorijalnoj odbrani

³⁴⁵ P 137.

³⁴⁶ Ib Jul Hansen (T 3737-3738).

³⁴⁷ Slavica Pavlović je za D 31 rekla da je bilježnica medicinskih sestara ortopedskog odjeljenja užičke bolnice, koja se odnosi na period od 9. januara 1992. do 10. jula 1992. (Slavica Pavlović, T 3381).

³⁴⁸ Slavica Pavlović (T 3383).

³⁴⁹ P 136; P 137; P 138. U dokaze je uvršten jedan izvještaj vještaka (D 52).

³⁵⁰ D 26. O njegovoj pouzdanosti već je bilo riječi (*vidi* par 135).

³⁵¹ Optuženi (T 2022).

³⁵² Dr. Jovanović (T 3657).

³⁵³ Dr. Jovanović (T 3637); dr. Moljević (T 3712); dr. Simić (T 3292-3293).

u dovoljnoj mjeri objašnjava zašto je optuženi u protokolu tako zaveden, kao i činjenicu da u istoriji bolesti stoji da je o povredi optuženog obaviještena vojna pošta SUP-a.³⁵⁴

140. Pretresno vijeće odbacuje tvrdnje optužbe da nepodudarnosti u dijagnozi u medicinskoj dokumentaciji ukazuju na to da se ne radi o dokumentaciji optuženog. Pretresno vijeće se uvjerilo da se latinski termin *fractura cruris*, odnosno prelom potkoljenice, može odnositi kako na prelom tibije, tako i na prelom i tibije i fibule.³⁵⁵ U tom smislu, uputna dijagnoza u istoriji bolesti i protokolu bolesnika primljenih sa ratom zahvaćenog područja – prelom tibije i fibule – nije protivrječna izrazu *fractura cruris*, koji se kao konačna dijagnoza navodi u istoriji bolesti i protokolu operacija.³⁵⁶ Slično tome, u protokolu bolesnika Doma zdravlja u Višegradu uspostavljena dijagnoza optuženog na dan 14. juna 1992. glasila je *fractura*, što prije predstavlja nepotpunu nego protivrječnu dijagnozu.³⁵⁷ Pretresno vijeće smatra da su svjedoci pružili veoma solidno i uvjerljivo objašnjenje i za navodne nepodudarnosti u medicinskoj dokumentaciji koje su donekle mogle ići u prilog sumnji da se neko drugi služio imenom optuženog.³⁵⁸

141. Pretresno vijeće smatra da konsistentnost medicinske dokumentacije različitih odjeljenja užičke bolnice dodatno potkrepljuje ne samo njihovu pouzdanost, već i njihovu autentičnost, kao još jedan pokazatelj da nije bilo krivotvorenja.³⁵⁹

142. Pretresno vijeće prihvata da rendgenski snimak koji je optužba zaplijenila od dr. Moljevića vjerovatno nije rendgenski snimak optuženog. Pretresno vijeće prihvata mišljenje dr. Rabyja da se ne radi o rendgenskom snimku noge optuženog.³⁶⁰ Pretresno vijeće, međutim, smatra da

³⁵⁴ Dr. Moljević (T 3759); P 138; P 137.

³⁵⁵ Dr. Vučetić (T 4065).

³⁵⁶ Osim toga, na osnovu uputne dijagnoze pacijent je bio upućen u užičku bolnicu, i ova dijagnoza je morala stajati na uputu za prijem pacijenta iz Doma zdravlja u Višegradu u užičku bolnicu (dr. Lončarević, T 3014; Živorad Savić, T 2874; dr. Moljević T 3731-2).

³⁵⁷ O njenoj pouzdanosti već je riječi. *Vidi* par. 135.

³⁵⁸ Osim toga, krvna grupa optuženog je odgovarala krvnoj grupi zabilježenoj uz ime optuženog u dokumentaciji zaplijenjenoj od dr. Moljevića. Pretresno vijeće smatra da ovo nije od prevelike važnosti, tim prije što su se strane složile da krvnu grupu optuženog ima 32,3 % stanovništva (T 4647-4649).

³⁵⁹ Dokumentacija užičke bolnice bila je u uglavnom konsistentna što se tiče matičnog broja bolesnika, datuma prijema, datuma prelaska na psihijatrijsko odjeljenje i datuma puštanja, a odgovara i proceduri koje se pridržava osoblje užičke bolnice, onako kako su je svjedoci opisali (P 136, P 137, P 138, D 29, D 30, D 31 i D 32).

³⁶⁰ Iz svjedočenja se može zaključiti da je *palafond* - određena tačka na distalnoj strani tibije – na rendgenskom snimku s imenom optuženog i datumom od 14. juna 1992. (u daljnjem tekstu: “snimak iz 1992.” – P 1151.1) isti kao i na rendgenskim snimcima lijeve potkoljenice optuženog iz 2001. (u daljnjem tekstu: “snimak iz 2001.” - P 21.1; P 21.2; P 21.4). Ova tačka je, dakle, idealna za uspoređivanje dužine preloma (dr. Raby, T 4230-4231; dr. De Grave, T 1702; dr. Vučetić, T 4072). Pretresno vijeće prihvata da je uspoređivanjem razdaljina od *palafonda* do najviše i najniže tačke preloma na dva rendgenska snimka, sprovedenim s prednje i bočne strane jasno uočljiva značajna razlika između preloma na rendgenskom snimku iz 1992. i onom iz 2001. (D 39, str. 6). Dr. Raby je gornju i donju tačku preloma ustanovio na osnovu jednog tipičnog obilježja koje nastaje zarastanjem. Dr. Raby je rekao da se kost nakon preloma mijenja tako što se uz prelom formira novo koštano tkivo, koje se vidi kao zadebljanje na zrasloj kosti duž mjesta preloma (dr. Raby, T 4232, 4236-4237; *vidi* i T 3237-3238, 4259-4261). I snimak iz 1992. i snimak iz 2001. pokazuju prelom tzv. spiralnog tipa (dr. Raby, T 4241-4243; dr. Vučetić, T 4007,

autentičnost ovog rendgenskog snimka ne utiče na činjenicu da ono prihvata medicinsku dokumentaciju, niti otklanja razumnu mogućnost da se optuženi za vrijeme premještanja grupe iz Koritnika u Višegradu nalazio u bolnici u Užicu ili na putu onamo. Pretresno vijeće ne smatra da je van razumne sumnje dokazano da je greška u oznaci na rendgenskom snimku namjerna, već prije smatra da je iz nemarnosti došlo do bezazlene zamjene rendgenskih snimaka različitih pacijenata.³⁶¹ Ovo bi mogla biti i posljedica i nečijeg namjernog pokušaja da za optuženog obezbijedi lažne dokaze, ali nema dokaza da je dr. Moljević, od koga je snimak zaplijenjen, bio umiješan u bilo kakvo manipulisanje ovim rendgenskim snimcima. Pretresno vijeće prihvata iskaz da se uobičajene mjere predostrožnosti da se ime pacijenta napiše na samom rendgenskom snimku nisu uvijek poštovale tokom sukoba.³⁶²

143. Pretresno vijeće prihvata svjedočenje dr. Moljevića da se optuženi nalazio u bolnici na dan i u vrijeme zabilježeno u protokolu pacijenata sa ratom zahvaćenog područja primljenih u užičku bolnicu,³⁶³ što ide u prilog tezi da se optuženi u to vrijeme nalazio u bolnici. Dr. Moljević, ljekar na ortopedskom odjeljenju i u relevantnom periodu član trijažnog tima prijemnog odjeljenja užičke bolnice, dobro je poznao optuženog, te je zbog tog poznanstva obaviješten o tome da je on na putu ka bolnici, i odmah je reagovao.³⁶⁴ Pretresno vijeće konstatuje da se dr. Moljević radi utvrđivanja datuma i vremena kada je optuženi primljen u užičku bolnicu oslanjao na protokol pacijenata sa ratom zahvaćenog područja primljenih u užičku bolnicu.³⁶⁵ Uprkos više detaljnih vještačenja obavljenih na zahtjev optužbe, u protokolu nije bilo ničega što bi ukazivalo na

4015; dr. De Grave, T 1706; dr. Moljević, T 3741). Zbog osobitosti spiralnih preloma, mjerenja donje i gornje tačke preloma na frontalnom snimku daju različite vrijednosti od takvih mjerenja na bočnom snimku (dr. Raby, T 4257-4258, 4275. *Vidi* i P 192, D 40). To je i razlog zašto je većina vještaka pri mjerenju gornje i donje tačke preloma na bočnom snimku dobila drugačije vrijednosti nego pri istom takvom mjerenju na frontalnom snimku. Pretresno vijeće prihvata iskaz dr. Rabyja o tome da bi bilo veoma neobično da spiralni prelom dâ iste vrijednosti iz dva različita ugla. (T 4272, 4275). Pretresno vijeće se uvjerilo da različite vrijednosti dobivene mjerenjima preloma na rendgenskim snimcima iz 1992. i 2001. godine i drugačiji izgled ravni preloma ne mogu biti rezultat ponovnog preloma na mjestu ranijeg preloma, niti novog preloma u blizini ranijeg preloma (dr. Raby, T 4255-4256, 4262-4264). One ne mogu biti ni posljedica morfoloških ili strukturnih promjena na kostima tokom vremena. Pretresno vijeće prihvata stanovište dr. Rabyja da je jedini mogući zaključak taj da rendgenski snimak iz 1992. godine nije snimak noge optuženog. *Calcaneus* je petna kost: P 167. Pretresno vijeće se uvjerilo da postoje bitne strukturne razlike između petnih kostiju na snimcima iz 1992. i 2001. godine (dr. Raby, T 4248-4253; dr. De Grave, T 1681, 1708-1711. *Vidi* i P 21.4). Ove razlike ne mogu biti posljedica degenerativnog ili regenerativnog procesa tokom dužeg vremenskog perioda (dr. Raby, T 4249). Ovi zaključci idu u prilog gledištu dr. Rabyja.

³⁶¹ Dr. Vučetić (T 4052-4053, 4093-4095); dr. De Grave (T 1716-1719).

³⁶² Dr. Moljević (T 3768-3769).

³⁶³ P 137.

³⁶⁴ Dr. Moljević (T 3695-3696, 3769-37670, 3702-3703). Svjedok je optuženog poznao kao konobara u Ugostiteljskom preduzeću "Panos" iz Višegrada. Optuženi je obično je radio u bašti hotela "Višegrad". Svjedok je ovo mjesto posjećivao posebno nakon što je završio studije i zaposlio se u Višegradu. Svjedok je, sve do preseljenja u Užice, čitav svoj život proveo u Višegradu, gdje mu i dalje žive roditelji. Osim kao sa konobarom, svjedok nije imao kontakata sa optuženim ili njegovom porodicom (dr. Moljević, T 3693-3694).

³⁶⁵ Dr. Moljević (T 3750).

manipulisanje.³⁶⁶ I bez obzira na vrijeme i datum prijema optuženog, dr. Moljević se jasno sjećao događaja od toga dana. Dr. Moljević se sjećao da je Dragan Filipović, jedan drugi pacijent iz Višegrada kojeg je poznao, primljen ranije istoga dana kad i optuženi.³⁶⁷ Ime Dragana Filipovića pojavljuje se u protokolu bolesnika sa ratom zahvaćenog područja ispred imena optuženog.³⁶⁸

144. U nastojanju da pokaže da je alibi nepouzdan, optužba je ponudila dokaze da se jedna osoba, optužena pred Međunarodnim sudom u jednom drugom postupku, služila lažnom ličnom kartom radi dobijanja besplatnih zdravstvenih usluga. Po mišljenju Pretresnog vijeća takav dokaz je za ovaj predmet beznačajan ili gotovo beznačajan.³⁶⁹ U tom drugom predmetu, prilikom hapšenja Dragana Nikolića, kod njega su nađene tri lažne lične karte. U lažnim ličnim kartama stajale su njegove fotografije, ali s imenima dviju drugih osoba.³⁷⁰ Jednu od tih ličnih karti, prema kojoj je on izbjeglica, koristio je u rečenu svrhu dobijanja besplatne zdravstvene njege na koju bi kao izbjeglica imao pravo.³⁷¹ Datum izdavanja izbjegličke legitimacije je septembar 1998.³⁷² U vrijeme kada je uhapšen, Dragan Nikolić je živio u Srbiji,³⁷³ a izbjeglička legitimacija je po svemu sudeći bila izdata u Republici Srpskoj.³⁷⁴

145. Optužba se pozvala na svjedočenje o jednoj kasnijoj izjavi koju je navodno dao vozač kola hitne pomoći, da je optuženog u užičku bolnicu prevezao 27. juna ili 28. juna 1992., oko dvije sedmice paljenja kuće u Pionirskoj ulici.³⁷⁵ Vozač kola hitne pomoći porekao je da je glas na traci koju je donijela svjedokinja optužbe (VG-81) njegov, a njeno svjedočenje u vezi sa drugim pitanjima Pretresno vijeće je već podvrglo kritici.³⁷⁶ Jedino što je vještak optužbe uspio dokazati jeste to da postoji mogućnost da je to njegov glas.³⁷⁷ Okolnosti u cjelini pod kojima je VG-81 tvrdila da je snimila vozača kola hitne pomoći u cjelini su sumnjive.³⁷⁸ Pretresno vijeće je, međutim, zaključilo da ovo svjedočenje nimalo ne umanjuje vjerodostojnost dokumentacije užičke

³⁶⁶ *Vidi* D 52.

³⁶⁷ Dr. Moljević (T 3769-3770).

³⁶⁸ P 137. Ima Dragana Filipovića pojavljuje se i u drugoj dokumentaciji užičke bolnice i Doma zdravlja u Višegradu (P 136, D 32, D 26). Svjedoci su naveli da su otprilike u to vrijeme vidjeli Dragana Filipovića u bolnici (Milojka Vasiljević, T 2593; dr. Lončarević, T 3003).

³⁶⁹ P 138.

³⁷⁰ P 111.1; P 111.2; P 111.3.

³⁷¹ Gary Selsky (T 3980-3981); P 144; P 114.1.

³⁷² Gary Selsky (T 3992).

³⁷³ Gary Selsky (T 3994).

³⁷⁴ Gary Selsky (T 3994-6).

³⁷⁵ P 109; P 109.1; P 109.2; P 109.3.

³⁷⁶ VGD-30 (T 2947, 2953). *Vidi* VG-81 (T 3878, 3881, 3894) i VG-97 (T 4483). *Vidi* i par. 84-88.

³⁷⁷ Tom Broeders (T 4339-4340).

³⁷⁸ Svjedokinja optužbe VG-81 je navodno ovu traku snimila krišom, tokom razgovora za koji tvrdi da su ga ona i VG-97, između ostalih, vodili sa vozačem kola hitne pomoći. Vještak optužbe je uočio da se u odsudnom trenutku snimak prekida, za šta svjedokinja nije imala objašnjenje (Tom Broeders, T 4302-4305).

bolnice za koju je već prihvatilo da ukazuje na razumnu mogućnost da se optuženi u vrijeme događaja u Pionirskoj ulici nalazio u užičkoj bolnici ili na putu onamo.

146. Pretresno vijeće u svakom slučaju ima ozbiljne sumnje u vezi sa pouzdanošću iskaza svjedoka koji su tvrdili da su optuženog vidjeli ili prepoznali za vrijeme pljačke i premještanja grupe, te paljenja kuće. Da bi bolje artikuliralo ove svoje sumnje, Pretresno vijeće je iskaze u kojima su ti svjedoci identifikovali optuženog ocjenjivalo u skladu sa već izloženim načelima.³⁷⁹ Ovaj zaključak je donesen uglavnom nezavisno od dokaza iznijetih u prilog alibiju, ali ga oni veoma snažno potkrepljuju.

147. **Pljačka** – Pretresno vijeće se nije uvjerilo da je optužba van razumne sumnje dokazala da je optuženi bio prisutan za vrijeme pljačke grupe iz Koritnika. Tri svjedoka su tvrdila da je optuženi učestvovao u pljački, a dva od njih izjavila su da su za vrijeme pljačke i vidjela optuženog. VG-61 je rekao da je optuženi učestvovao u pljački,³⁸⁰ ali on sâm nije bio tamo, a što se tiče mogućnosti da je ovo čuo od svog oca, njegov otac to u svojoj izjavi nije spomenuo.³⁸¹ VG-13 je izjavila da je optuženi za vrijeme pljačke stajao na vratima,³⁸² no ovo se ne spominje u izjavi koju je ona 1998. dala Tužilaštvu.³⁸³ VG-38 je rekao da je optuženi za vrijeme pljačke stajao napolju.³⁸⁴ Iskazi u kojima su ovi svjedoci identifikovali optuženog nisu dovoljno pouzdani da bi se sa sigurnošću moglo zaključiti da je optuženi bio prisutan za vrijeme pljačke grupe iz Koritnika.

148. **Premještanje grupe civila** – Pretresno vijeće se nije uvjerilo da je optužba van razumne sumnje dokazala prisustvo optuženog za vrijeme premještanja grupe civila iz Koritnika iz Memićeve u Omeragićevu kuću. VG-61 je rekao da je optuženi učestvovao u premještanju grupe u kuću koja je potom zapaljena,³⁸⁵ ali, ponavljamo, VG-61 nije bio lično prisutan, a što se tiče mogućnosti da je ovo čuo od svog oca, njegov otac to u svojoj izjavi nije spomenuo.³⁸⁶ Kada se razmotre zajedno sa dokazima za alibi koje je iznijela odbrana, iskazi četiri svjedoka koji su tvrdili

³⁷⁹ Par. 16.

³⁸⁰ VG-61 (T 791).

³⁸¹ P 145. Otac svjedoka VG-61 preminuo je prije suđenja.

³⁸² VG-13 (T 1494). VG-13 je u svom iskazu navela da je optuženog znala kao konobara u hotelu "Panos" i u novom hotelu. VG-13 je potvrdila da ga je poznavala veoma dugo, još kao mladića, jer su išli na iste žurke i jer je on išao u školu sa nekim iz njene porodice (VG-13, T 1432-1433). VG-13 je prepoznala optuženog u foto-albumu (P 55-VG-13). Optuženi je tvrdio da ne poznaje VG-13 (optuženi, T 1945, 2169).

³⁸³ D 4.

³⁸⁴ VG-38 (T 1371-1374). VG-38 je rekao da je optuženog znao kao konobara u hotelima "Panos" i "Višegrad" i da je neko iz njegove porodice bio na praksi u jednoj od ustanova u kojima je optuženi radio. VG-38 je imao trinaest i po godina u vrijeme incidenta u Pionirskoj ulici. Po hapšenju optuženog VG-38 ga je prepoznao u foto-albumu. Za hapšenje optuženog saznao je iz medija, gdje je vidio i njegovu sliku (VG-38, T 1339, 1359-1360, 1413, 1416; P 20-38). Svjedok je za optuženog rekao da je bio u hotelu "Višegrad" i da je odatle spomenutu grupu sproveo do Pionirske ulice, no Pretresno vijeće ne prihvata taj iskaz (*vidi* par. 172). Optuženi je tvrdio da ne poznaje svjedoka VG-38 (optuženi, T 1945, 2169).

³⁸⁵ VG-61 (T 793).

da su za vrijeme premještanja prepoznali optuženog (VG-101, VG-78, VG-13, VG-38), nedovoljno su pouzdan osnov za utvrđivanje ove činjenice.³⁸⁷

149. Svjedokinje VG-101 i VG-78, sestre, uspjele su pobjeći prilikom premještanja spomenute grupe iz Memićeve u Omeragićevu kuću.³⁸⁸ VG-101 je u svom svjedočenju navela da je idući od Memićeve ka Omeragićevoj kući vidjela optuženog, Milana Lukića, te jednog čovjeka s brkovima i jednog visokog čovjeka svijetle kose.³⁸⁹ Rekla je da se pred Memićevom kućom s optuženim našla licem u lice, toliko blizu da je mogla da ga dotakne.³⁹⁰ Njena sestra je tada bila s njom.³⁹¹ Dok su premještali grupu, VG-101 i njena sestra uspjele su pobjeći i sakrile su se iza šupe.³⁹² VG-101 je rekla da je odatle mogla vidjeti optuženog kako stoji na mjestu osvijetljenom, kako joj se činilo, reflektorima.³⁹³

150. VG-78 je u svom svjedočenju navela da je Milana Lukića i optuženog vidjela kako idu od jedne do druge kuće, hodajući uz Omeragićevu kuću, te da je optuženi više pažnje obraćao na Omeragićevu nego na Memićevu kuću.³⁹⁴ Rekla je da je čovjek sa brkovima i puškom stajao ispred vrata kuće iz koje je izlazila (Memićeva kuća).³⁹⁵ Sakrivena iza šupe, dok je stajala uza zid šupe spremna pobjeći u šumu, bacila je pogled u pravcu optuženog i na trenutak ga vidjela iz profila. VG-78 je tvrdila da se optuženi nalazio na 10 do 20 koraka od nje.³⁹⁶ Priznala je da ga nije dobro

³⁸⁶ P 145.

³⁸⁷ VG-101 (T 1169-1173); VG-78 (T 1307); VG-13 (T 1443-5, 1496); VG-38 (T 1377-8).

³⁸⁸ VG-78 (T 1295).

³⁸⁹ VG-101 (T 1171). **VG-101** je rekla da je vidjela optuženog da prolazi kroz Prelovo, da mu se supruga zove Milojka, da mu supruga ima radnju u Prelovu, te da ih je vidjela da idu zajedno (VG-101, T 1155-1156, 1195). Supruga optuženog je rekla da je radila u Prelovu (Milojka Vasiljević, T 2559). VG-101 je prepoznala optuženog u foto-albumu (P 55-101). Optuženi je rekao da ne poznaje VG-101 (optuženi, T 1945, 2169). Tokom prijašnjih putovanja od Koritnika do Višegrada, sestre **VG-101** i **VG-78** se nikada nisu razdvajale, i **VG-78** se složila s tim da bi trebalo da su tokom puta vidjele iste stvari (VG-78, T 1298). Njihovi iskazi, međutim, razlikuju se u nekim bitnim detaljima (*vidi* VG-101, T 1153-1154, 1157, 1160, 1194, 1197, 1199; VG-78, T 1284-1286). *Vidi* i **VG-13** (T 1443-1445, 1496), čije svjedočenje se razmatra u par. 151, i **VG-38** (T 1377-1378), čije svjedočenje se razmatra u par. 152.

³⁹⁰ VG-101 (T 1169-1170).

³⁹¹ VG-101 (T 1171).

³⁹² VG-101 (T 1173).

³⁹³ VG-101 (T 1173-1134).

³⁹⁴ VG-78 (T 1290-1291; D 3). VG-78 je svjedočila da je optuženog vidjela više puta u autobusu za Prelovo. Takođe je rekla da mu je iz viđenja znala suprugu i da je ova nekada radila u jednoj radnji u Banji (VG-78, T 1280-1281). Supruga optuženog je rekla da je radila u raznim mjestima, u Višegradu, Prelovu, Sasama (Milojka Vasiljević, T 2558-2259). VG-78 je prepoznala optuženog u foto-albumu (P 55-78). Optuženi je rekao da ne poznaje VG-78 (optuženi, T 1945, 2169). U izjavi koju je dala MUP-u 1995. godine, VG-78 je jedino znala da je izvjesni Mitar, kojem ne zna prezime, bio ispred hotela i u Pionirskoj ulici tog popodneva kada im je, kako je rekla, dao potvrdu da će biti bezbjedni, ali nije spomenula da je bio prisutan dok su grupu iz Koritnika premještali iz kuće u kuću (VG-78, T 1300, 1307).

³⁹⁵ VG-78 (T 1307).

³⁹⁶ VG-78 (T 1294).

vidjela, mada je rekla da ga je prepoznala dok je hodao gore-dolje.³⁹⁷ Rekla je da u Omeragićevoj kući nije bilo svjetla, nego je svjetlo gorjelo samo napolju.³⁹⁸

151. VG-13 je u svom iskazu rekla da je za vrijeme premještanja ljudi iz kuće u kuću vidjela optuženog kako ide ispred grupe, sa puškom i baterijskom lampom, da je prvu grupu u Omeragićevu kuću doveo optuženi i da je držao vrata. Tvrdila je da je vikao da požure i da je poguravao svekrvu svjedokinje.³⁹⁹ Činjenica da u ranijoj izjavi koju je dala Tužilaštvu o ovim događajima nije spomenula da je optuženi bio prisutan tokom premještanja ljudi, baca sumnju na ovu njenu tvrdnju.⁴⁰⁰

152. VG-38 je svjedočio da su tokom premještanja iz kuće u kuću bili prisutni optuženi i još trojica muškaraca, ali nije naveo nikakve daljnje pojedinosti i nije umio reći kakvu je funkciju ko od njih tokom tog premještanja imao.⁴⁰¹

153. Pretresno vijeće konstatuje da dvije osobe koje su preživjele paljenje kuće, VG-18 i VG-84, nisu spomenule da je optuženi bio prisutan tokom premještanja grupe. Ovo se, naravno, može objasniti okolnostima pod kojima se premještaj odvijao, kao i time da je bio mrak i da one nisu posebno dobro poznavale optuženog od ranije. VG-18 nije prepoznala nijednog od tih muškaraca,⁴⁰² mada je u svojoj izjavi Tužilaštvu navela da je među njima bio Sredoje Lukić.⁴⁰³ Premda optuženog nije poznavala od ranije, u svjedočenju je navela da im se on predstavio po imenu tog popodneva, dok je činio sve da grupa iz Koritnika ostane na okupu.⁴⁰⁴

154. **Paljenje kuće** – Kao što smo već rekli, Pretresno vijeće ne smatra da je optužba van razumne sumnje dokazala prisustvo optuženog za vrijeme paljenja kuće u Pionirskoj ulici. Samo jedna od preživjelih osoba (VG-13) svjedočila je da je optuženi bio prisutan kada je Omeragićeve kuća zapaljena, te da je bio među onima koji su pucali na ljude koji su pokušavali pobjeći kroz prozore.⁴⁰⁵ VG-13 je rekla da je optuženog i Milana Lukića vidjela kad su otvorili vrata Omeragićeve kuće, i da je optuženi pomagao Milanu Lukiću tako što je osvjetljavao baterijskom

³⁹⁷ VG-78 (T 1294).

³⁹⁸ VG-78 (T 1290-1294).

³⁹⁹ VG-13 (T 1443-1445, 1496).

⁴⁰⁰ D 4. *Vidi* međutim P 59.1 i P 59.2.

⁴⁰¹ VG-38 (T 1377-1378).

⁴⁰² VG-18 (T 1592-1593).

⁴⁰³ VG-18 (T 1628). Do toga dana nije poznavala Sredoja Lukića, ali on se predstavio prilikom pljačke (VG-13, T 1581).

⁴⁰⁴ VG-18 (T 1622). *Vidi* dalje par. 177 i 180. Na suđenju se postavilo pitanje da li je optuženi radio sa bratom VG-18, no Pretresno vijeće je zaključilo da od te linije ispitivanja nema koristi.

⁴⁰⁵ VG-13 (T 1455-1456). VG-61 je svjedočio da je optuženi bio prisutan za vrijeme otvaranja vatre, međutim VG-61 nije bio tamo, a što se tiče mogućnosti da je to čuo od svog oca, njegov otac to u svojoj izjavi nije spomenuo (VG-61, T 795; P 145).

lampom dok je ovaj postavljao zapaljivu napravu na pod.⁴⁰⁶ VG-13 je rekla da se, iskočivši kroz prozor, našla pred optuženim i Milanom Lukićem, i da je optuženi uperio lampu u nju, dok je Milan Lukić pucao i ranio je.⁴⁰⁷ Pretresno vijeće prihvata da je VG-13 optuženog poznavala prije rata i da vjeruje da je vidjela upravo njega. Ipak, s obzirom na stresnu situaciju u kojoj je, po njenim riječima, prepoznala optuženog i s obzirom na snagu dokaza u prilog alibija, Pretresno vijeće smatra da njena identifikacija optuženog nije dovoljno pouzdana da bi pobila alibi.

155. Pretresno vijeće smatra da dokazi koji ukazuju na to da se optuženi u ključno vrijeme nalazio ili u užičkoj bolnici ili na putu onamo bacaju dovoljnu sumnju na iskaze o prisustvu optuženog tokom premještanja grupe u Omeragićevu kuću i njenog paljenja. Ono što je Pretresno vijeće konačno navelo da ne prihvati tezu optužbe da se optuženi u relevantno vrijeme nalazio u Pionirskoj ulici dokazi su njegovog alibija. Pretresno vijeće se uvjerilo da ti dokazi otvaraju razumnu mogućnost da optuženi 14. juna 1992. otprilike od 20:00 sati na dalje nije bio u Pionirskoj ulici. Pretresno vijeće smatra da bolnička evidencija dokazuje da je optuženi u užičku bolnicu primljen 14. juna 1992 u 21:35 sati. Pretresno vijeće prihvata da vožnja od Višegrada, gdje se povreda dogodila, do Užica traje najmanje jedan sat.⁴⁰⁸ Razdaljina između ta dva grada je 70 km.⁴⁰⁹ S obzirom na te činjenice i vrijeme potrebno za prijemnu proceduru, optužba mora eliminisati razumnu mogućnost da se optuženi, počevši od nekih 20:00 sati nadalje, nije nalazio u Pionirskoj ulici. Optužba u tome nije uspjela. Pretresno vijeće se uvjerilo da se premještanje iz kuće u kuću nije odigralo prije 21:30 sati.⁴¹⁰ Dakle, Pretresno vijeće se nije van razumne sumnje uvjerilo da je optuženi bio prisutan tokom premještanje grupe iz Koritnika iz Memićeve u Omeragićevu kuću, kao ni u vrijeme kada je ona zapaljena.⁴¹¹

⁴⁰⁶ VG-13 (T 1449-1450).

⁴⁰⁷ VG-13 (T 1455-1456).

⁴⁰⁸ Živorad Savić (T 1936); Dobrivoje Sikirić (T 3066).

⁴⁰⁹ Dobrivoje Sikirić je rekao da se Vardište, u kojem se optuženi zaustavio na putu za užičku bolnicu, nalazi na 20 km od Višegrada i na 55 km od Užica (Dobrivoje Sikirić, T 3054-3055).

⁴¹⁰ Pretresno vijeće je zaključilo da je napolju bio mrak kad su se naoružani muškarci vratili da grupu iz Koritnika prebace iz Memićeve u Omeragićevu kuću, što znači da je to moralo biti najmanje između 20:30 i 21:00 sati (*vidi* par. 123 i fusnotu 297). Svjedoci su naveli da su se naoružani muškarci u Memićevu kuću vratili da premjeste grupu negdje između 21:30 i ponoći. VG-13, VG-18 i VG-38 naveli su vremena u rasponu između 21:30 i 22:30 (VG-13, T 1443; VG-18, T 1590; VG-38, T 1376). VG-38 je mogao znati koliko je bilo sati zato što je i dalje imao sat (VG-38, T 1376). VG-101 i otac VG-61 rekli su da je bila ponoć (VG-101, T 1200; P 145, T 896). VG-84 je rekla da se to dogodilo dva i po sata po zalasku sunca (VG-84, T 1670; *vidi* i P 148 i fusnotu 297). Optužba je osporila iskaze svjedoka o vremenu povratka naoružanih muškaraca i tvrdila da je to bilo ranije (završni podnesak optužbe, par. 302-6). Optužba je tvrdila da su svjedoci imali iskrivljenu percepciju vremena, zbog toga što su im oduzeli ručne satove i zbog straha koji je nastupio nakon pljačke. Optužba se pritom pozvala na iskaz VG-87, koji je rekao da je prvi put shvatio da nešto gori između 20:00 i 21:00 sati. Međutim, VG-87 pretpostavlja da je moralo biti oko 23:00 sata kad je posljednji put čuo svoju suprugu, a prema nekim svjedočenjima ona se već prije dovođenja grupe iz Koritnika nalazila u kući koja je kasnije zapaljena (VG-87, T 1096, 1114; VG-18, T 1592; VG-13, T 1446, 1449). Iskaz VG-87 nije od pomoći. Iskaz svjedoka VG-38 je najpouzdaniji, pošto je on imao sat.

⁴¹¹ *Ibid.*

156. Pretresno vijeće smatra da iskazi svjedoka optužbe koji su naveli da su optuženog vidjeli nakon 14. juna 1992. ne predstavljaju dokaz van razumne sumnje neistinitosti alibija koji je iznio optuženi.⁴¹² Teza odbrane je bila da je optuženi u bolnici ostao do 28. juna 1992., kada je pušten na molbu supruge, što je saglasno evidenciji užičke bolnice koju je Pretresno vijeće već prihvatilo.⁴¹³ Pretresno vijeće se nije uvjerilo da je svjedočenje bilo kojeg od ovih svjedoka optužbe dovoljno pouzdan osnov za zaključak da se optuženi u vrijeme zabilježeno u dokumentaciji užičke bolnice nije nalazio u ovoj bolnici.

157. VG-77 je tvrdila da je 18. juna 1992. godine optuženi njoj i grupi s kojom je odlazila iz Višegrada prijetio smrću.⁴¹⁴ VG-77 je priznala da čovjeku koji im je prijetio nije vidjela lice, nego da je zaključila da se radi o optuženom jer su mu se neki SUP-ovci obraćali sa “Mitre”.⁴¹⁵ Svjedokinja ovaj incident nije spomenula ni u jednoj od svoje dvije ranije izjave Tužilaštvu, a u foto-albumu nije mogla prepoznati optuženog.⁴¹⁶ S obzirom na ove okolnosti Pretresno vijeće smatra da njena identifikacija optuženog nipošto nije pouzdana.

158. VG-105 je rekla da je vidjela kako osoba koju je identifikovala kao “Vasiljević” tješi kćer čovjeka kojeg su on i Lukić izvodili iz vatrogasne stanice. Svjedokinja se nalazila u vatrogasnoj stanici zajedno sa drugim tamo zatvorenim stanovnicima Žljeba.⁴¹⁷ Svjedokinja je dala protivrječne izjave o tome kog dana je navodno vidjela “Vasiljevića”.⁴¹⁸ Tvrdila je da je to moralo biti poslije 14. juna 1992. Rekla je da je čovjeka za koga kaže da je “Vasiljević” znala iz viđenja, ali da mu ime nije znala sve dok ga nije vidjela u vatrogasnoj stanici. Tu je od drugih saznala njegovo i “Lukićevo” ime.⁴¹⁹ Optuženog je prepoznala u foto-albumu, ali ne kao muškarca za koga kaže da se zove “Vasiljević”.⁴²⁰ U unakrsnom ispitivanju je tvrdila da je “Vasiljević” imao brkove.⁴²¹ Pretresno vijeće smatra da identifikacija optuženog od strane VG-105 nipošto nije pouzdana.

159. Pretresno vijeće se nije uvjerilo da se iskazi u kojima je VG-115 dala dvije zasebne identifikacije optuženog mogu prihvatiti kao pouzdani. O pouzdanosti VG-115 kao svjedoka već smo govorili.⁴²² VG-115 je rekla da je optuženog poznavala prije događaja 1992. godine i da ga je

⁴¹² *Vidi* par. 15.

⁴¹³ Optuženi (T 1920); Milojka Vasiljević (T 2554); P 138. *Vidi* i D 30.

⁴¹⁴ VG-77 (T 719-720).

⁴¹⁵ VG-77 (T 747-748, 750). Ima dokaza da je jedna druga osoba s istim ličnim imenom, Mitar Knežević (zvani “Četnik”), učestvovao u zločinima u Višegradu 1992., ali je VG-77 izjavila da nije čula za njega (VG-77, T 749).

⁴¹⁶ VG-77 (T 757).

⁴¹⁷ VG-105 (T 1132-1134).

⁴¹⁸ VG-105 (T 1121, 1133).

⁴¹⁹ VG-105 (T 1121).

⁴²⁰ P 55-105. VG-105 (T 1139-1140).

⁴²¹ VG-105 (T 1137).

⁴²² *Vidi* par. 89-90.

često vidjela.⁴²³ Optuženi je potvrdio da je ovu svjedokinju poznavao iz viđenja najmanje pet godina.⁴²⁴ U izjavi koju je dala Tužilaštvu, VG-115 je, međutim, rekla da postoje dvije osobe s imenom Mitar Vasiljević. Kasnije je rekla da se u izjavi zabunila.⁴²⁵

160. VG-115 je navela da je optuženog vidjela u dvije različite prilike nakon dana kada je zapaljena spomenuta kuća. U prvoj prilici je vidjela kako su optuženi, Milan Lukić, Slobodan Rončević i drugi⁴²⁶ ranili jednog starijeg čovjeka po imenu Kahriman. Tvrdila je da je ovo gledala prelazeći preko novog mosta u Višegradu. Bio je dan i, prema njenim riječima, kraj juna ili početak jula.⁴²⁷ Druga prilika u kojoj je tvrdila da je vidjela optuženog bila je krajem jula. Tada ga je posmatrala kako sa Milanom Lukićem i drugima tuče i bode čovjeka po imenu "Kupus".⁴²⁸ Tvrdila je da se nalazila na nekih 15 do 20 koraka od njih. Rekla je da joj se optuženi obratio i rekao joj da nastavi svojim putem, inače će proći kao "Kupus".⁴²⁹

161. Pretresno vijeće se nije uvjerilo u pouzdanost svjedočenja VG-117, koja je tvrdila da je 22. juna 1992. vidjela optuženog. VG-117 je u svom svjedočenju navela da je vidjela da optuženi bilježi imena Muslimana okupljenih u školi "Vuk Karadžić" u Višegradu. Oni su se tamo okupili da bi se pridružili konvoju ljudi koji su napuštali opštinu.⁴³⁰ Rekla je da je optuženi objasnio da radi za Crveni krst i, kako su ulazili u školu, on im je zapisivao imena.⁴³¹ Tvrdila je da joj je optuženi toga dana bio u vidokrugu nekih pola sata. Rekla je da se nalazila nedaleko od njega i da je bio dan.⁴³²

162. Pretresno vijeće se uvjerilo da je VG-117 optuženog poznavala dovoljno dobro da bi ga mogla prepoznati. VG-117 je rekla da je optuženog poznavala od djetinjstva. Mada je šest godina starija od njega, čitava grupa djece iz okolnih sela obično se igrala zajedno, a i čuvala stoku.⁴³³ Takođe je rekla da ju je optuženi kao konobar često posluživao u hotelu "Panos" i, rjeđe, u hotelu "Vilina vlas".⁴³⁴ Vidjela ga je i u autobusu kad je odlazio u kuću svog oca.⁴³⁵ Prepoznala je

⁴²³ VG-115 (T 1013). Za uvrštavanje u dokaze nije ponuđena nikakva identifikacija na osnovu foto-albuma.

⁴²⁴ Optuženi (T 1947, 1948, 2169).

⁴²⁵ VG-115 (T (T 1061, 1073). *Vidi* i fusnotu 201 i D 2; P 56.1. Nijedan drugi svjedok ga tamo nije vidio.

⁴²⁶ VG-115 (T 1032).

⁴²⁷ VG-115 (T 1030, 1032).

⁴²⁸ VG-115 (T 1037).

⁴²⁹ VG-115 (T 1037).

⁴³⁰ VG-117 (T 4505-4507, 4517, 4516-4517).

⁴³¹ VG-117 (T 4504-4506).

⁴³² VG-117 (T 4507-4508, 4511-4514).

⁴³³ VG-117 (T 4499-4501).

⁴³⁴ VG-117 (T 4500, 4527).

⁴³⁵ VG-117 (T 4500, 4554).

optuženog u foto-albumu.⁴³⁶ Optuženi je porekao tvrdnje svjedokinje VG-117 o tome kako ga poznaje.⁴³⁷

163. Premda Pretresno vijeće uvažava uvjerenje VG-117 da je optuženog vidjela 22. juna 1992., odnosno nakon incidenta u Pionirskoj ulici, medicinska dokumentacija koja potkrepljuje alibi ima takvu dokaznu snagu da Pretresno vijeće ne prihvata da se na osnovu njenog svjedočenja, bilo da se ono uzme samo ili zajedno sa sličnim svjedočenjima na koje se optužba poziva, može van razumne sumnje utvrditi da je alibi neistinit. Zbog toga što je svjedočenje VG-117 u direktnoj suprotnosti sa bolničkom dokumentacijom i svjedočenjima drugih svjedoka, njen iskaz nije dovoljan da se utvrdi činjenica o prisustvu optuženog u školi “Vuk Karadžić” na dan 22. juna 1992.⁴³⁸

164. Pretresno vijeće je zaključilo da je tokom suđenja kredibilitet svjedokinje VG-81 poljuljan toliko da se u njen iskaz u kojem je identifikovala optuženog ne bi smjelo pouzdati.⁴³⁹ VG-81 je tvrdila da je nakon dana kada je zapaljena kuća u Pionirskoj ulici optuženog vidjela u tri navrata. Prvi put 18. juna u selu Sase, kada je tvrdila da je vidjela kako su optuženi i Milan Lukić došli u Kosovo Polje, te kako je Milan Lukić ubio osobu po imenu Nurka Kos. Kasnije toga dana putovala je u Sase i vidjela optuženog, Milana Lukića i još jednog čovjeka kako stoje iza četiri nepoznata muškarca postrojena uz rijeku. Tvrdila je da je vidjela kako su pucali na ovu četvoricu muškaraca i da su ovi pali u rijeku.⁴⁴⁰ Navela je da je ovim događajima bila svjedok sa razdaljine od 150-200 metara.⁴⁴¹ Drugi put ga je vidjela 21. juna 1992., kada tvrdi da je pripitog Mitra Vasiljevića vidjela kako se sa Veljkom Planinićem (zvanim “Razonoda”) vraća iz Sasa, naoružan i pjevajući pjesme o Bošnjacima. Svjedokinja tvrdi da se krila na razdaljini od 15 metara od njih.⁴⁴² Svjedokinja je rekla da je optuženog ponovo vidjela i 25. juna 1992., opet kako dolazi iz pravca Sasa, ovoga puta sâm. Rekla je da je bio na 10 do 30 metara od nje.⁴⁴³ VG-81 je takođe tvrdila da su ona i drugi ljudi sve do 25. juna 1992. vidali Mitra Vasiljevića kako iz pravca Sasa ide ka Višegradu preko Kosova Polja.⁴⁴⁴

⁴³⁶ VG-117 (T 4553).

⁴³⁷ Optuženi (T 4706-4711, 4724).

⁴³⁸ Svjedoci odbrane su rekli da optuženog nisu vidjeli u školi “Vuk Karadžić” na dan 22. juna 1992.: Zoran Đurić (T 4587, 4590, 4599-4560); VGD-24 (T 4658-4659, 4653).

⁴³⁹ *Vidi* par. 84-88 u kojima se razmatra pouzdanost njenog iskaza.

⁴⁴⁰ VG-81 (T 1232).

⁴⁴¹ VG-81 (T 1233).

⁴⁴² VG-81 (T 1235).

⁴⁴³ VG-81 (T 1235).

⁴⁴⁴ VG-81 (T 1233, 1235).

165. Konačno, iz već navedenih razloga, Pretresno vijeće ne smatra dovoljno pouzdanim iskaz VG-80 u kojem ova svjedokinja tvrdi da je prepoznala optuženog nešto prije 3. jula 1992.⁴⁴⁵

166. Ukratko, kao što je već rečeno,⁴⁴⁶ Pretresno vijeće se nije uvjerilo da je optužba otklonila razumnu mogućnost da se optuženi nije nalazio na mjestu zločina u vrijeme pljačke, premještanja grupe i paljenja kuće, i nipošto se nije uvjerilo da su iskazi u kojima su svjedoci identifikovali optuženog dovoljno pouzdan dokaz da je optuženi bio prisutan za vrijeme pljačke, premještanja grupe ili paljenja kuće.⁴⁴⁷

C. Raniji događaji na dan 14. juna 1992.

167. Pretresno vijeće smatra da optužba nije dokazala učešće optuženog u paljenju kuće u Pionirskoj ulici niti u događajima koji su direktno prethodili lišavanju života grupe iz Koritnika. Ipak, Pretresno vijeće se uvjerilo da je optuženi ranije toga dana grupu iz Koritnika nastojao održati na okupu. Da bi dokazala učešće optuženog u udruženom zločinačkom poduhvatu da se grupa iz Koritnika liši života paljenjem kuće u Pionirskoj ulici, optužba se pozvala na ove ranije događaje. Neophodan uslov za zaključak da je optuženi učestvovao u tom udruženom zločinačkom poduhvatu, ili čak da ga je samo pomagao i podržavao, jeste da se van razumne sumnje dokaže da je optuženi znao da će ovi ljudi iz Koritnika biti ubijeni – ne nužno tako što će biti zapaljeni u nekoj kući, ali da će na neki način biti lišeni života.

168. Pretresno vijeće je zaključilo, doduše s izvjesnom rezervom kad su u pitanju vrijeme koje je svjedok naveo i njegova moć zapažanja, da je 14. juna 1992. u ranim popodnevnim časovima, VG-87, krijući se na tavanu u Pionirskoj ulici, mogao posmatrati optuženog neko duže vrijeme.⁴⁴⁸ VG-87 je naveo da se na ovom i drugim tavanima krio zbog masovnog ubijanja višegradskih Muslimana u to vrijeme, pa se bojavao i za sopstveni život.⁴⁴⁹ Na tavanu je tad bio već nekih sedam dana. Pretresno vijeće se uvjerilo da je VG-87 optuženog poznavao dovoljno dobro da ga može pouzdano identifikovati.⁴⁵⁰ Vijeće se, međutim, nije uvjerilo u njegovu tvrdnju da je optuženog imao pred očima četiri sata, od podneva do 16:00 sati, no ipak se uvjerilo da je VG-87 optuženog posmatrao znatan dio tog vremena.

⁴⁴⁵ *Vidi par. 91.*

⁴⁴⁶ *Vidi par. 130.*

⁴⁴⁷ *Vidi par. 146.*

⁴⁴⁸ VG-87 (T 1090, 1105).

⁴⁴⁹ VG-87 (T 1086).

⁴⁵⁰ Svjedok je poznavao optuženog i prije ovog dana, još kad je optuženi bio dijete. Svjedok je posjećivao restoran "Panos" i prilično dobro je poznavao optuženog (VG-87, T 1082-1083, 1107). Svjedok je prepoznao optuženog u foto-albumu (P 55-87). Optuženi je potvrdio da je dobro poznavao svjedoka VG-87 i da je s njim razgovarao više puta (optuženi, T 1947, 2169).

169. VG-87 je rekao da je optuženi bio sâm, i da se kretao Pionirskom ulicom prema školi “Vuk Karadžić”. Između 13:00 i 14:00 sati, vidio je optuženog kako dovikuje stanovnicima ulice da izađu napolje i čiste ulicu.⁴⁵¹ Rekao je da je optuženi bio u maskirnom odijelu sa zavrnutim pantalonama, da je nosio megafon i flašu, ali da nije imao pušku.⁴⁵² VG-87 je tvrdio da je čuo kako optuženi preko megafona poziva stanovnike da čiste ulicu.⁴⁵³ VG-87 je rekao da je ulica tada bila prilično čista i da je imao utisak da optuženi pokušava otkriti koliko je Muslimana još ostalo u kraju.⁴⁵⁴ Optuženi je porekao da je u to vrijeme bio angažovan na čišćenju ulice i da je imao megafon. Rekao je da je megafon koristio samo jednom, i to prvoga dana kad je organizovao čišćenje grada.⁴⁵⁵ Pretresno vijeće smatra da je malo bitno da li je optuženi imao megafon ili nije, a nije od velikog značaja ni ponašanje optuženog kako ga je VG-87 opisao. Ono što je ovdje značajno jeste da je VG-87 za optuženog rekao da je 14. juna 1992. bio u Pionirskoj ulici veliki dio popodneva, odnosno neka četiri sata od podneva nadalje.

170. Pretresno vijeće prihvata iskaz VG-87 da je grupa iz Koritnika stigla u Pionirsku ulicu oko 14:00 sati.⁴⁵⁶ Ovaj iskaz, i svjedočenje VG-87 da je optuženi znatan dio ranog popodneva proveo u Pionirskoj ulici, razlog su da Pretresno vijeće ne prihvati svjedočenja po kojima se optuženi, kad je grupa iz Koritnika stigla u hotel “Višegrad”, već nalazio u tom hotelu, te da ih je sproveo do muslimanskih kuća u Mahali.⁴⁵⁷ Optužba se u svom završnom podnesku poziva na iskaze svjedoka VG-13, VG-78 i VG-101, da bi dokazala prisustvo optuženog u hotelu “Višegrad”. Optužba tvrdi da je, prema ovim svjedočenjima, optuženi nosio tamnu uniformu i crni šešir, da je grupi rekao da su autobusi za taj dan otišli, te da imaju autobus sutradan.⁴⁵⁸ Teza optužbe je da je optuženi zatim rekao ljudima iz grupe da odu u Pionirsku ulicu u Mahali, gdje ima napuštenih muslimanskih kuća.⁴⁵⁹ Optužba tvrdi da je optuženi sproveo grupu do Pionirske ulice i da je pritom pored grupe hodalo nekoliko naoružanih vojnika. Grupa se kretala u dugačkoj koloni po dvoje.⁴⁶⁰

171. VG-78 je u svom svjedočenju navela da su optuženi i drugi bili ispred hotela i čuvali ljude koji su zakasnili na konvoj. Rekla je da se optuženi, kad ga je spazila, nalazio na deset koraka od

⁴⁵¹ VG-87 (T 1090, 1105, 1092).

⁴⁵² VG-87 (T 1107).

⁴⁵³ VG-87 (T 1091, 1107).

⁴⁵⁴ VG-87 (T 1082, 1090-1094).

⁴⁵⁵ Optuženi (T 1898, 1904, 2147, 2154-2155, 2157).

⁴⁵⁶ *Vidi* par. 119-120 i fusnotu 286.

⁴⁵⁷ Druga svjedočenja jasno ukazuju na to da su ljudi iz grupe iz Koritnika poznavali Mahalu: VG-101 (T 1158); VG-38 (T 1365, 1339); VG-84 (T 1659); VG-18 (T 1574).

⁴⁵⁸ Završni podnesak optužbe, par. 136.

⁴⁵⁹ Završni podnesak optužbe, par. 137.

⁴⁶⁰ Završni podnesak optužbe, par. 138. Međutim, VG-18, koja je bila na kraju kolone, rekla je da je grupa do Pionirske ulice išla bez pratnje (VG-18, T 1573, 1609). *Vidi* i VG-101 (T 1198); VG-18 (T 1573, 1609); VG-87 (T 1105). Optužba je tvrdila da ova svjedočenja nisu tačna (završni podnesak optužbe, par. 138).

nje.⁴⁶¹ Optuženi im je navodno rekao da su autobusi otišli i neka prenoće u Mahali. Vidjela je kako je optuženi udario jednu duševno zaostalu ženu.⁴⁶² Optuženi je kolonu ljudi iz Koritnika sprovodio zajedno sa dvojicom ili trojicom drugih koje je znala samo iz viđenja.⁴⁶³ Do Pionirske ulice im je trebalo 45 minuta.⁴⁶⁴ Svedokinjina sestra (VG-101) je sve vrijeme bila sa njom, ali ona je izjavila da je grupa išla sama i da ih niko nije sprovodio.⁴⁶⁵ U izjavi koju je u januaru 2001. godine dala Tužilaštvu, VG-78 je rekla da ih do Mahale niko nije vodio, već da su svi znali gdje je Mahala i da su brzo pošli u tom pravcu. Ovu nepodudarnost u svom svjedočenju objasnila je time da se naknadno sjetila šta se tačno dogodilo.⁴⁶⁶ Već ranije smo prokomentarisali u kojoj mjeri su VG-78 i VG-101 poznavale optuženog prije ovih događaja.⁴⁶⁷

172. VG-38 je izjavio da je optuženi razgovarao sa Miloradom Lipovcem, koji je s njima išao do Višegrada. Optuženi im je rekao da tog dana više neće biti autobusa, ali da će ih biti sutradan.⁴⁶⁸ Optuženi se nalazio najviše na pet metara od njega. Nosio je veliki crni šešir i crnu uniformu. Nije bio naoružan.⁴⁶⁹ VG-38 je vidio samo optuženog, rekavši da je sprovodio grupu hodajući na čelu kolone. Prema ovom svjedoku, u Mahalu su stigli za 20 minuta.⁴⁷⁰ Tamo su prvo otišli u kuću Muje Memića, a zatim su prešli u kuću Jusufa Memića. Kad su stigli, optuženi je bio pred kućom.⁴⁷¹ Koliku težinu treba pridati njegovom svjedočenju, već smo prokomentarisali.⁴⁷²

173. VG-101 je rekla da je vidjela kako je optuženi prije hotela “Višegrad” izišao iz auta sa sjedišta vozača, te da im je rekao da idu u napuštene kuće u Pionirskoj ulici.⁴⁷³ I optuženi i njegova supruga svjedočili su da optuženi ne vozi.⁴⁷⁴ Niko drugi nije svjedočio da je vidio optuženog da vozi. VG-101 je rekla da je optuženi, kad ga je vidjela, nosio uniformu bivše JNA i veliki crni šešir sa crnom kabanicom. Preko uniforme mu je visio veliki lanac sa krstom,⁴⁷⁵ detalj koji niko drugi nije naveo.

174. VG-115 je u svom svjedočenju navela da je optuženog, zajedno sa Milanom Lukićem i Sredojem Lukićem i nekim drugima, vidjela kako sprovodi grupu ljudi kroz Pionirsku ulicu i

⁴⁶¹ VG-78 (T 1284).

⁴⁶² VG-78 (T 1280, 1283-4, 1322).

⁴⁶³ VG-78 (T 1284, 1318).

⁴⁶⁴ VG-78 (T 1285); VG-101 (T 1197).

⁴⁶⁵ VG-78 (T 1320).

⁴⁶⁶ VG-78 (T 1484, 1363-4).

⁴⁶⁷ *Vidi* fusnote 389 i 394.

⁴⁶⁸ VG-38 (T 1359, 1360-4).

⁴⁶⁹ VG-38 (T 1484, 1363-4).

⁴⁷⁰ VG-38 (T 1365, 1405, 1366).

⁴⁷¹ VG-38 (T 1367).

⁴⁷² *Vidi* fusnotu 384.

⁴⁷³ VG-101 (T 1155).

⁴⁷⁴ Milojka Vasiljević (T 2537).

požuruje ih.⁴⁷⁶ O nepouzdanosti ove svjedokinje već je bilo riječi, i Pretresno vijeće ne prihvata njen iskaz u kojem je identifikovala optuženog.⁴⁷⁷

175. VG-61 je rekao da je optuženi učestvovao u sprovođenju grupe iz Koritnika,⁴⁷⁸ ali VG-61 sâm nije bio prisutan, a što se tiče mogućnosti da je ovo čuo od svog oca, njegov otac to u svojoj izjavi nije spomenuo.⁴⁷⁹

176. VG-13, koja nije vidjela da optuženi sprovodi grupu, svjedočila je da ga je vidjela kako stoji na ulaznim vratima tek pošto je već bila u kući Muje Memića, gdje je popila kafu i presvukla mokru odjeću.⁴⁸⁰ Nosio je crno odijelo i šešir. Bio je bosonog i na šeširu je imao trake.⁴⁸¹ Nije imao oružje.⁴⁸²

177. VG-18 nije vidjela da je optuženi sprovodio grupu do Pionirske ulice u Mahali.⁴⁸³ Rekla je da se pojavio kad se grupa zaustavila pred kućom Jusufa Memića u Pionirskoj ulici, dok su stajali i razmišljali šta da rade. Optuženi im je rekao da ostanu u grupi i da se ne razilaze. VG-18 vjeruje da u tom trenutku niko iz grupe još nije bio otišao u kuću Jusufa Memića.⁴⁸⁴ VG-18 je rekla da je optuženi nosio crno odijelo, šešir i crni mantil. Na šeširu je imao nekakvo pero.⁴⁸⁵

178. VG-84 je u svom svjedočenju naveo da se ne sjeća da li je grupa do Pionirske ulice bila sprovedena ili ne,⁴⁸⁶ ali je rekao da je optuženog vidio kad je grupa stigla do kuće Jusufa Memića. Svjedočio je da je optuženi nosio crno odijelo i šešir, i da nije bio naoružan.⁴⁸⁷

179. U svom završnom podnesku optužba veliku važnost pridaje tvrdnji da se, prilikom obraćanja grupi civila iz Koritnika u Pionirskoj ulici, optuženi i pismeno i usmeno izdavao za predstavnika odnosno saradnika Crvenog krsta.⁴⁸⁸

⁴⁷⁵ VG-101 (T 1155-1157, 1164, 1194-1195).

⁴⁷⁶ VG-115 (T 1020, 1046). Po procjeni VG-115 moralo je biti oko 19:00 sati (VG-115, T 1052).

⁴⁷⁷ *Vidi* gore, par. 90-90.

⁴⁷⁸ VG-61 (T 790, 876).

⁴⁷⁹ P 145.

⁴⁸⁰ VG-13 (T 1432-1435, 1484).

⁴⁸¹ VG-13 (T 1433, 1502).

⁴⁸² VG-13 (T 1433).

⁴⁸³ VG-18 (T 1573, 1609).

⁴⁸⁴ VG-18 (T 1574, 1578).

⁴⁸⁵ VG-18 (T 1577).

⁴⁸⁶ VG-84 (T1659)

⁴⁸⁷ VG-84 (T 1761). VG-77, koja je u svom iskazu rekla da je sa grupom iz Koritnika razgovarala prije nego što su stigli u kuće Memića, takođe je navela da je kasnije u istom kraju vidjela optuženog zajedno sa još jednim čovjekom (VG-77, T 697, 709). Nosio je veliki žuti slamnati šešir (VG-77, T 711). Pouzdanost njenog iskaza u kojem je identifikovala optuženog već smo razmotrili. *Vidi* par. 157.

180. Samo dva svjedoka (VG-18 i VG-84), od mogućih sedam koji su bili prisutni u predmetno vrijeme, svjedočili su da je optuženi za sebe rekao da je predstavnik Crvenog krsta. Pretresno vijeće se nije uvjerilo da je kvalitet njihovih iskaza takav da se može utvrditi da se optuženi zaista tako predstavljao. VG-18 i VG-84 su majka i sin koji su oboje preživjeli palež u Pionirskoj ulici. Stoga nije začuđujuće da se njihovi iskazi o ovome poklapaju, a činjenica da se poklapaju ne daje im veću težinu. Ni jedan ni drugi svjedok nisu poznavali optuženog prije dana kada je zapaljena rečena kuća, i oboje tvrde da su mu saznali ime tek kada im se on lično predstavio. Pretresno vijeće se nije uvjerilo da je optužba dokazala da se optuženi izdavao za saradnika Crvenog krsta, ali se uvjerilo da je optuženi nastojao grupu održati na okupu jer je znao da im se sprema neko zlo.

181. Pretresno vijeće se uvjerilo da se optuženi zaista obratio grupi i da je Muji Haliloviću dao neki papir za koji je ovaj rekao da je predstavljao nekakvu garanciju bezbjednosti. VG-38,⁴⁸⁹ VG-13,⁴⁹⁰ VG-18⁴⁹¹ i VG-84⁴⁹² su naveli da su vidjeli kako optuženi Muji Haliloviću daje neki papir. VG-101 je vidio da optuženi daje papir jednom od muškaraca.⁴⁹³ U svojoj izjavi, otac VG-61 je rekao da mu je Mujo Halilović pokazao “garanciju bezbjednosti” koju mu je dao “neki Mitar”.⁴⁹⁴ VG-78 je u svom svjedočenju navela da su joj rekli da je optuženi pozivao ljude da izađu, kako bi im dao nekakvu potvrdu, koju je neko potom i uzeo.⁴⁹⁵ Ona nije vidjela tu potvrdu.

182. Optužba tvrdi da je VG-13 vidjela da se na tom papiru spominje Crveni krst. To se iz njenog svjedočenja ne vidi. Rekla je da je bila odmah pored Muje Halilovića i da joj je on pokazao taj dokument. Bio je napisan rukom i imao je potpis optuženog, ali, prema njenim riječima na njemu je stajalo jedino: “Ne bojte se ništa. Ništa vam neće faliti”, a zatim je dodala: “I gospodin Vasiljević, komšija moj, on nam je usmeno rekao da će nas ujutru prihvatiti Crveni krst.”⁴⁹⁶ U izjavi koju je dala Tužilaštvu 1998. godine, VG-13 nije spomenula da je optuženi nekome dao takav dokument,⁴⁹⁷ a čak i ako je njen iskaz tačan, on ne dokazuje da se optuženi izdavao za predstavnika Crvenog krsta.

⁴⁸⁸ To bi imalo biti dokazom njegovog učešća u udruženom zločinačkom poduhvatu da se liše života žrtve incidenta u Pionirskoj ulici jer je optuženom bilo jako važno da oni ostanu na okupu, i to u kući u Pionirskoj ulici gdje će i biti ubijeni (završni podnesak optužbe, par. 310).

⁴⁸⁹ VG-38 (T 1405).

⁴⁹⁰ VG-13 (T 1432).

⁴⁹¹ VG-18 (T 1578).

⁴⁹² VG-84 (T 1664).

⁴⁹³ VG-101 (T 1160).

⁴⁹⁴ VG-61 (T 895).

⁴⁹⁵ VG-78 (T 1287).

⁴⁹⁶ VG-13 (T 1436).

⁴⁹⁷ D 4.

183. Pretresno vijeće odbacuje kao neistinit iskaz optuženog da je na papiru, ukoliko optuženi uopšte jeste dao kakav papir Muji Haliloviću, mogla biti jedino njegova adresa. Optuženi je u svom iskazu rekao da se ne sjeća da je Muji Haliloviću dao ikakav papir, a ukoliko i jeste, onda su na njemu mogli biti samo njegovo ime i adresa. Pretresno vijeće prihvata iskaz da je Mujo Halilović prolazio pored kuće optuženog gotovo svakoga dana, te bi bilo razumno očekivati da je Mujo Halilović već znao njegovu adresu.⁴⁹⁸ Optuženi je rekao da mu je uslijed pijanog stanja u kojem je tada bio sjećanje na događaje pomućeno. Čak i ako to jeste istina, to ne opovrgava činjenicu da je on Muji Haliloviću dao rečeni papir. Pored svjedočenja optuženog, jedini iskaz u kojem se kaže da je on tada bio u pijanom stanju dao je VG-87, svjedok koji se krio na tavanu. On je rekao da je izgledalo kao da je optuženi pod uticajem alkohola jer je bio bos i ponašao se djetinjasto.⁴⁹⁹ U svom iskazu ovaj svjedok je rekao da je optuženi u ruci držao flašu.⁵⁰⁰ I VG-13 je svjedočila da je optuženi bio bos prilikom susreta sa grupom, te da je nosio flašu od pola litre rakije.⁵⁰¹ Prema nekim svjedočenjima Mujo Halilović je kod sebe imao rakiju,⁵⁰² no to ne umanjuje vrijednost svjedočenja prema kojima mu je optuženi dao papir sa garancijom bezbjednosti.

184. Pretresno vijeće se nije uvjerilo da je optuženi doveo grupu iz Koritnika u zabludu da radi za Crveni krst tako što je nosio traku sa crvenim krstom oko ruke. Svjedočenja o ovom detalju su nejasna i protivrječna, i Pretresno vijeće je mišljenja da ti iskazi nisu pouzdan osnov za bilo kakve zaključke.⁵⁰³

185. Pretresno vijeće odbacuje argument odbrane da optuženi nije nastojao da održi grupu na okupu, te da su ljudi ostali zajedno zato što nisu imali drugi smještaj. Pretresno vijeće je zaključilo da namjera optuženog jeste bila da grupu održi na okupu, nezavisno od toga da li je grupa ostala zajedno samo zbog načina na koji joj se optuženi obratio. VG-18 je tvrdila da su ona i njeni rođaci

⁴⁹⁸ Optuženi (T 2182-2183).

⁴⁹⁹ VG-87 (T 1091, 1107).

⁵⁰⁰ VG-87 (T 1091).

⁵⁰¹ VG-13 (T 1487). VG-13 je takođe rekla da je optuženi na šeširu imao trake (VG-13, T 1502).

⁵⁰² VG-13 (T 1486); VG-18 (T 1579).

⁵⁰³ Više svjedoka odbrane, uključujući i samog optuženog, reklo je u svojim iskazima da je on nosio crvenu traku kada je pao s konja. *Vidi* Ratomir Šimšić (T 2816); Živorad Savić (T 2920); Miloje Novaković (T 3034); Petar Mitrović (T 2759-2760). Optuženi je posvjedočio da je nosio crvenu traku, kao znak da radi na zadatku čišćenja grada (optuženi, T1897-1898, 2081). Optuženi je porekao da je ikada nosio oznaku Crvenog krsta (optuženi, T 2184-2186). Drugi svjedoci odbrane svjedočili su da je na crvenoj traci koju je optuženi redovno nosio u to vrijeme bilo i bijele boje, te da je podsjećala na oznaku Crvenog krsta (VGD-22, T 2361; Dragiša Lindo, T 2433). Miloje Novaković je oznaku Crvenog krsta spomenuo u svojoj izjavi odbrani, ali ne i u svom svjedočenju u sudnici (Miloje Novaković, T 3042-3045). I drugim svjedocima je postavljeno pitanje šta je nosio optuženi, no oni nisu pominjali nikakvu traku oko ruke, mada o tome konkretno nisu ni pitani (VG-61, VG-101, VG-78, VG-38, VG-13, VG-18, VG-77, VG-115). Nijedan od svjedoka optužbe koji su svjedočili o ovom incidentu nije spomenuo crvenu traku oko ruke. Samo je VG-80, koja je tvrdila da je prepoznala optuženog u junu mjesecu, rekla da ga je vidjela sa crvenom trakom oko ruke (VG-80, T 732-734). Pouzdanost iskaza u kojem je ona identifikovala svjedoka razmotrena je u par. 91. VG-87 i VG-84 izričito su upitani o traci: prvi je rekao da na optuženom nije vidio crvenu traku, a drugi se nije mogao sjetiti (VG-87, T 1107; VG-84, T 1762).

stajali pred kućom Jusufa Memića još uvijek razmišljajući kamo da idu, kad se ljudima u grupi obratio optuženi i rekao im da ostanu na okupu.⁵⁰⁴ VG-18 je rekla da bi se bez ovih instrukcija i uvjeravanja od strane optuženog grupa inače razišla, što iz razloga bezbjednosti, što zbog toga što su neki od ljudi u grupi imali rođake koji su živjeli na drugim mjestima u gradu, pa su planirali odsjesti kod njih. Tvrđila je da su ljudi iz grupe vjerovali optuženom kad im je rekao da je on zadužen za izbjeglice i da će biti bezbjedni.⁵⁰⁵ Međutim, isto tako je navela da je jedna njena komšinica rekla da bi trebalo da se razidu, te je otišla da potraži ujaka i ujnu /?strica i strinu/ koji su živjeli u obližnjoj kući. Našavši ih mrtve u kući, ova njena komšinica se vratila.⁵⁰⁶ VG-101 je rekla da je ona već krenula ka jednoj drugoj kući, kad ih je optuženi, koji je stajao ispred kuće Jusufa Memića, pozvao da se vrate i rekao im da ostanu na okupu.⁵⁰⁷ Ona je izjavila da im je optuženi, uprkos tome što je grupa bila velika i što bi za nju trebale dvije ili tri kuće, rekao da odu u samo jednu kuću.⁵⁰⁸ Njena sestra VG-78 je rekla da im je optuženi kazao da idu u kuće Memića i da tamo prenoće.⁵⁰⁹ Otac svjedoka VG-61 je rekao da su se u blizini nalazile kuće njegovih sinova, ali da nije mogao naći komšiju koji bi bio spreman da ih tamo zaštititi, tako da se on i njegovi rođaci nisu usudili otići da prenoće u tim kućama, već su se smjestili s ostalima iz grupe.⁵¹⁰

186. Iskazi svjedoka pred Pretresnim vijećem nisu međusobno saglasni u pogledu toga u koju kuću je otišla grupa iz Koritnika. Prema nekim iskazima grupa se smjestila u dvije susjedne kuće koje su pripadale Memićima, ali ostaje nejasno kada je tačno grupa sakupljena u jednu kuću, onu koja je pripadala Jusufu Memiću.⁵¹¹ Otac VG-61 je tvrdio da su grupu stavili u jednu kuću onda kada su stigli pljačkaši,⁵¹² VG-13 je tvrdila da je to bilo nakon što im je optuženi dao pismenu garanciju,⁵¹³ dok je VG-38 rekao da je to bilo prije toga.⁵¹⁴ VG-78 je navela da je grupa stavljena u dvije kuće Memića, ali da je većina otišla u kuću Jusufa Memića.⁵¹⁵ VG-101, VG-84 i VG-18 su rekli samo to da su otišli u kuću Jusufa Memića. VG-101 i VG-18 su tvrdile da prije njih niko nije ušao u tu kuću.⁵¹⁶

⁵⁰⁴ VG-18 (T 1610-1611).

⁵⁰⁵ VG-18 (T 1609).

⁵⁰⁶ VG-18 (T 1574).

⁵⁰⁷ VG-101 (T 1197-99).

⁵⁰⁸ VG-101 (T 1159).

⁵⁰⁹ VG-78 (T 1285-1286). Međutim, i ona je u svom iskazu izjavila da je optuženi zajedno sa drugima sproveo grupu (VG-78, T 1285). *Vidi* par. 171.

⁵¹⁰ P 145 (T 894).

⁵¹¹ VG-13 (T 1431); VG-38 (T 1366); P 145 (P 146) (T 894); VG-78 (T 1285-1286).

⁵¹² P 145 (T 895).

⁵¹³ VG-13 (T 1435).

⁵¹⁴ VG-38 (T 1367).

⁵¹⁵ VG-78 (T 1287).

⁵¹⁶ VG-18 (T 1580); VG-84 (T 1661); VG-101 (T 1160-1161).

187. Iako se Pretresno vijeće nije uvjerilo da je optužba dokazala da je optuženi grupu primorao da ode u samo jednu od kuća, Pretresno vijeće je na osnovu svih dokaza zaključilo da je on zaista nastojao grupu održati na okupu. To se vidi iz njegovog insistiranja na tome da ostanu na okupu, kao i iz njegovih uvjeravanja da će biti bezbjedni ako ostanu zajedno pošto im se, zahvaljujući garanciji koju je dao Muji Haliloviću, ne može dogoditi ništa loše. Pretresno vijeće je takođe zaključilo da je optuženi tako postupio zato što je znao da im se sprema neko zlo.

D. Utvrđeno činjenično stanje

188. Optužba tvrdi da optuženi, kao učesnik u udruženom zločinačkom poduhvatu da se liše života odnosno zlostavljaju muslimanski civili zatočeni u navedenoj kući, podliježe individualnoj krivičnoj odgovornosti za njihovo ubistvo odnosno zlostavljanje, za šta ga Optužnica tereti na osnovu člana 7(1) Statuta. Da bi se utvrdila odgovornost optuženog po ovom osnovu, optužba mora dokazati da je optuženi bio u sporazumu sa grupom Milana Lukića da se ti ljudi ubiju odnosno zlostavljaju, te da su svi učesnici, uključujući optuženog, imali istu namjeru da počine ovaj zločin.⁵¹⁷ Pretresno vijeće se nije uvjerilo da je optužba dokazala da je optuženi ušao u takav sporazum, niti da je imao namjeru ove osobe lišiti života odnosno izvršiti nehumana djela nad njima.

189. Pretresno vijeće odbacuje tvrdnju optužbe da je plan o ubijanju odnosno zlostavljanju grupe za koje tereti Optužnica smišljen tek onda kada se optuženi obratio grupi tražeći od ljudi da ostanu na okupu u kućama Memića u Pionirskoj ulici.⁵¹⁸ Ta tvrdnja sugerise da je plan smislio optuženi, a ne Milan Lukić. Dokazi ne daju osnova za takvu tvrdnju. Ona je čista spekulacija. Teza optužbe je da je optuženi, svim onim što je rekao grupi, htio namamiti grupu da oстане u kućama Memića kako bi on mogao dovesti Milana Lukića i druge saučesnike da počine zločine nad žrtvama koje je on odredio i odabrao.⁵¹⁹ Optužba tvrdi da se zločinačka namjera optuženog jasno vidi iz činjenice da je optuženi bio taj kome je bilo stalo do toga da grupa oстане na okupu, i da se to ne može objasniti ničim drugim do time da je optuženom na umu bilo ubistvo.⁵²⁰ Još jednom, radi se o čistoj spekulaciji od strane optužbe.

190. Alternativno, optužba tvrdi (radi dokazivanja navoda da je optuženi pomagao i podržavao one koji su spalili kuću) da je optuženi znao da će grupa civila iz Koritnika biti ubijena odnosno zlostavljana na način kako se tereti u Optužnici. Međutim, zlo koje ih je trebalo snaći i koje je

⁵¹⁷ *Vidi par. 63-69.*

⁵¹⁸ Završna riječ optužbe (T 4778).

⁵¹⁹ Završna riječ optužbe (T 4825).

⁵²⁰ Završna riječ optužbe (T 4819-4825).

optuženi imao na umu moglo je biti, na primjer, prisilno premještanje žrtava na nesrpsko područje. Pretresno vijeće ne prihvata da je na osnovu predloženih dokaza jedini razuman zaključak taj da je optuženi znao to što optužba tvrdi da je znao, a što je element koji optužba mora da dokaže. Činjenica da je nedugo prije toga optuženi učestvovao u strijeljanju sedam Muslimana u incidentu na obali Drine ne predstavlja dovoljan osnov za zaključak da je optuženi postupao s namjerom da ovi Muslimani na kraju budu usmrćeni.

191. U ovom slučaju, Pretresno vijeće se uvjerilo da je optuženi grupu iz Koritnika namjerno nastojao održati na okupu. Pretresno vijeće se takođe uvjerilo da je optuženi znao da im se - da tako kažemo - sprema neko zlo. Optužba, međutim, nije tačno pokazala koje zlo je posrijedi niti je dokazala šta je to što je optuženi znao da će se dogoditi. Kako je već rečeno, Pretresno vijeće može ustanoviti krivicu samo kada je to jedini mogući razuman zaključak. Pretresno vijeće ne smatra da je jedini razuman zaključak u ovom slučaju taj da je grupa iz Koritnika imala biti žrtvom ubistva, istrebljenja ili nehumanih djela kako je gore opisano.⁵²¹ Kao samo jedan od razloga za to što ne može izvesti ovakav zaključak Pretresno vijeće ističe da se u to vrijeme na području Višegrada odvijalo rasprostranjeno etničko čišćenje nesrpskog stanovništva putem prisilnog premještanja i deportacije, pa je optuženi mogao misliti da će i ovi ljudi biti prisilno premješteni ili deportovani, a ne ubijeni ili podvrgnuti nehumanim djelima, kako tereti Optužnica. Osim toga, potpunosti radi, čak i da se Pretresno vijeće uvjerilo da je optuženi znao da će se ovi ljudi zlostavljati, nema dokaza da je on tome doprinio na bilo koji način osim time što ih je ubjeđivao da ostanu zajedno. Nema dokaza da je optuženi, kako je tvrdila optužba, išao obavijestiti Milana Lukića gdje se nalazi grupa iz Koritnika.⁵²² To zasigurno nije jedini mogući razuman zaključak.

192. Pretresno vijeće se nije uvjerilo da je jedini mogući zaključak na osnovu predloženih dokaza taj da je optuženi znao da će grupa civila iz Koritnika biti ubijena odnosno zlostavljana na način opisan u Optužnici.⁵²³

⁵²¹ "Progon" će se razmatrati u zasebnom odjeljku niže u tekstu, par. 244 i dalje.

⁵²² *Vidi* gore, par. 189.

⁵²³ *Vidi* gore, par. 191.

VIII. NASILJE PROTIV ŽIVOTA I TIJELA

A. Pravo

193. Na osnovu člana 3 Statuta optuženi se tereti za “nasilje protiv života i tijela”.⁵²⁴ “Nasilje protiv života i tijela” je u zajedničkom članu 3 Ženevskih konvencija iz 1949. svrstano među djela koja moraju biti zabranjena u svako doba i na svakom mjestu, u slučaju oružanog sukoba koji nema međunarodni karakter.⁵²⁵ Žalbeno vijeće u predmetu *Tadić* konstatovalo je da “međunarodno običajno pravo predviđa krivičnu odgovornost zbog teških kršenja zajedničkog člana 3”.⁵²⁶ Ovom formulacijom u isti mah obuhvaćena su prva dva uslova koja nužno moraju biti zadovoljena da bi pretresno vijeće optuženog moglo osuditi za zločin po međunarodnom običajnom pravu: da se ponašanje o kojem je riječ smatra kriminalnim u tom korpusu prava, te da se u slučaju povrede podliježe individualnoj krivičnoj odgovornosti. Isto tako, može se smatrati da “nasilje protiv života i tijela” uopšte uzevši predstavlja “teško” kršenje zajedničkog člana 3.⁵²⁷ Međutim, Pretresno vijeće se takođe mora uvjeriti da je definicija određenog ponašanja kao kriminalnog u relevantno vrijeme bila dovoljno precizna i poznata da bi opravdala osuđujuću presudu i kaznu u krivičnom postupku po inkriminaciji za koju se opredijelila optužba, u ovom slučaju za “nasilje protiv života i tijela”. Sa stanovišta načela *nullum crimen sine lege*, za Pretresno vijeće bi bilo potpuno neprihvatljivo da osudi optuženog na osnovu zabrane u kojoj se, s obzirom na specificiranost međunarodnog običajnog prava i uvažavajući postepenost kristalizacije pravila krivičnog prava, predmetno ponašanje i razlika između krivično kažnjivog i dopustivog nedovoljno precizno opisuju, ili ako u relevantno vrijeme ta zabrana nije bila dovoljno poznata. Osuđujuća presuda u krivičnom postupku se nikada ne bi smjela temeljiti na normi za koju optuženi u vrijeme kada je počinio djela objektivno nije mogao znati, a ta norma mora dovoljno jasno definisati za koju radnju ili propust se podliježe krivičnoj odgovornosti.⁵²⁸

194. Pretresno vijeće u predmetu *Blaškić* definisalo je “nasilje protiv života i tijela” kao “široko shvaćenu povredu koja, kao što se to na prvi pogled može vidjeti, obuhvata ubistvo, sakaćenje, okrutno postupanje i mučenje i koja se dakle definiše akumulacijom elemenata tih konkretnih

⁵²⁴ Tačke 7 i 13 Optužnice.

⁵²⁵ *Vidi* zajednički član 3(1)(a) Ženevskih konvencija od 12. avgusta 1949. *Vidi* i član 4(2)(a) Dopunskog protokola II Ženevskim konvencijama od 12. avgusta 1949. i član 75(2)(a) Dopunskog protokola II Ženevskim konvencijama od 12. avgusta 1949.

⁵²⁶ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 134.

⁵²⁷ Pretresno vijeće se uzdržava od konačnog zaključka o ovom pitanju.

⁵²⁸ *Vidi* npr. *SW protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Presuda od 22. novembra 1995., Ser A 335-B, str. 42; *G protiv Francuske*, Presuda od 27. septembra 1995., Ser A 325-B, str. 38; *Kokkinakis protiv Grčke*, Presuda, 25. maj 1993., Ser A 260-A (1993), str. 22. Sve tri su presude Evropskog suda za ljudska prava.

krivičnih djela”.⁵²⁹ Pretresno vijeće je dodalo da je *mens rea* ovog djela “dobila svoje bitno obilježje kad se utvrdi da je kod optuženog postojala namjera da se počini nasilje protiv života ili tijela žrtava, kao rezultat njegove volje ili grubog nehata”.⁵³⁰ Na žalost, Pretresno vijeće u predmetu *Blaškić* nije navelo izvore za ove postavke, prije svega relevantne primjere iz nacionalnih sudskih praksi. Optužba nije pomogla da se ovo pitanje riješi, uprkos molbi Pretresnog vijeća za pomoć.⁵³¹ Strane u ovom predmetu dostavile su podneske, ali Pretresno vijeće nije u njima uspjelo pronaći ništa što bi jednoznačno ukazivalo na to da je u nacionalnim pravosudnim sistemima prije 1992. postojala definicija tog krivičnog djela.

195. I “život” i “tijelo” su međunarodnim humanitarnim pravom zaštićeni na razne načine. Izvjesne povrede i jednog i drugog zaštićenog dobra kriminalizovane su u međunarodnom običajnom pravu. Tako, na primjer, ubistvo, okrutno postupanje i mučenje. Ali nisu sve povrede ovih zaštićenih dobara kriminalizovane, a one koje jesu, kao što je slučaj sa tri upravo spomenute, obično su definisane tako da i počinitelj djela i sud koji je pozvan da sudi o njegovom ponašanju mogu prosuđivati o prirodi i posljedicama njegovih djela. Iako ima rezidualni karakter, krivična zabrana poput člana 3 Statuta ne daje osnova za kriminalizaciju analogijom s nekim djelom koje bi makar izdaleka ili potencijalno bilo krivično djelo,⁵³² a citirani stav Žalbenog vijeća u predmetu *Tadić* ne nadomješta nepostojanje bilo kakve definicije ovoga zločina u vrijeme kada su počinjena djela za koja je optuženi u tom predmetu bio okrivljen.

196. Načelo *nullum crimen sine lege* “ne sprečava neki sud da interpretira i pojašnjava elemente određenog krivičnog djela.”⁵³³ Ne sprečava sud niti da doprinese daljnjem napretku relevantnog prava.⁵³⁴ Ali sud nipošto ne smije uvoditi nova krivična djela nakon što su djela za koje se optuženi

⁵²⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 182.

⁵³⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 182.

⁵³¹ Dana 1. februara 2002., Pretresno vijeće je od strana zatražilo pomoć u vezi sa više pitanja, među kojima je i pitanje definicije “nasilja protiv života i tijela” po međunarodnom običajnom pravu (Molba upućena stranama: *Issues Upon Which the Assistance of the parties is Sought* /Pitanja u vezi sa kojima se traži pomoć strana u sporu/). Optužbi je naknadno pojašnjeno da se ova molba za pomoć u vezi sa “nasiljem protiv života i tijela” odnosi na nalaženje primjera iz nacionalne sudske prakse koji bi potkrijepili definiciju ovog krivičnog djela po međunarodnom običajnom pravu koja se navodi u prvostepenoj presudi u predmetu *Blaškić* (*vidi* T 4827-4829). Na zahtjev Pretresnog vijeća, optužba je podnijela “Submission by the Prosecution on the Law with Respect to ‘Violence to Life and Person’” /“Podnesak optužbe o mjerodavnom pravu u vezi sa ‘nasiljem protiv života i tijela’”, 28. mart 2002., a odbrana je podnijela “Submission by the Defence on the Law with Respect to ‘Violence to Life and Person’” /“Podnesak odbrane o mjerodavnom pravu u vezi sa ‘nasiljem protiv života i tijela’”, 12. april 2002.

⁵³² *Vidi* “Podnesak optužbe o mjerodavnom pravu u vezi sa ‘nasiljem protiv života i tijela’”, 28. mart 2002., par. 9 i 13, citira se Pictet (ur.), Komentar IV ženevskoj konvenciji o zaštiti građanskih osoba u vrijeme rata (1958.), str. 38-39.

⁵³³ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 126-127; drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 173.

⁵³⁴ *Vidi* npr. *Kokkinakis protiv Grčke*, Presuda, 25. maj 1993., Ser A 260-A (1993), par. 36 i 40 (*ESLJP*); *EV protiv Turske*, Presuda, 7. februar 2002., par. 52; *SW protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Presuda, 22. novembar 1995., Ser A 335-B (1995), par. 35-36 (*ESLJP*); *C.R. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Presuda, 22. novembar 1995., Ser A 335-C (1995), par. 34 (*ESLJP*).

okrivljuje počinjenja, bilo time što će donošenjem definicije za neko krivično djelo koje dotad nije imalo definiciju to djelo učiniti predmetom gonjenja i kažnjavanja, bilo time što će kriminalizovati djelo koje se do tog momenta nije smatralo kriminalnim.

197. Obim stvarne nadležnosti Međunarodnog suda ograničen je međunarodnim običajnim pravom kakvo je ono bilo u vrijeme kada su počinjena djela iz navoda optužnice.⁵³⁵ Ovo ograničenje nadležnosti Međunarodnog suda opravdava se poštovanjem načela legaliteta.⁵³⁶ Po riječima generalnog sekretara,⁵³⁷

[...] u namjenjivanju Međunarodnom tribunalu zadatka da krivično goni lica odgovorna za teške povrede međunarodnog humanitarnog prava, Savjet bezbjednosti ne stvara to pravo i ne pretenduje da mu bude zakonodavac. Međunarodni tribunal bi prvenstveno imao zadatak primjene postojećeg međunarodnog humanitarnog prava.

198. Vidimo, dakle, da nije postojala namjera da se Statutom Međunarodnog suda uvede nova krivična djela.⁵³⁸ Zapravo, kao što kaže Žalbena vijeće, osnivanjem Međunarodnog suda Savjet bezbjednosti “je naprosto kreirao međunarodni mehanizam za krivično gonjenje zločina koji već jesu podlijegali individualnoj krivičnoj odgovornosti.”⁵³⁹ Činjenica, dakle, da je neki zločin obuhvaćen Statutom, ili da pod član 3 Statuta potpada putem zajedničkog člana 3 Ženevskih konvencija, ne znači kreiranje novog prava, i Međunarodni sud ima nadležnost jedino nad konkretno navedenim krivičnim djelom, i to pod uslovom da je ono u međunarodnom običajnom pravu bilo takvim sankcionisano u vrijeme kada se tvrdi da je počinjeno. Svako pretresno vijeće je stoga obavezno osigurati da pravo koje primjenjuje na određeno krivično djelo zaista bude običajno.⁵⁴⁰ Pretresno vijeće se takođe mora uvjeriti da je to krivično djelo bilo dovoljno jasno

⁵³⁵ *Vidi Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, predmet br. IT-95-14/2-PT, Odluka po zajedničkom zahtjevu odbrane da se izmijenjena i dopunjena optužnica odbaci iz razloga nenadležnosti zbog ograničenog doseg nadležnosti člana 2 i 3, 2. mart 1999., par. 20 i 22. U utvrđivanju sadržaja međunarodnog običajnog prava u relevantno vrijeme, Pretresno vijeće se ne može pozivati na primjere iz državne prakse koja je uslijedila nakon počinjenja djela koja se razmatraju, osim kao na potvrdu postojanja i sadržaja pravila u vrijeme kad su djela počinjena. *Vidi i Izvještaj generalnog sekretara UN-a na osnovu paragrafa 2 Rezolucije Savjeta bezbjednosti br. 808 (1993.)*, par. 34-35.

⁵³⁶ *Izvještaj generalnog sekretara UN-a na osnovu paragrafa 2 Rezolucije Savjeta bezbjednosti br. 808 (1993.)*, par. 34-35.

⁵³⁷ *Izvještaj generalnog sekretara UN-a na osnovu paragrafa 2 Rezolucije Savjeta bezbjednosti br. 808 (1993.)*, par. 29.

⁵³⁸ Žalbena vijeće je pravilo jasnu razliku između pitanja “kriminalizacije” nekog djela i pitanja njegove nadležnosti nad njim (*vidi*, drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 163).

⁵³⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 170.

⁵⁴⁰ *Vidi* npr. drugostepenu presudu u predmetu *Delalić*, par. 170, u kojoj je Žalbena vijeće konstatovalo da Međunarodni sud ima nadležnost nad onim zločinima koji su podlijegali individualnoj krivičnoj odgovornosti prije njegovog osnivanja. *Vidi* i Odluku o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 94, u vezi sa članom 3 Statuta.

definirano da bi bilo predvidivo i poznato kao kažnjivo, pri čemu treba uzeti u obzir specificiranost međunarodnog običajnog prava.⁵⁴¹

199. Pretresno vijeće mora zaključiti da je određeni čin kažnjiv po međunarodnom običajnom pravu, iz razloga što je, na primjer, kriminalizovan u velikom broju nacionalnih pravosudnih sistema ili iz razloga što je neka međunarodnougovorna odredba koja predviđa krivično kažnjavanje tog čina postala dijelom međunarodnog običajnog prava.⁵⁴² S druge strane, kako navodi Žalbena vijeće u predmetu *Delalić*, “nepostojanje međunarodnougovornih odredbi o kažnjavanju kršenja ne isključuje individualnu krivičnu odgovornost.”⁵⁴³ Pretresno vijeće takođe može zaključiti, kako sugeriše i Žalbena vijeće, da su - posluživši se formulacijom iz MPGPP-a - određena djela smatrana “krivičnim shodno opštim načelima prava koja priznaju sve nacije”.⁵⁴⁴ Da bi se mogla pripisati krivična odgovornost nije, međutim, dovoljno utvrditi samo to da je počinjeno djelo *protivpravno* po međunarodnom pravu - u smislu u kojem država koja je prekršitelj neke zabrane podliježe krivičnoj odgovornosti⁵⁴⁵ - niti je dovoljno utvrditi da se čin o kojem je riječ u domaćem pravu smatra krivičnim djelom pojedinca koji ga je počinio.

200. Važno je naglasiti da, kada su u pitanju izvori međunarodnog prava, Nacrt kodeksa Komisije za međunarodno pravo predstavlja samo pomoćno sredstvo za utvrđivanje pravnih normi. Iako on možda odražava pravna nastojanja koja su zajednička za međunarodnu zajednicu, i možda na stručan način prikazuje norme međunarodnog prava, on ipak *ne* predstavlja državnu praksu relevantnu za utvrđivanje normi međunarodnog običajnog prava.

⁵⁴¹ Pretresno vijeće odbacuje tvrdnju optužbe da se mora praviti razlika između načela legaliteta s jedne strane i tzv. načela specificiranosti s druge strane, pri čemu bi se prvo načelo odnosilo samo na postojanje krivičnog djela, a drugo na definiciju ili elemente tog krivičnog djela (“Podnesak optužbe o mjerodavnom pravu u vezi sa “nasiljem protiv života i tijela”, 28. mart 2002., par. 5).

⁵⁴² Za primjer prvog slučaja *vidi* prvostepenu presudu u predmetu *Furundžija*, par. 177-186, i prvostepenu presudu u predmetu *Kunarac*, par. 438 i 460, u vezi sa krivičnim djelom silovanja. Za primjer drugog slučaja, *vidi* drugostepenu presudu u predmetu *Delalić*, par. 163-167, u vezi sa teškim kršenjima zajedničkog člana 3 Ženevskih konvencija.

⁵⁴³ Drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 162. Neke međunarodnougovorne odredbe izričito predviđaju kazne za krivična djela, dok su druge svoj kazneni karakter stekle tokom vremena, da bi se neke od potonjih čak i iskristalisale u normu običajnog prava za čije kršenje počinilac podliježe krivičnoj odgovornosti. Ovo je, na primjer, slučaj sa teškim kršenjima zajedničkog člana 3 Ženevskih konvencija iz 1949. (*vidi* Odluku o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 128-137).

⁵⁴⁴ Član 15(2) MPGPP-a. *Vidi* drugostepenu presudu u predmetu *Delalić*, par. 173, u kojoj se greškom citira tekst člana 7(2) Evropske konvencije o ljudskim pravima umjesto člana 15(2) MPGPP-a. Mada su formulacije u ova dva člana različite, funkcija im je suštinski identična. *Vidi* takođe *Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunal under Control Council Law No 10 /Sudjenja ratnim zločincima pred nürnbergskim vojnim sudovima na osnovu Zakona br. 10 Kontrolnog savjeta/* (predmet *Visoka komanda*), sv. 11, 509. *Vidi* takođe *Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunal under Control Council Law No 10*, sv. 3 (predmet *Pravosuđe*), 966.

⁵⁴⁵ Zaključak da je dotična norma obavezujuća *za državu* – po međunarodnom običajnom ili ugovornom pravu – ne znači da njena povreda povlači krivičnu odgovornost pojedinca koji je počinio djelo, a kamoli da to nalaže međunarodno običajno pravo. *Vidi* prvostepenu presudu u predmetu *Kunarac*, par. 489.

201. Pošto se uvjeri da se određeni čin ili niz radnji zaista smatra kažnjivim po međunarodnom običajnom pravu, pretresno vijeće mora utvrditi da li je u međunarodnom običajnom pravu krivično djelo za koje se optuženi tereti bilo opisano dovoljno jasno da bi njegova opšta priroda, njegova kažnjivost i približna težina bili u dovoljnoj mjeri predvidivi i poznati. Prilikom donošenja ocjene o ovome, pretresno vijeće uzima u obzir specificiranost međunarodnog prava, posebno međunarodnog običajnog prava.⁵⁴⁶ Zahtjev za jasnoćom definicije krivičnog djela je zapravo dio zahtjeva *nullum crimen sine lege*, i u tom kontekstu se i mora ocjenjivati.⁵⁴⁷

202. Kad u međunarodnom običajnom pravu ne bi postojala dovoljno precizna definicija krivičnog djela navedenog u Statutu, pretresno vijeće ne bi imalo drugog izbora nego odustati od primjene svoje nadležnosti nad tim djelom, bez obzira na to što je djelo u Statutu navedeno kao kažnjivo djelo. Kako je rekao vojni sud SAD u Nürnbergu, to je zato što bi sve ono što se nalazi u statutu nekog suda, a prekoračuje okvire postojećeg međunarodnog običajnog prava, predstavljalo primjenu moći, a ne primjenu prava.⁵⁴⁸

203. Zbog toga što u praksi država ne postoji ništa što bi jasno ukazalo na to kako bi u skladu s običajnim pravom mogla glasiti definicija “nasilja protiv života i tijela” koje se spominje u Statutu, Pretresno vijeće ne smatra da u tom korpusu prava postoji takvo krivično djelo koje povlači individualnu krivičnu odgovornost.⁵⁴⁹

204. Pretresno vijeće optuženog stoga oslobađa optužbe za nasilje protiv života i tijela iz tačaka 7 (incident na obali Drine) i 13 (incident u Pionirskoj ulici) Optužnice.⁵⁵⁰

⁵⁴⁶ Vidi npr. *Suđenja ratnim zločincima pred nürnberškim vojnim sudovima na osnovu Zakona br.10 Kontrolnog savjeta*, sv. 3 (predmet *Pravosuđe*), str. 974-975. Vidi takođe *Groppera Radio AG i drugi protiv Švajcarske*, Presuda, 28. mart 1990., Ser A 173, par. 68.

⁵⁴⁷ Vidi na primjer *Sunday Times protiv Ujedinjenog kraljevstva*, Presuda, 26. april 1979., Ser A 20 (1979), par. 49 (*ESLjP*); *Kokkinakis protiv Grčke*, Presuda, 25. maj 1993., Ser A 260-A (1993), par. 52 (*ESLjP*); *EK protiv Turske*, Presuda, 7. februar 2002., par. 51 (*ESLjP*); *X protiv Austrije*, Appl No 8490/79, 12. mart 1981., 22 DR 140 (1081) (*EKLjP*).

⁵⁴⁸ Slično rezonovanje i formulacija u vezi sa zakonom br. 10 Kontrolnog savjeta mogu se naći u Suđenjima ratnim zločincima pred nürnberškim vojnim sudovima na osnovu *Zakona br.10 Kontrolnog savjeta* (predmet *Taoci*), sv. 11, 1240.

⁵⁴⁹ Optužba, od koje je zatraženo da pomogne Vijeću u ovom pogledu, takođe nije uspjela pronaći nijedan primjer iz državne prakse koji bi ukazivao na to kako bi mogla glasiti definicija “nasilja protiv života i tijela” po međunarodnom običajnom pravu. Komentari Ženevskih konvencija iz 1949., ma kako korisni za tumačenje Konvencija, ne predstavljaju državnu praksu (vidi Podnesak optužbe o mjerodavnom pravu u vezi sa “nasiljem protiv života i tijela”, 28. mart 2002., par. 14). Pretresno vijeće ne mora niti će presuditi o tome da li je zabrana “nasilja protiv života i tijela” obavezujuća za države (za razliku od pojedinaca) kao međunarodno običajno pravo.

⁵⁵⁰ Pretresno vijeće se uvjerilo da su ostala krivična djela koja tereti Optužnica čvrsto ustanovljena kao krivična djela u međunarodnom običajnom pravu.

IX. UBISTVO

A. Pravo

205. U tačkama 4, 5, 10 i 11 optuženi se tereti za ubistvo, krivično djelo koje je u međunarodnom običajnom pravu dobro definisano.⁵⁵¹ Elementi definicije “ubistva” po međunarodnom običajnom pravu su slijedeći.⁵⁵²

1. Smrt žrtve.
2. Smrt je uzrokovana radnjom ili propustom optuženog, odnosno osobe ili osoba za čije radnje i propuste optuženi snosi krivičnu odgovornost.
3. Radnja ili propust optuženog, odnosno osobe ili osoba za čije radnje ili propuste on snosi krivičnu odgovornost, počinjeni su s namjerom:

lišavanja života, ili

nanošenja teške tjelesne povrede, ili

nanošenja teške ozljede sa razumno mogućom sviješću o tome da će takav čin ili propust vjerovatno uzrokovati smrt.

B. Zaključci na osnovu utvrđenog činjeničnog stanja u vezi s ovim tačkama i odgovornost optuženog

1. Incident na obali Drine

206. Optuženi se u Optužnici tereti individualnom krivičnom odgovornošću na osnovu toga da je lično počinio krivično djelo ubistva spomenutih muškaraca Muslimana. Optužba nikada nije tvrdila da je on lišio života svih pet muškaraca koji su poginuli u ovom incidentu. Pošto se Pretresno vijeće nije uvjerilo da je optuženi pucao u isto vrijeme kad i ostala trojica naoružanih, ne može se

⁵⁵¹ Mnogo pojedinaca je osuđeno za ubistvo, bilo kao ratni zločin ili kao zločin protiv čovječnosti, na osnovu radnji koje su počinili tokom Drugog svjetskog rata. Dalje, u svakom nacionalnom pravnom sistemu takav zločin je kriminalizovan i za njega postoje predviđena kazna i definicija. *Vidi* npr. prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 324; prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 132; prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 485; prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 235-236; prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 560-561; prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 217; prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 35; prvostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 422 i 439; *Tužilac protiv Akayesu*, predmet br. MKSR-96-4-T, Presuda, 2. septembar 1998. (u daljnjem tekstu: prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*), par. 587-589; *Tužilac protiv Rutagande*, predmet br. MKSR - 96-3-T, Presuda, 6. decembar 1999. (u daljnjem tekstu: prvostepena presuda u predmetu *Rutaganda*), par. 79.

⁵⁵² *Ibid.*

zaključiti da je optuženi lično počinio krivično djelo ubistva nad jednim ili više od tih pet muškaraca. Međutim, teza optužbe je uvijek, a najmanje od pretpretresne konferencije, bila da je optuženi učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu da se sedam muškaraca Muslimana liši života. Suđenje se vodilo shodno ovoj tezi.

207. Da bi se optuženom mogla pripisati krivična odgovornost za udruženi zločinački poduhvat ubistva, optužba mora dokazati da je između optuženog, Milana Lukića i dva neidentifikovana muškarca postojao sporazum da se ubije sedam muškaraca Muslimana, te da su sva ta lica, uključujući i optuženog, posjedovala zajedničku namjeru da se ovi ljudi ubiju.

208. Pretresno vijeće smatra da je jedini razuman zaključak koji se može izvesti na osnovu dokaza taj da je između Milana Lukića, optuženog i dvojice neidentifikovanih muškaraca postojala saglasnost, koja se može smatrati sporazumom, da se ubije sedam muškaraca Muslimana. Pretresno vijeće smatra da je na osnovu dokaza jedini razuman zaključak taj da je optuženi svojim radnjama pokazao namjeru da se ovih sedam muškaraca Muslimana ubije, bez obzira na to da li je on lično počinio neko od tih ubistava ili nije.⁵⁵³

209. Pretresno vijeće je zaključilo da je optuženi lično učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu tako što je sedam muškaraca Muslimana pritvorenih u hotelu “Vilina Vlas” spriječio da pobjegnu držeći ih na nišanu, tako što ih je sproveo do obale rijeke Drine držeći ih na nišanu i time ih sprečavajući da pobjegnu, te tako što je neposredno prije strijeljanja zajedno s ostalim izvršiocima stajao iza ovih Muslimana s puškom u ruci.⁵⁵⁴

210. Kao što je već rečeno, kada dogovoreno krivično djelo počini bilo ko od učesnika udruženog zločinačkog poduhvata u smislu kako je već razmotreno, svi učesnici u tom poduhvatu jednako su krivi za to krivično djelo, bez obzira na to kakvu je ulogu koji od njih imao u njegovom počinjenju.⁵⁵⁵ Stoga Pretresno vijeće smatra da optuženi snosi individualnu krivičnu odgovornost za ubistvo pet muškaraca Muslimana kao učesnik udruženog zločinačkog poduhvata ubistva. U tim okolnostima nepotrebno je razmatrati i alternativni osnov krivične odgovornosti koji iznosi optužba poziva – pomaganje i podržavanje.

211. Pretresno vijeće, dakle, konstatuje da optuženi snosi individualnu krivičnu odgovornost za krivično djelo ubistva (kao zločin protiv čovječnosti) po tački 4 Optužnice, i krivično djelo ubistva

⁵⁵³ *Vidi* gore, par. 66.

⁵⁵⁴ *Vidi* gore, par. 112-114.

⁵⁵⁵ *Vidi* gore, par. 67.

(kao kršenje zakona i običaja ratovanja) po tački 5 Optužnice, u vezi sa Mehom Džafićem, Ekremom Džafićem, Hasanom Kusturom, Hasanom Mutapčićem i Amirom Kurtalićem.

2. Incident u Pionirskoj ulici

212. Optužba tvrdi da optuženi podliježe individualnoj krivičnoj odgovornosti po članu 7(1) Statuta za ubistvo oko 70 Muslimana, zbog svog učešća u udruženom zločinačkom poduhvatu lišavanja života ove grupe ljudi.⁵⁵⁶ Da bi dokazala odgovornost optuženog po ovom osnovu, optužba mora dokazati da je optuženi bio u sporazumu sa Milanom Lukićem da se ti ljudi ubiju i da je svaki od učesnika, uključujući optuženog, posjedovao zajedničku namjeru počinjenja ovog krivičnog djela.⁵⁵⁷ Pretresno vijeće ne smatra da je optužba dokazala da je optuženi bio u takvom sporazumu ili imao namjeru ove ljude lišiti života.

213. Kako je već istaknuto,⁵⁵⁸ optužba se nije pozvala na širi oblik udruženog zločinačkog poduhvata, tako da se optuženom ne može pripisati odgovornost za prirodne i predvidive posljedice izvršenja nekog udruženog zločinačkog poduhvata za počinjenje kakvog krivičnog djela manje težine na koji je on možda pristao. Optužba dakle nije dokazala da je optuženi bio učesnik udruženog zločinačkog poduhvata lišavanja života Muslimana zatvorenih u kuću u Pionirskoj ulici.

214. Tužilac je takođe iznio navod da optuženi podliježe individualnoj krivičnoj odgovornosti za ubistvo oko 70 ljudi zato što je pomagao i podržavao glavne počinioce tih ubistava. Da bi dokazala odgovornost optuženog kao lica koje je pomagalo i podržavalo glavne počinioce, optužba mora dokazati da je optuženi znao za namjeru glavnih počinilaca, te da je svojim radnjama bitno doprinio zločinu koji su oni namjeravali počinuti.⁵⁵⁹ Pretresno vijeće se uvjerilo da je optuženi svojim nastojanjima da grupu održi na okupu doprinio počinjenju zločina od strane glavnih počinilaca, ali se nije uvjerilo i u to da je optuženi znao za namjeru glavnih počinilaca da se ubije grupa ljudi iz Koritnika. Stoga se ne može konstatovati da optuženi snosi individualnu krivičnu odgovornost za pomaganje i podržavanje ubistva grupe iz Koritnika.

215. Optuženi se stoga oslobađa optužbe za ubistvo (kao zločin protiv čovječnosti) iz tačke 10 Optužnice i optužbe za ubistvo (kao kršenje zakona i običaja ratovanja) iz tačke 11 Optužnice.

⁵⁵⁶ *Vidi* gore, par. 116-117.

⁵⁵⁷ *Vidi* gore, par. 65-68.

⁵⁵⁸ *Vidi* gore, par. 63.

⁵⁵⁹ *Vidi* gore, par. 70-71.

X. ISTREBLJENJE

A. Pravo

216. Optužnica optuženog tereti za “istrebljenje” kao zločin protiv čovječnosti (član 5(b) Statuta), i to samo u vezi s incidentom u Pionirskoj ulici.⁵⁶⁰

217. “Istrebljenje” se kao samostalno krivično djelo, a ne samo kao deskriptivno sredstvo za sažeti opis ubijanja masovnih razmjera, prvi put pojavljuje u raspravama koje su prethodile usvajanju Nürnberške povelje.⁵⁶¹ Izraz se u Nürnbergu prvi put pojavio u jednoj američkoj radnoj verziji teksta Nürnberške povelje poslatoj na raspravu ostalim savezničkim delegacijama 25. jula 1945. godine.⁵⁶² U tri nakon toga nastale radne verzije izraz se ne pojavljuje, da bismo ga ponovno našli 31. jula 1945. u revidiranoj verziji novog prijedloga teksta koji je ponudila američka delegacija predvođena sudijom Robertom H. Jacksonom. Zatim je krivično djelo “istrebljenja” kao zločin protiv čovječnosti ušlo u član 6(c) Nürnberške povelje i u Nürnberšku optužnicu,⁵⁶³ ali o njegovoj definiciji, kako se čini, nije bilo rasprava ni komentara u okviru diskusija predstavnika četiriju savezničkih sila, a reklo bi se niti bilo u kojoj drugoj fazi koja je prethodila usvajanju Povelje.⁵⁶⁴

218. Značenje i funkcija tog izraza donekle je pojašnjena u nastupima glavnog tužioca SAD-a, sudije Jacksona. U svom uvodnom izlaganju sudija Jackson je izjavio da “nacistička zavjera [...] uvijek je smjerala ne samo na pobjedu nad trenutno postojećom opozicijom, nego i na istrebljenje

⁵⁶⁰ Pretpretresni podnesak optužbe, par. 7 i 145. Optužbe protiv optuženog u vezi s incidentom u Bikavcu su na zahtjev tužioca od 12. jula 2001. povučene (*vidi* pretpretresni podnesak optužbe, par. 43).

⁵⁶¹ Ranije pominjanje “istrebljenja” kao deskriptivnog izraza za činjeničnu situaciju mogu se naći na primjer u jednom od tzv. *Leipziških* procesa na Vrhovnom sudu u Leipzigu u Njemačkoj, neposredno nakon Prvog svjetskog rata. U postupku protiv Hansa von Schacka i Benne Kruske, Vrhovni sud je namjerno izazvanu epidemiju tifusa u jednom zarobljeničkom logoru nazvao “oružjem istrebljenja” (Anali Reichstaga, Prva legislatura, sv. 368, br. 2254-2628, *In re* Hans von Schack i Benno Kruska, 7. juli 1921. (tekst pravorijeka koji je shodno zakonima od 18. decembra 1919. i 24. marta 1920. objavio Vrhovni sud njemačkog Reicha, str. 90).

⁵⁶² “Redraft of Definitions of ‘Crimes’, Submitted by American Delegation” /”Novi nacrt definicija ‘zločina’, prijedlog američke delegacije”, 25. juli 1945., u *Report of Robert H Jackson, United States Representative to the International Conference on Military Trials /Izveštaj Roberta H. Jacksona, predstavnika SAD-a na Međunarodnoj konferenciji o vojnim suđenjima/*, London, 1945.

⁵⁶³ U tački 4 Nürnberške optužnice (*Zločini protiv čovječnosti*) stoji sljedeće: “Od 1. septembra 1939. progon Jevreja se udvostručio, milioni Jevreja iz Njemačke i okupiranih zemalja Zapadne Evrope slati su u zemlje Istočne Evrope na istrebljenje”. Dalje se navode jevrejske žrtve masovnih ubistava i kaže da je “otvarano mnoštvo koncentracionih logora i geta u kojima su Jevreji bili zatočavani i mučeni, izgladnjivani, podvrgavani nesmiljenim zvjerstvima i na kraju istrebljivani. U Jugoslaviji je istrebljeno oko 70.000 Jevreja”.

⁵⁶⁴ Egon Schwelb, pravnik pri Komisiji Ujedinjenih nacija za ratne zločine, sugerise da su sastavljači Nürnberške povelje krivično djelo istrebljenja unijeli u povelju možda zato da bi “zakonom obuhvatili i ranije faze stvaranja programa istrebljenja, te zato da bi se djela koja su previše udaljena od pojedinačnog čina lišavanja života da bi se mogla okvalifikovati kao saučesništvo u ubistvu, učinila kažnjivim kao saučesništvo u krivičnom djelu istrebljenja”. (E. Schwelb, “Crimes against humanity” /”Zločini protiv čovječnosti”/, 1946., *British Yearbook of International Law*, 178, 192).

elemenata koji su nespojivi sa njenom koncepcijom države”.⁵⁶⁵ Nadalje, sudija Jackson je spomenuo nacistički plan “istrebljenja naroda i institucija”, a posebno Jevreja, Poljaka, Srba i Grka.⁵⁶⁶ Nakon opisa raznih njemačkih vojnih pohoda, sudija Jackson je dodao da se nacistički napad na Jevreje “nikad nije ograničavao na njihovo istrebljenje u Njemačkoj; uvijek je smjerao na zatiranje Jevreja u Evropi, a često i u cijelom svijetu. Š...] Da bih pokazao razmjere nacističkog projekta pomora Jevreja, pozvaću se na više nego dovoljan broj dokaza”.⁵⁶⁷ Baveći se pitanjem nacističkih “naučnih” eksperimenata, sudija Jackson je spomenuo i istrebljenje “nepoželjnih”.⁵⁶⁸ Najzad, što se tiče krivične namjere, sudija Jackson je sud upozorio da, iako se “u nekolicine okrivljenih mogu vidjeti nastojanja da se u sprovođenju programa istrebljenja Židova u određenim prilika učine izuzeci”, njemu nije poznat nijedan slučaj “u kojem se bilo ko od okrivljenih usprotivio samom tom političkom programu ili zatražio da se od njega odustane, ili bar da se on modifikuje”.⁵⁶⁹

219. U presudi Međunarodnog vojnog suda u Nürnbergu na mnogo se mjesta pominje pojam “istrebljenje”. Izraz se u suštini odnosi na preduzimanje cijelog kompleksa mjera smišljenih protiv pripadnika velikih grupa pojedinaca - npr. Jevreja, Poljaka, mentalno retardiranih osoba, komunista - koje su vodile, ili su mogle voditi u masovno usmrćivanje dotičnih pojedinaca, bez obzira na sredstva ili metode usmrćivanja.⁵⁷⁰

220. Ovakvo tumačenje “istrebljenja” kao ubijanja masovnih razmjera dalje se usvaja u *Historijatu Komisije za ratne zločine Ujedinjenih nacija* iz 1948. godine, u kojem se tvrdi da termin

⁵⁶⁵ Opening Speeches of the Chief Prosecutors /Uvodna izlaganja glavnih tužilaca/, *The Trial of German Major War Criminals by the International Military Tribunal Sitting at Nuremberg /Suđenje glavnim njemačkim ratnim zločincima na Međunarodnom vojnom sudu u Nürnbergu/*, Njemačka, 20. novembar 1945., str. 13.

⁵⁶⁶ *Ibid.*, str. 14 i 18: “Program progona Jevreja počeo je sa nenasilnim mjerama kao što su oduzimanje građanskih prava, diskriminacijske mjere u vezi sa njihovom vjerom, te onemogućavanje u ekonomskom životu. To je ubrzo preraslo u masovno nasilje nad njima, u fizičko izoliranje Jevreja u geta, u deportovanje, prisilni rad, masovno izgladnjivanje i istrebljivanje. [...] Zavjera odnosno jedinstveni plan istrebljenja Jevreja sprovodio se tako metodično i temeljito da je taj nacistički cilj, uprkos porazu Njemačke i slomu nacizma, uvelike ostvaren. U Njemačkoj, u zemljama koje je Njemačka okupirala te u zemljama koje su bile njeni sateliti ili su kolaborirale opstali su samo ostaci ostataka evropskih Jevreja.”

⁵⁶⁷ *Ibid.*, str. 21-22.

⁵⁶⁸ *Ibid.*, str. 26.

⁵⁶⁹ *Ibid.*, str. 25.

⁵⁷⁰ *Vidi* npr. par. 49, 51, 58, 60-61 i 72-73 Presude Međunarodnog vojnog suda u Nürnbergu (u daljnjem tekstu: Nürnberški sud). Ovaj izraz ponekad se koristi za opisivanje činjenične situacije - pogubljenja i likvidacije ogromnog broja ljudi (*vidi* npr. par. 75) - ili sredstva za postizanje određenog cilja - eliminacije Jevreja u toku poduhvata genocida na primjer (*vidi* npr. par. 60, 76-77). U kontekstu istrebljivanja velikog broja pojedinaca takođe su, između ostalog, razmatrani i istrebljivanje putem streljanja, gasnih komora, kao i istrebljenje putem rada ili izgladnjivanja.

“istrebljenje”, na način kako se on pojavljuje u članu 6(c) Nürnberške povelje “treba, izgleda, da se tumači kao ubistvo velikih razmjera – kao masovno ubistvo”.⁵⁷¹ Dalje Komisija kaže i sljedeće:

Uvrštavanje i “istrebljenja” i “ubistva” može se shvatiti u smislu da je učestvovanje u programu istrebljenja, i bez fizičke veze sa stvarnim krivičnim činom ubistva, kažnjivo kao saučesništvo u krivičnom djelu istrebljenja.⁵⁷²

221. Pored toga, Povelja Međunarodnog vojnog suda za Daleki istok (u daljnjem tekstu: Tokijska povelja), *Zakon br. 10 Kontrolnog savjeta i Nürnberška načela* “istrebljenje” ponovo uvrštavaju kao jedno od onih krivičnih djela koja, ako su ispunjeni svi uslovi, mogu da uđu u kategoriju zločina protiv čovječnosti.⁵⁷³

222. U kasnijim presudama termin “istrebljenje” koristi se na isti način i, u suštini, u istom značenju.⁵⁷⁴ Međutim, nijedan od tih sudova nije stvarno pokušao precizno definisati ovo krivično djelo ili bar definisati po čemu se ono razlikuje od ostalih zločina protiv čovječnosti.⁵⁷⁵ Valja napomenuti da ni u jednom od predmeta koje smo proučili za “istrebljenje” kao zločin protiv čovječnosti nisu bile optužene minorne ličnosti. Oni koji su bili optuženi za to krivično djelo u stvarnosti su vršili vlast ili imali moć nad velikim brojem drugih pojedinaca ili su na neki drugi način bili u položaju da rade na usmrćivanju velikog broja pojedinaca. Takvi, na primjer egzekutori, koji se nisu nalazili na položajima, ali koji su učestvovali u ubijanju jedne ili više osoba obično su bili optuživani za ubistvo ili krivična djela u vezi s ubistvom, dok je, kako se čini, optužba za “istrebljenje” bila ograničena na pojedince koji su, iz razloga svoje funkcije ili položaja vlasti mogli odlučivati o sudbini većeg broja pojedinaca ili imali kontrolu nad njima.⁵⁷⁶

⁵⁷¹ *History of the United Nations War Crimes Commission and the Development of the Laws of War*, pripremila Komisija za ratne zločine Ujedinjenih nacija, 1948., str. 194.

⁵⁷² *Ibid.*

⁵⁷³ Član 5(c) *Tokijske povelje*; član II(1)(c) *Zakona br. 10 Kontrolnog savjeta*, načelo VI(c) *Načela međunarodnog prava priznatih Nürnberškom poveljom i Presudom Nürnberškog suda /Principles of International Law Recognised in the Charter of Nuremberg and in the Judgment of the Tribunal*, 1950.; vidi i član I(b) *Konvencije o neprimjenjivosti zastarijevanja na ratne zločine i zločine protiv čovječnosti* koju je 26. novembra 1968. usvojila Generalna skupština, a koja upućuje na definiciju zločina protiv čovječnosti iz Nürnberške povelje.

⁵⁷⁴ *Vidi*, između ostalog, predmet *SAD protiv Ohlendorfa i dr.* (u daljnjem tekstu: predmet *Einsatzgruppen*), *IV Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunal under Control Council Law No 10 /Sudjenja ratnim zločincima pred nürnberškim vojnim sudovima na osnovu Zakona br. 10 Kontrolnog savjeta*, sv. IV/, npr. str. 411, 412, 420, 432, 439, 441, 448, 451, 453, 476-477, 511; *SAD protiv Alstöttera i dr.* (u daljnjem tekstu: predmet *Pravosuđe*), *III Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunal under Control Council Law No 10*, npr. str. 1063; *SAD protiv Brandta i dr.* (u daljnjem tekstu: predmet *Ljekari*), *II Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunal under Control Council Law No 10*, npr. str. 188-189; vidi i izvore navedene u fusnoti 1132 prvostepene presude u predmetu *Krstić*, str. 175.

⁵⁷⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 492: “Međutim, iako se teretilo za zločin istrebljenja, presude su se općenito oslanjale na širi pojam zločina protiv čovječnosti i nisu dale nikakvu konkretnu definiciju termina ‘istrebljenje’.”

⁵⁷⁶ *Vidi* npr. Presudu Nürnberškog suda za Göringa, par. 83; Ribbentropa, par. 87-88; Kaltenbrunnara, par. 91; Franka, par. 95; Juliusa Streichera, par. 99. *Vidi* i predmet *SAD protiv Ohlendorfa i dr.* (u daljnjem tekstu: predmet *Einsatzgruppen*), *IV Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunal under Control Council Law*

223. “Istrebljenje” ćemo naći i u drugim međunarodnim ili nacionalnim pravnim instrumentima. Tako na primjer član 32 IV ženevske konvencije iz 1949. predviđa sljedeće:

Visoke stranke ugovornice izričito zabranjuju svakoj od njih preduzimanje bilo koje mjere takve prirode da uzrokuje bilo tjelesne patnje, bilo *istrebljenje* zaštićenih osoba koje su u njihovoj vlasti. Ta se zabrana ne odnosi samo na ubistvo, mučenje, tjelesne kazne, sakaćenje i medicinske ili naučne pokuse nepotrebne za liječenje zaštićene osobe nego i na sve druge okrutnosti, bilo da ih čine civilni ili vojni čimbenici. (kurziv dodat)

U komentaru te odredbe, u kojem se povlači distinkcija između “ubistva” i “istrebljenja”, insistira se na zbirnosti potonjega, te se kaže sljedeće:

Pojam “ubistva” može da se usporedi sa pojmom “istrebljenja”, u prvoj rečenici tog člana. Dok je ubistvo negiranje prava pojedinca na postojanje, istrebljenje to isto pravo negira cijeloj grupi ljudskih bića, to je zbirni zločin koji se sastoji od ubistva većeg broja pojedinaca.⁵⁷⁷

224. U maju 1960. izraelske snage su Adolpha Eichmanna iz Argentine dovele u Izrael radi suđenja za razna krivična djela uključujući i istrebljenje kao zločin protiv čovječnosti, te za zločine protiv jevrejskog naroda, što je bila varijanta zločina genocida. Nikad prije suđenja Eichmannu “istrebljenje” se nije pominjalo tako često. U presudi Okružnog suda iz Jeruzalema taj se termin koristi na razne načine i vrlo često, a kao sinonim za ubijanje ogromnih razmjera, za ništenje, zatiranje, usmrćivanje, eliminaciju.⁵⁷⁸ Teškoća da se utvrdi šta je sud podrazumijevao pod izrazom “istrebljenje” dijelom izvire iz činjenice da taj sud u svojoj presudi govori o krivičnom djelu istrebljenja kao zločinu protiv čovječnosti, ali i o istrebljivanju jevrejskog naroda, odnosno o ubijanju ogromnih razmjera u svrhu genocida.⁵⁷⁹ Zbog prepletanja u Presudi činjeničnog osnova na koji se ovdje primjenjuje i “istrebljenje” kao zločin protiv čovječnosti i “istrebljivanje” kao sredstvo za svrhu genocida, te deskriptivne funkcije ovog izraza u Presudi, teško je razabrati šta su tačno po shvatanju izraelskog suda elementi definicije “istrebljenja” kao zločina protiv čovječnosti koju je on usvojio. U Presudi se ipak mogu razaznati sljedeći faktori: “istrebljenje” se odnosi na ubijanje

No 10 /Suđenja ratnim zločincima pred nürnberškim vojnim sudovima na osnovu Zakona br. 10 Kontrolnog savjeta/.

⁵⁷⁷ Pictet (ur.), *Commentary on IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War /Komentar uz IV ženevsu konvenciju o zaštiti građanskih osoba u vrijeme rata/* (1958.), str. 223.

⁵⁷⁸ *Vidi npr. Državni tužilac protiv Adolpha Eichmanna*, Okružni sud Jeruzalem, predmet br. 40/61, /engleski/ prijevod i reprint u *International Law Report* br. 36, str. 5 i dalje., par. 11, 33, 35, 38, 79, 93, 110, 111, 117, 120, 122, 126, 127, 155, 162-165, 167, 169, 182, 186, 190-191, 194, 195 i 201. Za žalbeni postupak u ovom predmetu *vidi* između ostalog par. 15-16 Rješenja Vrhovnog suda Izraela (1962.), 16 Piske Din, 2033 i dalje., /engleski/ prijevod i reprint u *International Law Report* br. 36 (u daljnjem tekstu: *ILR*), str. 277 i dalje.

⁵⁷⁹ *Zakon o sprovođenju pravde nad nacistima i njihovim saradnicima* Izraela iz 1950. godine takođe “istrebljenje” uvrštava među zločine protiv čovječnosti. U raspravama koje su prethodile usvajanju tog zakona, ministar pravde Rosen pred izraelskim parlamentom ovako aludira na “istrebljenje” jevrejskog naroda: “Zakon u vezi sa nacistima i saradnicima nacista (Kažnjavanje), kao i zakon o kojem se upravo diskutuje u Knesetu, koji se odnosi na zločin genocida i njegovo sprečavanje i kažnjavanje, a o kojem je započeo drugi krug rasprave i koji još nije proglašen,

ogromnih razmjera; njegova meta su pripadnici nekog zbira pojedinaca (npr. Jevreji); metod ubijanja nije bitan; traži se svijest o ubilačkom poduhvatu ogromnih razmjera.

225. Pored kriminalizacije čina “istrebljenja” u goreopisanom smislu, Pretresno vijeće napominje da su u međunarodnom običajnom pravu kriminalizovani mnogi drugi oblici samovoljnog lišavanja života.⁵⁸⁰ Zavisno od težine čina, načina na koji je on izvršen, konteksta i stanja svijesti u kojem je počinjen, međunarodno običajno pravo predviđa nekoliko krivičnih djela koja se odnose na razne oblike samovoljnog lišavanja života kao što su “hotimično lišavanje života” kao teška povreda Ženevskih konvencija,⁵⁸¹ “ubistvo” kao zločin protiv čovječnosti⁵⁸² ili “lišavanje života pripadnika grupe” kao čin genocida.⁵⁸³ Ako su ispunjeni ostali uslovi, sva ta krivična djela mogu se primijeniti na samovoljno ubijanje velikog broja civila.

226. Pretresno vijeće se uvjerilo da osnovne crte pravnog značenja “istrebljenja” kao zločina protiv čovječnosti daju sudske odluke i pravni instrumenti usvojeni do 1992. godine, te ovdje spomenuti instrumenti i odluke u kojima su artikulisani elementi krivičnog djela i načela koja su podloga tim osnovnim crtama. Pretresno vijeće napominje da se definisanjem krivičnog djela “istrebljenja” dosada bavilo više pretresnih vijeća, koja su od prilike do prilike i izricala osuđujuće presude po ovakvoj inkriminaciji.⁵⁸⁴ Ovo Pretresno vijeće prihvata da je definicija čije su osnove položene u tim predmetima uglavnom konsistentna sa načelima koja je usvojilo ovo Pretresno vijeće.⁵⁸⁵

227. Na osnovu materijala koji je proučilo, ovo Pretresno vijeće zaključuje da se krivična odgovornost za “istrebljenje” može pripisati samo licima koja su odgovorna za veliki broj

ponovno je Knesset podsjetio na tragičnu - najtragičniju - epizodu historije naše nacije, na kampanju uništavanja i likvidacije u kojoj je istrebljeno šest miliona pripadnika našeg naroda.” (27.-28. mart 1950.)

⁵⁸⁰ “Usmrćivanje ljudskog bića oduvijek je bilo potencijalni zločin koji zahtijeva objašnjenje. Osoba koja sa nožem u ruci stoji nad još toplim lešom, zbog same prirode pravde, mora se opravdati.” (*SAD protiv Ohlendorfa i dr.* (predmet *Einsatzgruppen*), *IV Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunal under Control Council Law No 10 /Suđenja ratnim zločincima pred nürnbergskim vojnim sudovima na osnovu Zakona br. 10 Kontrolnog savjeta*, sv. IV/, str. 459).

⁵⁸¹ *Vidi* članove 50, 51, 130 i 147 odnosnih Ženevskih konvencija I-IV iz 1949. godine. *Vidi* i član 2(a) Statuta Međunarodnog suda.

⁵⁸² *Vidi* gore, par. 205.

⁵⁸³ *Vidi* član II(a) *Konvencije o genocidu*, koji je svoj izraz našao u članu 4(2)(a) Statuta Međunarodnog suda.

⁵⁸⁴ Osude za “istrebljenje” izrečene su optuženima iz sljedećih predmeta: prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 591-592 i 735-744; prvostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 82-84 i 403-418; *Tužilac protiv Museme*, predmet br. ICTR-96-13-T, Presuda, 27. januar 2000. (u daljnjem tekstu: prvostepena presuda u predmetu *Musema*), par. 217-219 i 942-951. U sva tri predmeta te osude za “istrebljenje” ostale su stajati i nakon sprovedenih žalbenih postupaka. Pored toga, pretresna vijeća u predmetima *Krstić* i *Kayishema* dala su definicije krivičnog djela “istrebljenja” iako nijednom od optuženih u tim predmetima nije bila izrečena osuđujuća presuda po tom osnovu. Pretresna vijeća takvu presudu nisu mogla izreći zbog zabrane dvostrukog osuđivanja (*vidi* prvostepenu presudu u predmetu *Krstić*, par. 490-505 i 684-686; *Tužilac protiv Kayisheme i Ruzindane*, predmet br. ICTR-95-1-T, Presuda, 21. maj 1999. (u daljnjem tekstu: prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*), par. 141-147 i 576-579).

usmrćivanja, čak i onda kada su u to bila umiješana izdaleka ili posredno.⁵⁸⁶ Odgovornost za jedno ili ograničeni broj takvih lišenja života nije dovoljna. Pretresno vijeće takođe zaključuje da čin istrebljenja mora biti zbirnog karaktera, a ne biti usmjeren na izdvojene pojedince.⁵⁸⁷ Međutim, za razliku od genocida, nije potrebno da je počinitelj krivičnog djela imao namjeru da uništi grupu ili dio grupe kojoj žrtve pripadaju.

228. Iz proučenog materijala takođe proizlazi da, kako bi se konstatovalo da je lice počinilo istrebljenje, nije dovoljno da je počinitelj imao namjeru da liši života velik broj pojedinaca ili da izvrši teški napad na tjelesni integritet ili da nanese tešku ozljedu imajući pritom objektivno moguću svijest o tome da postoje svi izgledi da će takva radnja ili propust uzrokovati smrt kao kad je posrijedi ubistvo. Potrebno je da je počinitelj znao za širu zamisao kolektivnog ubistva i bio voljan učestvovati.⁵⁸⁸ Za razliku od progona iz člana 5(h) Statuta, nije potrebno da se utvrdi da je lice djelovalo na osnovu diskriminacije. Isto tako, krajnji razlog ili pobuda – političkog ili ideološkog karaktera – zbog kojih je počinitelj izvršio dotični čin ne ulaze u traženu *mens rea*, što znači da su pravno irelevantni.⁵⁸⁹

⁵⁸⁵ *Vidi* međutim sljedeći paragraf, par. 227.

⁵⁸⁶ Pretresno vijeće napominje da definicija “istrebljenja” u “elementima krivičnih djela” koji su dodatak Statutu Međunarodnog krivičnog suda /ICC/ ne sadrži ovaj uslov. Tokom diskusije o tim “elementima” smatralo se da bi taj uslov stavljao prevelike zahtjeve na stranu optužbe te da je zbog toga prihvatljivije da se on izostavi (*vidi* npr. R. Lee *et al* (ur.), *The International Criminal Court – Elements of Crimes and Rules of Procedure and Evidence /Međunarodni krivični sud - Elementi krivičnih djela i Pravila o postupku i dokazima*, str. 83). Što se tiče ovog suda, ovaj moment mora da se smatra nečim što izlazi van granica pitanja kojima se on bavi, posebno u slučaju, kao u ovom predmetu, kada se usvajanjem blaže definicije može nanijeti šteta optuženom. Međunarodni sud mora primjenjivati pravo onakvo kakvo mu se ono nadaje, a ne onakvo kakvo bi on želio da ono bude. Nadalje, definicija koja je naposljetku usvojena među obilježjima krivičnih djela za Međunarodni krivični sud direktno je nadahnuta definicijom “istrebljenja” koju je u svojoj presudi dalo Pretresno vijeće u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, u kojoj stoji da se i ograničeni broj lišenja života, pa čak i samo jedno, može kvalifikovati kao istrebljenje ako je do njega došlo u okviru masovnog ubijanja (prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 147). Ovo Pretresno vijeće napominje da se Pretresno vijeće iz predmeta *Kayishema i Ruzindana* nije pozvalo na primjere iz nacionalne pravosudne prakse kojim bi potkrijepilo svoje rješenje o ovom pitanju, što znatno umanjuje vrijednost njegove odluke kao presedana. Ovo Pretresno vijeće nije u pravosudnoj praksi na nacionalnom nivou našlo ništa što bi podupiralo konstataciju Pretresnog vijeća u predmetu *Kayishema i Ruzindana*. Mada je prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana* razmatrana u žalbenom postupku, definicija “istrebljenja” nije bila predmetom žalbe niti se Žalbeno vijeće njome bilo na koji način bavilo (*Tužilac protiv Kayisheme i Ruzindane*, ICTR-95-1-A, Presuda (Obrazloženje), 1. juni 2001.).

⁵⁸⁷ U većini sudskih postupaka vođenih nakon Drugog svjetskog rata, kada se koristio termin “istrebljenje” posrijedi su bile hiljade oduzetih života. Jednom prilikom sud je termin “istrebljenje” upotrijebio za lišavanje života 733 civila (*SAD protiv Ohlendorfa i drugih* (u daljnjem tekstu: predmet *Einsatzgruppen*), *IV Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunal under Control Council Law No 10 /Suđenja ratnim zločincima pred nürnbergskim vojnim sudovima na osnovu Zakona br. 10 Kontrolnog savjeta*, sv. IV/, 421). Pretresnom vijeću nisu poznati predmeti, do 1992. godine, u kojima bi se termin “istrebljenje” koristio za lišavanje života manje od 733 osobe. Pretresno vijeće međutim time ne sugerise da se “istrebljenjem” kao zločinom protiv čovječnosti ne može okvalifikovati čin s manjim brojem žrtava, niti sugerise da je nužno da bude dosegnut taj prag.

⁵⁸⁸ *Vidi* npr. Presudu Nürnbergskog suda u dijelovima koji se odnose na Saukela, str. 114, i Fritzschea, str. 126.

⁵⁸⁹ Međunarodni vojni sud u Nürnbergu se na “istrebljenje” između ostalog pozivao u vezi s ubistvima počinjenim iz ideoloških razloga (Jevreji), zatim političkih (politički protivnici, komunisti i pripadnici inteligencije na okupiranim teritorijama), ekonomskih (stvaranje *Lebensrauma*), te vojnih razloga (pripadnici otpora).

229. Pretresno vijeće stoga konstatuje da su obilježja krivičnog djela “istrebljenja” sljedeći elementi:

1. Materijalni element istrebljenja čini bilo koja radnja ili kombinacija radnji koje doprinose lišenju života velikog broja osoba (*actus reus*).
2. Počinilac mora imati namjeru da liši života, izvrši teški napad na tjelesni integritet ili da nanese tešku tjelesnu povredu, posjedujući pritom objektivno moguću svijest da će takva radnja ili propust vjerojatno prouzročiti smrt, ili imati namjeru da na neki drugi način učestvuje u eliminaciji većeg broja osoba sa sviješću o tome da je njegovo djelovanje dio šireg ubilačkog poduhvata u kojem se velik broj pojedinaca sistematski određuje za ubijanje ili ubija (*mens rea*).

B. Zaključci na osnovu utvrđenog činjeničnog stanja po ovoj tački Optužnice i odgovornost optuženog

230. Kako je već rečeno u vezi s optužbama za ubistvo, Pretresno vijeće se nije uvjerilo da je plan da se grupa liši života nastao tek kada se optuženi obratio grupi i nastojao ljude nagovoriti da ostanu na okupu u kućama Memića u Pionirskoj ulici.⁵⁹⁰ Pretresno vijeće se nije uvjerilo ni u to da je jedini zaključak koji se može izvesti na osnovu dokaza taj da je optuženi znao da će ti ljudi biti ubijeni ili zlostavljani na način na koji se to navodi u Optužnici.⁵⁹¹ S druge strane, kako je već istaknuto,⁵⁹² optužba se nije pozvala na širi oblik udruženog zločinačkog poduhvata tako da se optuženom ne može pripisati odgovornost za prirodne i predvidive posljedice izvršenja nekog udruženog zločinačkog poduhvata za izvršenje kakvog krivičnog djela manje težine na koji je on možda pristao. Optužba dakle nije pokazala da je optuženi bio učesnik udruženog zločinačkog poduhvata istrebljenja Muslimana zatvorenih u kuću u Pionirskoj ulici, čak i da je u ovom predmetu dokazano da je tog zločina bilo.

231. Što se tiče navoda optužbe da se optuženom može pripisati krivična odgovornost za pomaganje i podržavanje zločina istrebljenja, Pretresno vijeće zaključuje isto što je zaključilo u vezi s optužbama za ubistvo, naime, da se nije uvjerilo da je optuženi bio svjestan da glavni počinioци imaju namjeru da se istrijebe članovi grupe iz Koritnika.⁵⁹³ Dakle, ne može se konstatovati da

⁵⁹⁰ *Vidi* gore, par. 189.

⁵⁹¹ *Vidi* gore, par. 190.

⁵⁹² *Vidi* gore, par. 63.

⁵⁹³ *Vidi* gore, par. 190-191.

optuženi snosi individualnu krivičnu odgovornost za pomaganje i podržavanje istrebljenja članova te grupe.

232. Pored toga, kako je već istaknuto,⁵⁹⁴ “istrebljenje” podrazumijeva oduzimanje velikog broja života. Izlišno je u ovom predmetu utvrđivati da li je samo šezdeset ili sedamdeset usmrćenja broj koji zadovoljava kriterijum razmjera. Kako god bilo, optužba nije dokazala da je optuženi znao da su ove radnje dio zbirnog ubistva širokih razmjera u kojem je veći broj pojedinaca bio sistematski određen za istrebljenje ili stvarno bio istrebljen. Što se tiče dokaza izvedenih u ovom predmetu, pokazano je to da je optuženi imao namjeru da ubije samo sedam muškaraca, Muslimana, žrtve incidenta na obali Drine.

233. Optuženi se stoga oslobađa optužbe za istrebljenje (kao zločin protiv čovječnosti) po tački 1 Optužnice.

⁵⁹⁴ *Vidi* gore, par. 225, 227 i 229.

XI. NEHUMANA DJELA

A. Pravo

234. Tačke 6 i 12 Optužnice optuženog terete za nehumana djela kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(i) Statuta. Nehumana djela, kao i nehumano postupanje iz člana 3, te okrutno postupanje iz člana 2, funkcionišu kao rezidualna kategorija za teške optužbe koje nisu na neki drugi način obuhvaćene članom 5. Za sva ta krivična djela zahtijeva se dokazivanje istih elemenata.⁵⁹⁵ Elementi koje valja dokazati jesu:⁵⁹⁶

- (i) da su se dogodili radnja ili propust težine slične težini ostalih u istom članu nabrojanih radnji;
- (ii) da su ta radnja ili propust prouzročili tešku duševnu ili tjelesnu patnju ili ozljedu, odnosno da predstavljaju težak napad na ljudsko dostojanstvo; i
- (iii) da su radnju ili propust namjerno izvršili optuženi, ili lice odnosno lica za čije radnje i propuste optuženi snosi krivičnu odgovornost.

235. Kako bi se procijenila težina nekog djela, nužno je razmotriti sve činjenične okolnosti. Neke od tih okolnosti mogu biti npr. karakter radnje ili propusta, kontekst u kojem su se oni dogodili, lične prilike žrtve uključujući starost, pol i zdravstveno stanje, kao i fizičke, psihičke i moralne posljedice tog čina za žrtvu.⁵⁹⁷ Mada ne postoji uslov da djelom nanese patnja mora da ima dugoročne posljedice na žrtvu, činjenica da djelo ima dugoročne posljedice može da bude od važnosti prilikom utvrđivanja težine djela.⁵⁹⁸

236. *Mens rea* za nehumana djela je ostvarena ako je počinitelj, u trenutku radnje ili propusta, posjedovao namjeru da nanese tešku tjelesnu ili duševnu patnju ili da izvrši težak napad na ljudsko dostojanstvo žrtve, ili ako je znao da postoje svi izgledi da će ta njegova radnja ili propust

⁵⁹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 426; prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 723; *Tužilac protiv Jelisića*, predmet br. IT-95-10-T, Presuda, 14. decembar 1999. (u daljnjem tekstu: prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*), par. 52; prvostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 552; prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez* par. 265; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 130.

⁵⁹⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 130 i navedeni izvori.

⁵⁹⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 536; prvostepena presuda u predmetu *Jelisić* par. 57; prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 501; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 132.

⁵⁹⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 501; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 144.

prouzročiti tešku tjelesnu ili duševnu patnju ili teški napad na ljudsko dostojanstvo i u pogledu toga iskazao nehat.⁵⁹⁹

237. U Optužnici (kako ju je u svom pretpretresnom podnesku interpretirala optužba), tužilac je za nehumana djela teretio u vezi sa dvije preživjele žrtve strijeljanja na obali Drine i sa preživjelima iz zapaljene kuće u Pionirskoj ulici.⁶⁰⁰

B. Zaključci na osnovu utvrđenog činjeničnog stanja u vezi sa tim tačkama optužbe i odgovornost optuženog

1. Incident na obali Drine

238. Kako je već rečeno, optužba je jasno navela da se optuženi za nehumana djela za ovaj incident tereti samo u vezi sa dva preživjela, a ne u vezi sa pet ubijenih muškaraca.⁶⁰¹ Pretresno vijeće se uvjerilo da je između Milana Lukića, optuženog i dva neidentifikovana lica postojala saglasnost koja se može smatrati sporazumom, da se ubije sedam Muslimana, uključujući i dvojicu koji su preživjeli to strijeljanje, VG-32 i VG-14.⁶⁰² Pretresno vijeće se uvjerilo i u to da je optuženi lično učestvovao u tom udruženom zločinačkom poduhvatu na goreopisani način.⁶⁰³

239. Nadalje, Pretresno vijeće se uvjerilo da pokušaj ubistva VG-32 i VG-14 predstavlja teški napad na njihovo ljudsko dostojanstvo i da je svjedocima VG-32 i VG-14 nanesena neizmjerne duševna patnja, te da je optuženi svojim radnjama pokazao namjeru da izvrši težak napad na ljudsko dostojanstvo VG-32 i VG-14, kao i da im nanese tešku fizičku i duševnu patnju.⁶⁰⁴ Pretresno vijeće se dakle uvjerilo da optuženi, na osnovu svog učešća u udruženom zločinačkom poduhvatu lišavanja života tih ljudi, snosi individualnu krivičnu odgovornost za pokušaj ubistva spomenute dvojice Muslimana, čime je počinio nehumana djela.⁶⁰⁵

240. U skladu s tim, Pretresno vijeće konstatuje da optuženi snosi individualnu krivičnu odgovornost za krivično djelo nehumanih djela (kao zločin protiv čovječnosti) iz tačke 6 Optužnice, a u vezi s osobama VG-32 i VG-14.

⁵⁹⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 153; prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 56; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 132.

⁶⁰⁰ Završni podnesak optužbe, par. 428. *Vidi* i pretpretresni podnesak optužbe, par. 12.

⁶⁰¹ Pretpretresni podnesak optužbe, par. 12.

⁶⁰² *Vidi* gore, par. 208.

⁶⁰³ *Vidi* gore, par. 209.

⁶⁰⁴ *Ibid.*

⁶⁰⁵ *Ibid.*

2. Incident u Pionirskoj ulici

241. Pretresno vijeće ponavlja ranije navedenu konstataciju, tj. da se nije uvjerilo da je plan da se ubije ili zlostavlja ova grupa ljudi na način kako se tereti u Optužnici nastao tek kada se optuženi obratio grupi i nastojao ljude uvjeriti da ostanu na okupu u kućama Memića u Pionirskoj ulici,⁶⁰⁶ odnosno da je jedini logički zaključak koji se može izvesti na osnovu dokaza taj da je optuženi znao da će grupa iz Koritnika biti podvrgnuta nekom od nehumanih djela za koja tereti Optužnica.⁶⁰⁷ Pored toga, kako je istaknuto u vezi s optužbama za ubistvo,⁶⁰⁸ optužba se nije pozvala na širi oblik udruženog zločinačkog poduhvata tako da se optuženom ne može pripisati odgovornost za prirodne i predvidive posljedice izvršenja nekog udruženog zločinačkog poduhvata za izvršenje kakvog krivičnog djela manje težine na koji je on možda pristao. Optužba dakle nije dokazala da je optuženi bio učesnik udruženog zločinačkog poduhvata da se nad Muslimanima zatvorenim u kući u Pionirskoj ulici počine nehumana djela.

242. Što se tiče navoda optužbe da optuženi podliježe krivičnoj odgovornosti za pomaganje i podržavanje krivičnog djela nehumanih djela, Pretresno vijeće konstatuje isto što je konstatovalo u vezi sa tačkama optužbi za ubistvo i istrebljenje, odnosno, da se nije uvjerilo da je optuženi znao da glavni počinioci imaju namjeru da prouzroče tešku duševnu ili tjelesnu patnju, odnosno da ona predstavlja težak napad na ljudsko dostojanstvo žrtava stradalih u zapaljenoj kući.⁶⁰⁹ Optuženom se stoga ne može pripisati individualna krivična odgovornost za pomaganje i podržavanje nehumanih djela izvršenih nad tim ljudima. Čin optuženog, odnosno njegovo nastojanje da uvjeri grupu iz Koritnika da oстане na okupu, u kontekstu ovog predmeta sam za sebe ne doseže nivo nehumanog djela.

243. Pretresno vijeće stoga optuženog oslobađa optužbi za nehumana djela (kao zločin protiv čovječnosti) iz tačke 12 Optužnice.

⁶⁰⁶ *Vidi* gore, par. 189 i 230.

⁶⁰⁷ *Vidi* gore, par. 190 i 230.

⁶⁰⁸ *Vidi* gore, par. 63 i 230.

⁶⁰⁹ *Vidi* gore, par. 190-191 i 231.

XII. PROGON

A. Pravo

244. Tačka 3 optuženog tereti za progon na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi po članu 5(h) Statuta. Krivično djelo progona čine radnja ili propust:⁶¹⁰

1. kojima se vrši činjenična diskriminacija, ili koji odriču ili krše neko temeljno pravo ugrađeno u međunarodno običajno ili ugovorno pravo (*actus reus*); i
2. koji su izvršeni s namjerom diskriminisanja na jednoj od navedenih osnova, konkretno, na osnovu rase, vjere ili političkog uvjerenja (*mens rea*).

245. Iako Statut ne postavlja izričito kao uslov postojanje diskriminacije pripadnika ciljane grupe, radnja ili propust moraju imati za posljedicu činjeničnu diskriminaciju, a ne samo biti vršeni sa namjerom diskriminacije.⁶¹¹ Diskriminacijska namjera sama za sebe nije dovoljna. Bez ovog uslova optuženi bi se mogao osuditi za progon, a da progону stvarno nije bilo podvrgnuto nijedno lice. Takva mogućnost praktično bi oduzela svaki smisao razlici između krivičnog djela progona i drugih krivičnih djela (kao što su npr. ubistvo i mučenje).⁶¹²

246. Radnja ili propust koji čine krivično djelo progona mogu imati različite oblike i ne postoji iscrpan spisak radnji koje se mogu smatrati progonom.⁶¹³ Progon mogu činiti radnje navedene u Statutu⁶¹⁴ kao i radnje koje nisu navedene u Statutu.⁶¹⁵ Radnje ili propusti koji predstavljaju progon mogu uključivati tjelesnu ili duševnu povredu ili kršenje sloboda pojedinca.⁶¹⁶ To može biti i niz radnji, a dovoljna može biti i samo jedna radnja.⁶¹⁷ Prilikom optuživanja za progon, načelo legaliteta tužiocu nalaže da precizno navede konkretne radnje koje čine progon, a ne da uopšteno tereti za progon.⁶¹⁸

⁶¹⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac* par. 431.

⁶¹¹ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac* par. 432.

⁶¹² Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac* par. 432.

⁶¹³ Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 694; prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 567-568; prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 218-219; prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 192; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac* par. 433;

⁶¹⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 605; prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 185; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac* par. 433;

⁶¹⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Tadić* par. 703; prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić* par. 581, 614; prvostepena presuda u predmetu *Blaškić* par. 233; prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 193-194; prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 185; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 433.

⁶¹⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 233; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac* par. 433.

⁶¹⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 624; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac* par. 432.

⁶¹⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i dr.*, par. 626; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac* par. 433;

247. Da bi se mogli okvalifikovati kao progon, radnja ili propust moraju dosegnuti nivo težine najmanje jednak nivou težine ostalih krivičnih djela navedenih u Statutu.⁶¹⁹ Prilikom razmatranja da li neka radnja ili propust dosežu taj prag, radnje se ne smiju razmatrati izolovano, nego ih valja ispitati u kontekstu i s obzirom na njihov mogući kumulativni efekt.⁶²⁰ Iako se ne traži da svaka radnja izvršenja bude povreda neke norme međunarodnog prava, te radnje, bilo svaka za sebe bilo više njih zajedno, moraju dosezati nivo progona.⁶²¹

248. Jedinostveno obilježje krivičnog djela progona jeste uslov postojanja specifične namjere diskriminacije.⁶²² Da bi se utvrdilo postojanje progona, nužno je da je optuženi posjedovao svjesnu namjeru diskriminacije. Nije dovoljno da je optuženi bio samo svjestan da činjenično djeluje na način koji predstavlja diskriminaciju.⁶²³ Da bi se uslov svjesne diskriminacijske namjere optuženog smatrao ispunjenim, nije nužno da postoji politički program diskriminacije odnosno - u slučaju da je pokazano da takva politika jeste postojala - ne traži se dokaz da je optuženi učestvovao u kreiranju te politike ili prakse diskriminacije na nekom nivou vlasti.

249. Definicija progona zadaje kao uslov postojanje radnje ili propusta sa karakterom progona. U skladu s tim, namjera diskriminacije mora se odnositi na konkretan napad za koji se tereti kao za progon. Nije dovoljno da se djelo dogodilo samo u okviru napada koji ima aspekt diskriminacije.⁶²⁴ Ovaj sud je u nekim prilikama postupao sa pravne pozicije da je postojanje napada na diskriminacijskom osnovu dovoljna osnova iz koje se može izvesti zaključak o postojanju namjere diskriminacije u radnjama izvršenim u okviru tog napada. Tim pristupom može se doći do zaključka koji će biti ispravan za većinu radnji izvršenih u kontekstu nekog diskriminativnog napada, ali moguće je da su unutar istog tog konteksta izvršene i radnje na diskriminacijskoj osnovi koje nisu navedene u Statutu, ili radnje izvršene iz posve ličnih razloga. Dakle, taj pristup ne omogućuje uvijek da se izvedu ispravni zaključci o karakteru namjere svojstvene svim radnjama koje su se dogodile u istom kontekstu.

⁶¹⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 618 i 621; prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 198; prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 185; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 434.

⁶²⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 615, 622; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 434.

⁶²¹ Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 186; prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić* 622; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 434.

⁶²² Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 217; prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 235; drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 305; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 435.

⁶²³ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 217; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 435.

⁶²⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 436.

250. Tužilac u optužnici navodi da je krivično djelo progona bilo izvršeno sljedećim sredstvima:⁶²⁵

- (a) ubistvima civila, bosanskih Muslimana i drugih nesrba;
- (b) maltretiranjem, ponižavanjem, terorisanjem i psihičkim zlostavljanjem civila, bosanskih Muslimana i drugih nesrba; te
- (c) krađom i uništavanjem lične imovine civila, bosanskih Muslimana i drugih nesrba.

Na pretpretresnoj konferenciji tužilac se složio s tim da je optužba za progon zasnovana samo na incidentu na obali Drine i na incidentu u Pionirskoj ulici.⁶²⁶ Stoga će se Pretresno vijeće u svom razmatranju krivičnog djela progona ograničiti samo na ta dva incidenta, a konačna konstatacija Pretresnog vijeća će se, zbog toga što se u obzir mora uzeti kumulativni efekt postupaka optuženog, odnositi upravo na taj kumulativni efekt.

B. Zaključci na osnovu utvrđenog činjeničnog stanja u vezi sa ovom tačkom optužbe i odgovornost optuženog

251. Pretresno vijeće je već konstatovalo da je optuženi služio kao informator grupi Milana Lukića, pomažući joj da nalazi Muslimane u Višegradu.⁶²⁷ Pretresno vijeće se već uvjerilo da je optuženi to činio sa punom sviješću o tome da je namjera grupe Milana Lukića bila da se progoni domaće muslimansko stanovništvo Višegrada, činjenjem krivičnih djela koja čine osnov tog progona.⁶²⁸ Pretresno vijeće se uvjerilo da je, dostavljajući informacije grupi pod vodstvom Milana Lukića, optuženi imao zajedničku namjeru sa tom grupom da se na vjerskoj odnosno političkoj osnovi progone mještani civili muslimanske nacionalnosti. Međutim, kako bi se optuženi mogao osuditi za krivično djelo progona, optužba takođe mora da dokaže da je optuženi u počinjenju radnje sa karakterom progona učestvovao sa namjerom diskriminacije. Nije dovoljno samo pokazati da je postojala namjera progona. Ako ta radnja nije jedno od krivičnih djela navedenih u Statutu, onda osnov optužbe za progon mora biti radnja težine jednake težini djela navedenih u Statutu.

252. Na osnovu predočenih dokaza ne može se van razumne sumnje zaključiti koji su konkretno zločini koje je počinila grupa Milana Lukića bili rezultat pomoći optuženog, niti da li je optuženi bio u dovoljnoj mjeri svjestan toga na koji će način grupa Milana Lukića iskoristiti informacije koje

⁶²⁵ Optužnica, par. 9.

⁶²⁶ Pretpretresna konferencija, 20. juli 2001. (T 88-89)

⁶²⁷ *Vidi* gore, par. 75 i 95.

⁶²⁸ *Vidi* gore, par. 75.

joj on daje - što su osnove da se on okrivi za pomaganje i podržavanje zločina koje je grupa počinila. Zaista, teze optužbe, u obliku kako su bile definisane na pretpretresnoj konferenciji, isključile bi mogućnost pozivanja na takva krivična djela čak i da su dokazi davali mogućnost da se ona dovoljno precizno identifikuju.

253. Tužilac kao progon tereti ubistvo civila, bosanskih Muslimana i drugih nesrba. Na osnovu tog istog lišenja života Optužnica odvojeno tereti za ubistvo (kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(a) i za kršenje zakona i običaja ratovanja po članu 3 Statuta). Djela koja se mogu smatrati ubistvom po članu 5 Statuta sama po sebi su dovoljno teška da bi mogla da predstavljaju progon.

254. Pretresno vijeće je već konstatovalo da optuženi snosi individualnu krivičnu odgovornost za ubistvo kažnjivo po članu 5 Statuta u vezi sa pet žrtava, shodno udruženom zločinačkom poduhvatu lišenja života sedam muškaraca, bosanskih Muslimana, na obali Drine. Pretresno vijeće se uvjerilo da je jedini razumni zaključak koji se na osnovu dokaza može izvesti taj da je tih sedam Muslimana bilo izabrano zbog vjerskih i političkih razloga, te da je lišenje života petorice od njih bilo čin izveden na diskriminacijskoj, tj. na vjerskoj ili političkoj osnovi. Pretresno vijeće se takođe uvjerilo da su radnje optuženog *činjenično* imale karakter diskriminacije po tome što su ti muškarci pobijeni samo zato što su bili Muslimani. U skladu s tim, optuženi snosi individualnu krivičnu odgovornost za zločin progona na temelju osnovnog djela ubistva pet civila bosanskih Muslimana.

255. Pored toga, Pretresno vijeće je već konstatovalo da je optuženi počinio krivično djelo nehumanih djela kao zločin protiv čovječnosti iz člana 5(i) Statuta, u vezi sa dvije osobe koje su preživjele strijeljanje na obali rijeke.⁶²⁹ Ta djela koja čine nehumana djela po članu 5 Statuta dovoljno su teška da bi se mogla smatrati progonom. Pretresno vijeće se uvjerilo da je jedini razumni zaključak koji se može izvesti na osnovu dokaza taj da namjera i pokušaj da se ubiju ta dva muškarca predstavljaju radnje izvršene sa jednom od zabranjenih osnova diskriminacije, te da su ta dva muškarca, kao i onih pet koji jesu lišeni života, bili izdvojeni iz vjerskih i političkih razloga. Kako je već rečeno u prethodnom paragrafu, Pretresno vijeće se uvjerilo da su radnje optuženog *činjenično* imale karakter diskriminacije po tome što su nehumana djela nad tim muškarcima bila izvršena samo zato što su bili Muslimani.

256. Pretresno vijeće je već iznijelo da se uvjerilo da je optuženi, već prilikom podsticanja grupe civila iz Koritnika da ostanu na okupu u Pionirskoj ulici, znao da im se sprema neko zlo.⁶³⁰ Pretresno vijeće se uvjerilo da je optuženi pritom djelovao sa namjerom diskriminacije na vjerskoj i

⁶²⁹ *Vidi* gore, par. 238-240.

⁶³⁰ *Vidi* gore, par. 180, 187 i 191.

političkoj osnovi. No, kako je već rečeno, Pretresno vijeće se nije uvjerilo da je optuženi imao zajedničku namjeru sa grupom Milana Lukića da se pobiju ljudi iz grupe iz Koritnika.⁶³¹

257. Tačka 3 Optužnice optuženog tereti za “maltretiranje, ponižavanje, terorisanje i psihičko zlostavljanje civila, bosanskih Muslimana i drugih nesrba”. U svom pretpretresnom podnesku, tužilac je naveo da se “maltretiranje, ponižavanje, terorisanje i psihičko zlostavljanje” može okarakterisati kao “okrutno postupanje” iz zajedničkog člana 3(1)(a), odnosno kao “uvredljivi i ponižavajući postupci” iz zajedničkog člana 3(1)(c) Ženevskih konvencija.⁶³² Tužilac je ustvrdio da je optuženi za ta krivična djela odgovoran zbog naročito okrutnih metoda koje je navodno primjenjivao u progonu bosansko-muslimanskog stanovništva Višegrada, naročito time što je nagomilao oko 140 civila u zgrade tretirane zapaljivom supstancom i te ljude žive spalio.⁶³³

258. Pretresno vijeće je već iznijelo svoj zaključak da nije pokazano van razumne sumnje da je optuženi imao namjeru ili svijest o tome da će grupa Muslimana koju je ubijedio da ostanu na okupu u kući u Pionirskoj ulici biti podvrgnuta tako okrutnom, uvredljivom ili ponižavajućem postupku.⁶³⁴ Ni način na koji je optuženi djelovao sa ciljem da postigne da grupa ostane na okupu nije bio tako “posebno okrutan” kako je ustvrdio tužilac. Nije bilo ni nikakvih dokaza o tome da je optuženi otišao Milanu Lukiću da bi mu rekao gdje se nalazi grupa civila iz Koritnika. To je puka tužiočeva spekulacija. Moguće je izvesti više međusobno ravnopravnih zaključaka - da je optuženi mislio da će grupa iz Koritnika biti nasilno premještena, opljačkana i pokradena, ili da će ljudima iz grupe biti nanesena fizička povreda. Međutim, zbog vrlo velike mogućnosti da je on mislio na nasilno premještanje (za što nije optužen) Pretresno vijeće ne može - u kontekstu razmatranja zločina progona - zaključiti da je jedino logično to da su njemu na umu bili samo zločini za koje je optužen. Pored toga i kako je već istaknuto, djelovanje optuženog u prilici kada je grupu iz Koritnika nastojao ubijediti da ostane na okupu samo za sebe u okolnostima ovog predmeta ne doseže nivo nehumanih djela.⁶³⁵

259. Najzad, tačka 3 Optužnice navodi da je progon izvršen u obliku “krađe i uništavanja lične imovine civila, bosanskih Muslimana i drugih nesrba”. Pretpretresni podnesak optužbe ne sadrži nijedan navod o tome kakvu je ulogu optuženi odigrao s ovim u vezi. Kako je već rečeno, nema zadovoljavajućih dokaza da je optuženi bio na licu mjesta u trenutku pljačkanja.⁶³⁶ Nije bilo ni dokaza o tome da je on učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu pljačkanja tih ljudi i

⁶³¹ *Vidi* gore, par. 214.

⁶³² Pretpretresni podnesak optužbe, par. 165.

⁶³³ *Ibid.*, par. 166. Kako je već rečeno, tužilac je naknadno smanjio obim optužbi (*vidi* fusnotu 560).

⁶³⁴ *Vidi* gore, par. 190, 230 i 241.

⁶³⁵ *Vidi* gore, par. 242.

uništavanja njihove imovine. Zbog već navedenih razloga,⁶³⁷ zaključak da je optuženi, upućujući ljude u Memićevu kuću, imao namjeru da otima ili pljačka njihovu imovinu ili da je znao da će se to činiti, nije jedini razumni zaključak koji o ovome može da se izvede.

260. Sve u svemu, Pretresno vijeće nije uvjereno da je optuženi posjedovao namjeru ili znao da glavni počinioci imaju namjeru da pobiju, maltretiraju, ponižavaju, psihički zlostavljaju ili opljačkaju grupu iz Koritnika. Pretresno vijeće se međutim uvjerilo da je optuženi posjedovao namjeru da se ta grupa na neki način diskriminiše, te da je na neki način možda i doprinio počinjenju krivičnih djela od strane glavnih počinitelja time što je osigurao da grupa ostane na okupu. Ali, budući da nije dokazano da je on znao da postoji namjera da se ljudi pobiju, maltretiraju, ponižavaju, psihički zlostavljaju ili opljačkaju na diskriminacijskoj osnovi, te budući da nije bilo dokaza o tome da je on bitno doprinio tim zločinima, nije dokazana ni odgovornost optuženog kao učesnika udruženog zločinačkog poduhvata niti njegova odgovornost za pomaganje i podržavanje ovog progona. Kako je već rečeno,⁶³⁸ optužba se nije pozvala na širi oblik udruženog zločinačkog poduhvata tako da se optuženom ne može pripisati odgovornost za prirodne i predvidive posljedice nekakvog udruženog zločinačkog poduhvata za izvršenje kakvog krivičnog djela manje težine na koji je on možda pristao. Optužba dakle nije dokazala da je optuženi bio učesnik udruženog zločinačkog poduhvata progona Muslimana zatvorenih u kući u Pionirskoj ulici.

261. U skladu s tim, Pretresno vijeće se uvjerilo da optuženi snosi individualnu krivičnu odgovornost po članu 7(1) Statuta za zločin progona iz člana 5(h) Statuta, zbog svog učešća u osnovnim krivičnim djelima ubistva (zločin protiv čovječnosti) i nehumanih djela (zločin protiv čovječnosti) u vezi sa strijeljanjem sedmorice Bosanaca u kojem su petorica lišena života, 7. juna 1992. na obali Drine, na gore opisani način.⁶³⁹ Međutim, optužba nije dokazala da on podliježe odgovornosti i za progon u vezi s incidentom u Pionirskoj ulici.

262. Pretresno vijeće konstatuje da je optuženi krivično odgovoran za zločin progona (kao zločin protiv čovječnosti) za koji ga tereti tačka 3 Optužnice, a u vezi s ubistvom Mehe Džafića, Ekrema Džafića, Hasana Kusture, Hasana Mutapčića i Amira Kurtalića, te za nehumana djela nad VG-32 i VG-14.

⁶³⁶ *Vidi* gore, par. 147.

⁶³⁷ *Vidi* gore, par. 190 i 258.

⁶³⁸ *Vidi* gore, par. 63, 230 i 241.

⁶³⁹ *Vidi* gore, par. 96 i dalje.

XIII. PRESUDE PO OPTUŽBAMA

263. Konstatuje se da optuženi snosi individualnu krivičnu odgovornost shodno članu 7(1) po sljedećim optužbama:

- a) tačka 3, progon kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(h) Statuta;
- b) tačka 4, ubistvo kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(a) Statuta;
- c) tačka 5, ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja po članu 3 Statuta;
- d) tačka 6, nehumana djela kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(i) Statuta;

264. Optuženi se oslobađa optužbi za sljedeća krivična djela:

- a) tačka 1, istrebljenje kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(b) Statuta;
- b) tačka 7, nasilje protiv života i tijela kao kršenje zakona i običaja ratovanja po članu 3 Statuta.
- c) tačka 10, ubistvo kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(a) Statuta;
- d) tačka 11, ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja po članu 3 Statuta;
- e) tačka 12, nehumana djela kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(i) Statuta;
- f) tačka 13, nasilje protiv života i tijela kao kršenje zakona i običaja ratovanja po članu 3 Statuta;

265. Sva krivična djela za koje je utvrđena individualna krivična odgovornost optuženog počinjena su njegovim učestvovanjem u incidentu na obali Drine. Kumulativno osuđivanje (osuđujuće presude za različita krivična djela za koja optužnica tereti na osnovu istog ponašanja) dopustivo je samo ako svako od predmetnih krivičnih djela sadrži element materijalno različit od elemenata ostalih krivičnih djela.⁶⁴⁰ Element je materijalno različit od nekog drugog ako se za njega zahtijeva dokaz činjenice koji se za taj drugi element ne zahtijeva.⁶⁴¹ Ako ovaj kriterij nije

⁶⁴⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 421.

⁶⁴¹ *Ibid.*

zadovoljen, sud mora izreći osuđujuću presudu za specificiranije krivično djelo, tj. za ono djelo koje posjeduje dodatno materijalno različito obilježje.⁶⁴²

266. Osude za krivična djela navedena u članovima 3 i 5 Statuta na osnovu istog ponašanja jesu dopustive budući da svako od njih posjeduje materijalno različit element.⁶⁴³ Materijalno različit element koji se traži za član 3 jeste postojanje bliske veze između radnji optuženog i oružanog sukoba.⁶⁴⁴ Traženi element djelâ iz člana 5 jeste to da je krivično djelo počinjeno u kontestu rasprostranjenog ili sistematskog napada na civilno stanovništvo.⁶⁴⁵ Ako ovaj test primijenimo na predmet koji se ovdje rješava, dopustivo je izreći i osudu za ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja i osudu za svako drugo djelo počinjeno istim ponašanjem za koje se tereti po članu 5 Statuta. Kada se izriču kumulativne osude po članu 3 i članu 5 Statuta na osnovu istog ponašanja, pretresno vijeće mora da osigura da konačna odnosno jedinstvena kazna bude odraz krivičnog ponašanja u cjelini i sveukupne vinsti osuđenoga.⁶⁴⁶ Prilikom odmjeravanja kazne treba da se uzme u obzir stvarna ili moguća šteta za osuđeno lice koja proističe iz činjenice da su za isto ponašanje donesene kumulativne osude.⁶⁴⁷ Što se tiče osuda po optužbama za djela iz člana 5 Statuta u vezi s incidentom na obali Drine, optuženi se teretio za ubistvo (kao zločin protiv čovječnosti – tačka 4) u vezi sa petoricom ubijenih muškaraca, te za nehumana djela (kao zločin protiv čovječnosti – tačka 6) u vezi sa dvojicom koja su preživjela i samo u vezi sa njima.⁶⁴⁸ Dakle, u vezi sa te dvije tačke pitanje kumulativnog osuđivanja se ne postavlja jer one nisu zasnovane na istim činjenicama.

267. Za progon na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi po članu 5(h) Statuta kao materijalno različiti elementi zahtijevaju se čin diskriminacije i namjera diskriminacije.⁶⁴⁹ To je dakle ona odredba koja specifičnije određuje progon u odnosu na ubistvo kao zločin protiv čovječnosti i nehumana djela kao zločin protiv čovječnosti. Pretresno vijeće se uvjerilo da su krivična djela koja je optuženi počinio na obali Drine počinjena na političkoj ili vjerskoj osnovi.⁶⁵⁰ Dosljedno tome, treba da se izrekne osuda za progon po članu 5(h) Statuta, a ne za ubistvo i nehumana djela iz člana 5 Statuta, s obzirom na to da je konstatovano da predmetno ponašanje konstituše optužbu za progon.

⁶⁴² Drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 412-413.

⁶⁴³ *Tužilac protiv Jelisića*, predmet br. IT-95-10-A, Presuda, 5. juli 2001., (u daljnjem tekstu: drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*), par. 82.

⁶⁴⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 55-57.

⁶⁴⁵ *Vidi* drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac*, par. 85.

⁶⁴⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 429-430; prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 551.

⁶⁴⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 551.

⁶⁴⁸ *Vidi* gore, par. 238.

⁶⁴⁹ *Vidi* prvostepenu presudu u predmetu *Krnojelac* par. 431-432 i uz njih citirane izvore.

⁶⁵⁰ *Vidi* gore, par. 251 i 254.

268. U skladu s tim, u vezi s incidentom na obali Drine, optuženom se izriče osuđujuća presuda za sljedeća krivična djela:

- (i) Progon (kao zločin protiv čovječnosti) po tački 3 – obuhvatajući ovom osudom njegovu individualnu krivičnu odgovornost za:
 - (a) ubistvo petorice muškaraca (kao zločin protiv čovječnosti) po optužbi iz tačke 4, i
 - (b) nehumana djela (kao zločin protiv čovječnosti) u vezi sa dvojicom preživjelih, po optužbi iz tačke 6.
- (ii) Ubistvo (kao kršenje zakona i običaja ratovanja) u vezi sa petoricom muškaraca, po optužbi iz tačke 5.

XIV. FAKTORI ZA ODMJERAVANJE KAZNE

269. Pretresno vijeće izriče jedinstvenu kaznu zatvora koja je odraz krivičnog ponašanja optuženog u cjelini, a u skladu sa članovima 23(1)⁶⁵¹ i 24(1)⁶⁵² Statuta, te pravilima 101(A)⁶⁵³ i 87(C).⁶⁵⁴ Činjenica da su optuženom izrečene kumulativne osude u vezi s istim činjenicama uzeta je u obzir prilikom utvrđivanja primjerene kazne, kako osuđeni ne bi bio dva puta kažnjen za isto djelo. Kazna koja odražava krivično ponašanje optuženog u cjelini i njegovu ukupnu vinost jeste kazna zatvora u trajanju od 20 godina. U ovom dijelu Presude objasnićemo faktore na osnovu kojih je Pretresno vijeće odmjerilo upravo takvu kaznu.

270. Kao preliminarnu smjernicu, član 24(1) Statuta između ostalog utvrđuje da prilikom određivanja trajanja zatvorske kazne pretresno vijeće treba da ima u vidu “opštu praksu izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije”.⁶⁵⁵ Mada pretresna vijeća nisu dužna da slijede praksu izricanja kazni u bivšoj Jugoslaviji,⁶⁵⁶ njome se valja služiti kao pomoćnom smjernicom za odmjeravanje kazne koja treba da se izrekne.⁶⁵⁷ No za to nije dovoljno samo citirati relevantne odredbe krivičnog zakona bivše Jugoslavije nego valja voditi računa o opštoj praksi izricanja kazni u bivšoj Jugoslaviji.⁶⁵⁸

271. Član 41(1) Zakona SFRJ-a nalaže da se u obzir uzimaju:⁶⁵⁹

(...) sve okolnosti koje utiču da kazna bude manja ili veća (olakšavajuće i otežavajuće okolnosti), a naročito: stepen krivične odgovornosti, pobude iz kojih je delo učinjeno, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je delo učinjeno, raniji život učinioca, njegove lične prilike i njegovo držanje posle učinjenog krivičnog djela, kao i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca.

Ovaj član na opštem je nivou sličan odredbama u vezi s odmjeravanjem kazne iz člana 24(2) Statuta i pravila 101(B).⁶⁶⁰ Član 24(2) Statuta pretresno vijeće upućuje da u obzir uzme težinu

⁶⁵¹ Član 23(1) predviđa sljedeće: “Pretresno vijeće izriče presude i odmjerava kazne i sankcije osobama osuđenim za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava.”

⁶⁵² Član 24(1) predviđa sljedeće: “Krivične sankcije koje izriče pretresno vijeće ograničene su na kaznu zatvora. [...]”

⁶⁵³ Pravilo 101(A) predviđa sljedeće: “Osoba proglašena krivom može biti osuđena na kaznu zatvora, uključujući i doživotnu kaznu zatvora..”

⁶⁵⁴ Pravilo 87(C) predviđa sljedeće: “Ako pretresno vijeće proglasi optuženog krivim po jednoj ili više optužbi sadržanih u optužnici, izreći će kaznu za svaku od optužbi po kojoj je optuženi proglašen krivim i navesti da li će se kazne izdržavati konsektivno ili uporedno, osim ukoliko ne odluči primijeniti svoju ovlast da izrekne jedinstvenu kaznu koja odražava ukupno krivično ponašanje optuženog.”

⁶⁵⁵ *Vidi* Pravilo 101(B).

⁶⁵⁶ Član 24(1) Statuta i pravilo 101(B); *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-A & IT-94-1-Abis, Presuda o žalbi na kaznu, 26. januar 2000. (u daljnjem tekstu: drugostepena presuda o kazni u predmetu *Tadić*), par. 21; drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 813; drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 117.

⁶⁵⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 820.

⁶⁵⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 418.

⁶⁵⁹ Član 41(1) Krivičnog zakona SFRJ (usvojen 28. septembra 1976., stupio na snagu 1. jula 1977. /svi citati su iz izdanja *Krivični zakon SFRJ sa objašnjenjima i komentarom*, ur. V. Kambovski, Privredni pregled, Beograd 1990./

krivičnog djela i lične prilike osuđenog lica, dok pravilo 101(B) vijeću daje uputstvo da uzme u obzir sve otežavajuće ili sve olakšavajuće okolnosti.

272. Prilikom odmjeravanja kazne uzeti su u obzir svi gore navedeni faktori, ali faktor koji je Pretresno vijeće smatralo najviše obavezujućim bilo je to da se kazna primjeri ličnim prilikama optuženog i težini krivičnih djela za koja je utvrđena njegova krivična odgovornost.⁶⁶¹ Taj imperativ već je formulisan na sljedeći način:⁶⁶²

Kazne koje valja izreći moraju odražavati inherentnu težinu kriminalnog ponašanja optuženih. Utvrđivanje težine zločina zahtijeva razmatranje specifičnih okolnosti predmeta, kao i oblik i stepen sudjelovanja optuženih u zločinu.

U odmjeravanju kazne na štetu optuženoga uzeto je obzir samo ono što je protiv njega dokazano van razumne sumnje, uključujući otežavajuće faktore.⁶⁶³ Što se tiče olakšavajućih okolnosti, u obzir su uzete samo one koje je optuženi dokazao po načelu veće vjerovatnoće.⁶⁶⁴

273. Pretresno vijeće je imalo na umu načelo retribucije – shvaćeno kao kažnjavanje prekršitelja zakona za njegovo konkretno krivično ponašanje – te načelo opšteg odvracanja.⁶⁶⁵ Ta dva opšta faktora relevantna za odmjeravanje kazne ulaze u kontekst unutar kojeg je određena kazna za optuženog.⁶⁶⁶

⁶⁶⁰ Pravilo 101 uglavnom ponavlja članove 23 i 24 Statuta. Relevantni njegov dio predviđa: “[...] (B) Prilikom određivanja kazne pretresno vijeće uzima u obzir faktore spomenute u članu 24(2) Statuta, kao i faktore kao što su: (i) sve otežavajuće okolnosti; (ii) sve olakšavajuće okolnosti, uključujući i značajnu saradnju osuđenog s tužiocem prije ili poslije izricanja presude; (iii) opšta praksa izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije; (iv) koliko je osuđeni izdržao od bilo koje kazne koju je sud bilo koje države izrekao za isto djelo, kao što je spomenuto u članu 10(3) Statuta. (C) Osuđenom će se uračunati eventualno vrijeme koje je proveo u pritvoru čekajući na predaju Međunarodnom sudu ili čekajući na suđenje ili žalbeni postupak.”

⁶⁶¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 442; drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 717; i čl. 24(2) Statuta, u kojem se kaže da pretresna vijeća prilikom odmjeravanja kazne “uzimaju u obzir faktore poput težine krivičnog djela i individualnih prilika osuđenika”. *Vidi* i drugostepenu presudu u predmetu *Aleksovski*, par. 182; drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 94.

⁶⁶² Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 852; *vidi* i drugostepenu presudu u predmetu *Jelisić*, par. 94, drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 731; drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 182; drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 249; i *Tužilac protiv Kambande*, Presuda, 19. oktobar 2000., par. 125.

⁶⁶³ Drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 763.

⁶⁶⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 847; *Tužilac protiv Sikirice i dr.*, predmet br. IT-95-8-S, Presuda o kazni, 13. novembar 2001. (u daljnjem tekstu: presuda o kazni u predmetu *Sikirica*), par. 110.

⁶⁶⁵ Pretresno vijeće se u odmjeravanju primjerene kazne vodilo i načelom društvenog odvracanja, ali je pazilo na to da se tom faktoru pritom ne prida neopravdano velika važnost: drugostepena presuda o kazni u predmetu *Tadić*, par. 48; *Tužilac protiv Todorovića*, predmet br. IT-95-9/1-S, Presuda o kazni, 31. juli 2001. (u daljnjem tekstu: presuda o kazni u predmetu *Todorović*), par. 29-30; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 508. *Vidi* i drugostepenu presudu u predmetu *Aleksovski*, par. 185; drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 806; prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 840-841;.

⁶⁶⁶ Žalbeno vijeće odvracanje i retribuciju shvata kao glavne opšte faktore koji se uzimaju u obzir prilikom odmjeravanja kazne (npr. drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 185; drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 806). Što se tiče prvopomenutog faktora, Vijeće je, kako se čini, usredotočeno samo na društveno odvracanje (prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 839).

274. Kaznom koja bi optuženom bila izrečena u bivšoj Jugoslaviji u predmetno vrijeme bavi se član 142(1) ("Ratni zločin protiv civilnog stanovništva") Krivičnog zakona SFRJ-a.⁶⁶⁷ Tim članom dobivaju zakonsku snagu odredbe IV ženevske konvencije i dvaju Dopunskih protokola, ugrađene i u jurisdikciju Međunarodnog suda u sklopu člana 2 Statuta.⁶⁶⁸ Čini se da u Krivičnom zakonu SFRJ-a ne postoji nikakva odredba kojom se daje zakonska snaga odredbama u vezi sa zločinima protiv čovječnosti navedenima u članu 5 Statuta iako član 141 Krivičnog zakona SFRJ-a sankcioniše genocid (kao specifičnu kategoriju zločina protiv čovječnosti).⁶⁶⁹

275. Slijedeći novije presude Žalbenog vijeća, Pretresno vijeće nije smatralo da bi za zločine protiv čovječnosti u pravilu trebalo izricati veće kazne nego za ratne zločine.⁶⁷⁰

Otežavajući faktori

276. Konstatovano je da je optuženi krivično odgovoran za učestvovanje u udruženom zločinačkom poduhvatu progona sedam muškaraca, bosanskih Muslimana, na obali Drine, izvršenog putem njihovog lišavanja života ili pokušaja lišavanja života. Optužba tvrdi da nekoliko

⁶⁶⁷ Član 142(1) predviđa: "Ko kršeći pravila međunarodnog prava za vreme rata, oružanog sukoba ili okupacije naredi da se prema civilnom stanovništvu vrše ubistva, mučenja, nečovečna postupanja [...], nanošenje velikih patnji ili povreda telesnog integriteta ili zdravlja [...]; prisiljavanje na prostituciju ili silovanja; primenjivanje mera zastrašivanja i terora [...] druga protivzakonita zatvaranja [...]; prisiljavanje na prinudni rad [...] ili ko izvrši neko od navedenih dela, kazniće se zatvorom najmanje pet godina ili smrtnom kaznom."

⁶⁶⁸ *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-T, Presuda o kazni, 14. juli 1997, par. 8.

⁶⁶⁹ I član 142(1) i član 141 Krivičnog zakona SFRJ-a predviđaju po izrečenoj osudi zatvorsku kaznu od najmanje pet godina ili smrtnu kaznu. U nekim republikama SFRJ-a - ali ne i u Bosni i Hercegovini - smrtna kazna je 1977. ustavnim amandmanima bila ukinuta, a najvećom kaznom za najteža krivična djela postala je kazna od 20 godina zatvora. Član 38 Krivičnog zakona SFRJ-a odnosi se na zatvorske kazne, a u njemu stoji i sljedeće: "(1) Zatvor ne može biti kraći od petnaest dana ni duži od petnaest godina. (2) Za krivična dela za koja je propisana smrtna kazna sud može izreći i zatvor od dvadeset godina. (3) Za krivična dela učinjena s umišljajem za koja se po zakonu može izreći kazna zatvora do petnaest godina, a koja su učinjena pod osobito otežavajućim okolnostima ili su izazvala naročito teške posledice, može se, u slučajevima predviđenim zakonom, izreći i kazna zatvorom u trajanju od dvadeset godina [...]" *Službeni list SRJ*, br. 37, 16. juli 1993., str. 817; prvostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 1206. Od novembra 1998. u Bosni i Hercegovini je na snazi zakon koji smrtnu kaznu propisuje samo u izuzetnim slučajevima. Čl. 34 Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine stupio na snagu 28. novembra 1998. predviđa sljedeće: "[...] (2) Za teške oblike krivičnih djela, za koje je propisana kazna dugotrajnog zatvora, učinjena za vrijeme ratnog stanja ili stanja neposredne ratne opasnosti, zakonom se može izuzetno predvidjeti i smrtna kazna. (3) U slučaju iz stava 2. ovog člana smrtna kazna može se izreći i izvršiti samo za vrijeme ratnog stanja ili neposredne ratne opasnosti." (Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine objavljen u *Službenom glasniku Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 43-98, 20. novembar 1998.). Taj Krivični zakon sada propisuje i izricanje "dugotrajnog zatvora" u rasponu od 20 do 40 godina za "najteže oblike teških krivičnih djela [...] učinjenih s umišljajem" (čl. 38).

⁶⁷⁰ Drugostepena presuda o kazni u predmetu *Tadić*, par. 69 ("Žalbeno vijeće uzelo je u obzir argumente strana i pravne izvore na koje se one pozivaju, uključujući i prethodne presude pretresnih vijeća i Žalbenog vijeća Međunarodnog suda. Razmotrivši sve aspekte, Žalbeno vijeće je zauzelo stav da u pravu nema razlike u težini između zločina protiv čovječnosti i ratnog zločina. Žalbeno vijeće ne nalazi temelja takvom razlikovanju ni u Statutu ni u Pravilniku Međunarodnog suda, kad se ovi tumače u skladu sa međunarodnim običajnim pravom. Za obje kategorije djela mogu se izreći iste kazne, pri čemu se težina u svakom pojedinom slučaju određuje prema okolnostima tog slučaja. Sličan stav izražen je i u Statutu Međunarodnog krivičnog suda, pri čemu član 8(1) Statuta, po mišljenju Žalbenog vijeća, ne unosi nikakvu razliku. [...]); drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 243 i 247.

faktora otežava učešće optuženog u ovom krivičnom djelu. Ona tako navodi činjenicu da je žrtava bilo više, da su žrtve na “praktičan” način lišene života na sâmoj rijeci kako bi se izbjegao problem sahranjivanja tijela, činjenicu da su žrtve bile verbalno zlostavljane prije nego što će biti lišene života, te traumu od koje još uvijek pate žrtve koje su strijeljanje preživjele.⁶⁷¹ Pretresno vijeće prihvata da svaki od tih faktora povećava težinu zločina.

277. Optužba je tvrdila da i diskriminacija kao cilj krivičnih djela, te izbor žrtava na osnovu njihove nacionalnosti takođe predstavljaju otežavajući faktor.⁶⁷² To može da vrijedi samo ako krivično djelo za koje je optuženi osuđen ne sadrži kao diskriminacijsko stanje svijesti. Krivično djelo progona iz člana 5(h) Statuta već sadrži taj element. Diskriminacijsko stanje svijesti dotično djelo čini već čini teškim krivičnim djelom, ali ga ne može dodatno otežati.

278. Diskriminacijsko stanje svijesti može se međutim posmatrati kao otežavajući faktor u vezi sa krivičnim djelima koja takvo stanje svijesti ne sadrže kao element. Takvo stanje svijesti se ne traži ni za jedno kršenje člana 3 za koje tereti Optužnica. Pretresno vijeće dakle prihvata da diskriminacijsko stanje svijesti optuženog predstavlja otežavajuću okolnost u vezi s osudom za ubistvo po članu 3 Statuta. Tokom sukoba u Bosni, nacionalnost je korišćena na razne načine sa ciljem da se ostvari politički probitak ili da se zadrži vlast, da se opravdaju kriminalni čini, ili pak za svrhe moralnog odrješenja za svaki čin obojen nacionalnim interesom. Od ovog Međunarodnog suda ne treba se nadati takvim odrješenjima. Pretresno vijeće je stava da zločini temeljeni na etničkim osnovama zaslužuju naročitu moralnu osudu, a postojanje takvog stanja svijesti relevantno je za odmjeravanje kazne ili kao komponenta zločina ili kao otežavajući element ondje gdje nije komponenta djela.

279. Pretresno vijeće otežavajućim faktorom smatra i činjenicu da je optuženi sasvim ignorisao molbe muškaraca da im poštedi život, kao i hladnokrvnost sa kojom je to ubijanje izvršeno, te, možda u donekle manjoj mjeri, činjenicu da je optuženi dobro poznao jednu od žrtava.⁶⁷³

Olakšavajući faktori

280. Optuženi je čitavim tokom suđenja tvrdio da nije učestvovao u lišavanju života sedmorice bosanskih Muslimana. Međutim, rekao je i to da, ako ga Pretresno vijeće proglasi krivično odgovornim za to ubistvo, kazna koja mu se izrekne treba da bude ublažena zbog toga što se u trenutku incidenta na obali nalazio u stanju smanjene računljivosti.

⁶⁷¹ Završni podnesak optužbe, par. 476-478.

⁶⁷² Završni podnesak optužbe, par. 478.

281. Pravilo 67(A)(i) Pravilnika o postupku i dokazima predviđa sljedeće:

Što je prije izvedivo, a svakako prije početka suđenja:

[...] odbrana će obavijestiti tužioca o svojoj namjeri da iznese:

(b) neku posebnu odbranu, uključujući odbranu smanjenom uračunljivošću ili neuračunljivošću, u kojem slučaju u obavještenju moraju biti navedena imena i adrese svjedoka i sav drugi dokazni materijal koji je temelj na kojem će optuženi graditi svoju posebnu odbranu.

Kada je pokrenuo ovo pitanje, optuženi se nije pridržavao odredaba pravila 67(A)(ii) i obavijestio o tome tužioca prije početka suđenja.⁶⁷⁴ Do tog pitanja se stiglo tokom suđenja. Pretresno vijeće smatra da je, bez obzira na spomenuto nepridržavanje pravila 67(A)(ii), to pitanje ipak takvog karaktera da ga treba razmotriti. Optužba je imala dovoljno prilike da na nj odgovori tako da nije nanesena nikakva šteta.

282. Kako je utvrđeno u drugostepenoj presudi u predmetu *Delalić*, a sa čime se saglasila i odbrana u ovom suđenju, pitanje smanjene uračunljivosti relevantno je samo za izricanje kazne. Nije posrijedi vrsta odbrane koja bi, ako bude dokazana, vodila u oslobađanje optuženog.⁶⁷⁵ Teret dokazivanja ove vrste odbrane po načelu veće vjerovatnoće leži na optuženom. U drugostepenoj presudi u predmetu *Delalić* Žalbeno vijeće je iznijelo sljedeći stav:⁶⁷⁶

Budući da teret dokazivanja u vezi s ublažavanjem kazne nosi optuženi, ako se on s ciljem ublaženja kazne pozove na smanjenu uračunljivost, postojanje tog stanja on mora dokazati ocjenom vjerovatnoće – da je vjerovatnije da je takvo stanje u predmetnom vremenu postojalo nego da nije.

283. Pretresno vijeće polazi od stava da je optuženi smanjeno uračunljiv onda kada je oslabljena njegova sposobnost da rasuđuje o protivpravnosti ili karakteru svog ponašanja, ili da upravlja svojim ponašanjem u skladu s onim što nalaže zakon.⁶⁷⁷

⁶⁷³ Sedmorica muškaraca uperenim su puškama bili prisiljeni da na vlastitim nogama odu u smrt na obalu Drine i da stoje uz rub rijeke dok njihovi egzekutori diskutuju da li da ih postreljaju pojedinačnom ili rafalnom paljbom.

⁶⁷⁴ Završni podnesak optužbe, par. 480.

⁶⁷⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 590.

⁶⁷⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 590.

⁶⁷⁷ Isto načelo usvojeno je i u členu 31(1)(a) Statuta Međunarodnog krivičnog suda (u kojem se govori o “isključivanju” krivične odgovornosti) koji odražava opšti trend “djelimične odbrane” smanjenom uračunljivošću u nekim zemljama koje imaju sistem *common law*, što je razmatralo Žalbeno vijeće u svojoj presudi u predmetu *Delalić i dr.* (par. 586-590). Ta formulacija odražava i pojam smanjene uračunljivosti kao faktora za ublažavanje kazne u nekim zemljama kontinentalnog prava, što je takođe naznačeno u spomenutoj presudi, kao npr. u *Kaznenom zakonu* Francuske (1992.), čl. 122-1, u njemačkom *Kaznenom zakonu*, čl. 20-21, u *Kaznenom zakonu* Italije (1930.), čl. 88-89, u *Krivičnom zakonu* Ruske Federacije (1996.) (*engleski/ prijevod* W. Butlera, *Criminal Code of the Russian Federation*, Simmonds and Hill Publishing, London, 1997.), čl. 21-22. *Vidi i Kazneni zakon Turske (International Encyclopaedia of Law /Međunarodna pravna enciklopedija/*, prof. Blancpain (ur.), Kluwer, sv. 3), čl. 46-47; japanski *Kazneni zakon* (1907.), čl. 39(2), Zakon o krivičnom postupku Južnoafričke Republike

284. Teza odbrane je bila da je, u trenutku incidenta na obali, uračunljivost optuženog bila značajno umanjena zbog kroničnog alkoholizma optuženog i njegovog psihičkog stanja nakon smrti rođaka. U prilog tome nije bio predočen nijedan prihvatljiv dokaz. Pretresno vijeće odbacuje svjedočenje dr. Vasiljevića u kojem on izjavljuje da je na osnovu posmatranja optuženog početkom juna došao do zaključka da je on u tom trenutku bio u psihotičnom stanju. Dr. Vasiljević je izjavio da ga je u maju ili početkom juna 1992. kapetan Kovačević pozvao u kasarnu Uzamnica da pomogne optuženom koji je (kako se navodi) bio u psihičkoj krizi.⁶⁷⁸ Navedeno je da je optuženi odbijao hranu, da se ponašao neobično i da mu je bila potrebna ljekarska pomoć. Optuženi je u kasarni Uzamnica proboravio nekoliko dana, i to kao zatvorenik, zbog razmirica sa pretpostavljenima. Dr. Vasiljević je rekao da je otišao u kasarnu i da je nakon razgovora s optuženim kapetanu Kovačeviću savjetovao da bi bilo bolje da se optuženi oslobodi. U svom iskazu je rekao da je optuženi pušten ili iste večeri ili sutradan, i da ga je ponovo vidio sedam ili osam dana kasnije.⁶⁷⁹ Tom prilikom je dr. Vasiljević optuženog vidio na ulici, sa grupom muškaraca, i činilo mu se da optuženi te ljude organizuje da čiste ulice.⁶⁸⁰ Dr. Vasiljević je izjavio da tada kada je pregledao optuženog nije napisao nikakvu preciznu dijagnozu, ali je rekao da bi formalna dijagnoza, da ju je tada dao, glasila da je posrijedi reaktivna psihoneuroza, stanje nastalo kao posljedica uzimanja opojnih sredstava i iscrpljenosti. U svom iskazu on je izjavio da je optuženi bio vidljivo agitiran, da su mu prsti ruku drhtali, da je bio nezainteresovan i ravnodušan i da nije imao volje za razgovor. Mišljenje ovog ljekara, koji je u rodbinskom odnosu s optuženim i poznaje ga od rođenja, bio je da to nije njegovo uobičajeno ponašanje. Na pitanje kakvu je terapiju tada propisao optuženom, odgovorio je da je primijenio infuziju 5-postotne otopine glukoze, sedativ i neke vitamine. Nije mogao da se sjeti da li je sprovedena i neka druga terapija.⁶⁸¹ Optuženog nije dalje uputio na liječenje neuropsihijatru.⁶⁸²

285. Pretresno vijeće prihvata svjedočenje dr. Folnegović-Šmalc (koju je pozvala optužba) koja je izjavila da, ako je dr. Vasiljević optuženom dijagnosticirao reaktivnu psihoneurozu, pravila struke nalažu da se ljekar koji je takvo stanje dijagnosticirao pobrine da pacijent bude hospitalizovan. Tako postupiti je neophodno zbog toga što psihotični pacijent po definiciji nije u

/Criminal Procedure Act, 1977.), čl. 78(7); *Krivični zakon* bivše Jugoslavije (1976.) čl. 12; *Kazneni zakon* Hrvatske (1997.). U nekim zemljama oba pravna sistema odustalo se od toga da je u svrhu ublaženja kazne potrebno precizirati stepen smanjenja duševne sposobnosti (npr. "značajno"), a u korist identificiranja *opštih* načela, kao što se u nekim zemljama gdje je pravni sistem *common law* odustalo od uslova da smanjena duševna sposobnost mora da bude posljedica duševnog abnormaliteta.

⁶⁷⁸ Dr. Vasiljević (T 3081).

⁶⁷⁹ Dr. Vasiljević (T 3083-3084).

⁶⁸⁰ Dr. Vasiljević (T 3085).

⁶⁸¹ Dr. Vasiljević (T 3118-3120).

⁶⁸² Dr. Vasiljević (T 3123).

stanju da se brine za sebe ili da vlada svojim postupcima.⁶⁸³ Nadalje, ona je izjavila da je vrlo malo vjerovatno da bi se takav pacijent otpustio bez ikakve daljnje ljekarske kontrole, odnosno da bi je razuman ljekar svakako preporučio.⁶⁸⁴ Shodno tome, Pretresno vijeće odbacuje svjedočenje dr. Vasiljevića da je optuženi u predmetno vrijeme bolovao od takvog poremećaja.

286. Pretresno vijeće se nije uvjerilo da svjedočenje psihijatra-vještaka dr. Zorke Lopičić (koju je pozvala odbrana) potvrđuje da je optuženi u trenutku incidenta na obali Drine 7. juna 1992. bio smanjeno uračunljiv bilo zbog kakvog oboljenja. Pretresno vijeće odbacuje svjedočenje dr. Lopičić da je optuženi, prije hospitalizacije u julu 1992., više sedmica bio u stanju prodromne psihoze. Dr. Lopičić je to stanje pripisala njegovoj predispoziciji za depresivnu psihozu kombinovanu sa hroničnom zloupotrebom alkohola. Po njenom mišljenju, ta pretpsihlotična faza značajno je umanjila odgovornost optuženog za njegove postupke zbog umanjene sposobnosti shvatanja mogućih posljedica njegovih djela. Dr. Lopičić je taj zaključak zasnovala na izjavi optuženog da među ženskim članovima njegove porodice postoji nasljedna sklonost depresivnoj psihozi, na njegovoj reakciji na smrt rođaka i stanju stalnog straha.⁶⁸⁵ Zaključak dr. Lopičić je uglavnom spekulativan i ne pomaže Pretresnom vijeću da donose razuman zaključak o duševnom stanju optuženog u predmetno vrijeme. Pretresno vijeće prihvata mišljenje dr. Folnegović-Šmalc da analiza i zaključci dr. Lopičić pate od nedostataka, prvenstveno u tome što dr. Lopičić nije postavila preciznu dijagnozu za optuženog niti navela simptome na kojima su se njeni zaključci temeljili.⁶⁸⁶

287. Iskaze ostalih svjedoka odbrane Pretresno vijeće ne smatra dovoljnim dokazom da je optuženi u vrijeme incidenta na obali Drine 7. juna 1992. bio u stanju smanjene uračunljivosti. Stažist dr. Slobodan Simić je izjavio da je bio prisutan u trenutku kad je optuženi 7. jula 1992. prebačen na odjeljenje za psihijatriju bolnice u Užicu.⁶⁸⁷ On je posvjedočio da je optuženi toga dana ispoljavao akutni psihotični poremećaj, da nije mogao vladati svojim ponašanjem i da ga je trebalo vezati.⁶⁸⁸ Njegovo je mišljenje da je psihijatrijski poremećaj optuženog najvjerovatnije bio uzrokovan zloupotrebom alkohola u kombinaciji sa visokim nivoom stresa izazvanog ratom, te gubitkom rođaka.⁶⁸⁹ To se ne podudara s iskazom dr. Folnegović-Šmalc kojem Pretresno vijeće daje prednost.

⁶⁸³ Dr. Folnegović-Šmalc (T 4414).

⁶⁸⁴ Dr. Folnegović-Šmalc (T 4413-4417).

⁶⁸⁵ Dr. Lopičić (T 4134-4155, 4167-4171, 4181-4199).

⁶⁸⁶ Dr. Folnegović-Šmalc (T 4430-4431).

⁶⁸⁷ U vezi sa datumom njegovog prebacivanja na psihijatriju, *vidi* Borislav Martinović (T 3497), Slavica Jevtović (T3554-3555), Milena Tomašević (T3200-3201), i dokazni predmet D 29.

⁶⁸⁸ Dr. Simić (T 3170-3171).

⁶⁸⁹ Dr. Simić (T 3285-3287, 3349).

288. Dr. Martinović, šef odjeljenja za psihijatriju bolnice u Užicu u svom je iskazu, na osnovu pregleda medicinske dokumentacije optuženog, izjavio da je optuženi početkom jula 1992. zapao u akutni i prolazni psihotični poremećaj.⁶⁹⁰ Međutim, izjavio je i to da bi trebalo imati više saznanja o njegovom stanju da bi se moglo zaključiti da je optuženi bio smanjeno uračunljiv u trenutku počinjenja bilo kakvog krivičnog djela prije tog datuma.⁶⁹¹

289. Kako je već rečeno,⁶⁹² Pretresno vijeće prihvata iskaz svjedoka optužbe, dr. Folnegović-Šmalc, koji isključuje svaki zaključak da je uračunljivost optuženog prije 4. ili 5. jula 1992. bila značajnije smanjena bilo u kojem obliku.

290. Dr. Folnegović-Šmalc je dala iskaz o značenju pojma uračunljivosti u krivičnom pravu u dotično vrijeme u bivšoj Jugoslaviji. Osoba je u krivičnom smislu uračunljiva ako je sposobna da razumije smisao svojih postupaka i da njima upravlja. Dr. Folnegović-Šmalc je navela da je jugoslovenski zakon poznao četiri stepena uračunljivosti: (1) punu uračunljivost, (2) blago smanjenu uračunljivost, (3) značajno smanjenu uračunljivost i (4) neuračunljivost. Ona je izjavila da su se “potpuno uračunljivima” smatrale osobe sa beznačajnijim psihijatrijskim stanjima kao što su blaga ili umjerena depresija i alkoholizam. “Blago smanjenom uračunljivošću” smatralo se stanje onih koji razumiju posljedice svojih postupaka, ali su neki čin izvršili u okolnostima koje u manjoj mjeri umanjuju njihovu uračunljivost. U tu kategoriju ona je svrstala alkoholičare, osobe pod uticajem alkohola, te osobe sa nekim stepenom mentalne retardiranosti, demencije i posttraumatskog stresnog poremećaja. Osobe iz ove kategorije odgovorne su za svoje postupke, ali ako je prisutna neka od navedenih okolnosti, ona se može uzeti u obzir kao olakšavajući faktor.

291. Dr. Folnegović-Šmalc pažljivo je preispitala da li se u optuženog mogu utvrditi psihijatrijski problemi koji bi se mogli uzeti u obzir kao olakšavajuća okolnost u vezi sa krivičnim djelima za koja je optužen. Njeno mišljenje se temeljilo na razgovorima i posmatranju optuženog tokom nekoliko dana, kao i na medicinskoj dokumentaciji optuženog. Jedina smetnja koju je ona kod optuženog mogla da utvrdi bio je delirijum odnosno alkoholna psihoza. Njeno mišljenje je da je optuženi 1992. godine najvjerovatnije patio od delirijuma. Njen stav je da je to moglo biti uzrokovano lišenošću alkohola ili fizičkom traumom. Jedna od glavnih karakteristika delirijuma, kako navodi ona, jeste to da se on pojavljuje naglo. Ona je u svom iskazu izjavila da bi, ako je uzrok delirijuma bila lišenost alkohola, vrijeme potrebno za nastupanje delirijuma iznosilo od nekoliko sati do nekoliko dana od posljednjeg konzumiranja alkohola, da taj period u pravilu iznosi

⁶⁹⁰ Kako je rečeno u prethodnom paragrafu, optuženi je na odjeljenje za psihijatriju bolnice primljen 7. jula 2002. godine.

⁶⁹¹ Dr. Martinović (T 3516, 3518-3520).

sedam dana. Ako je uzrok bila fizička trauma, očekivalo bi se da će delirijum nastupiti za nekoliko sati do nekoliko dana, i trajati najviše nekoliko dana. Ona je zaključila da je u slučaju optuženog stanje preddelirijuma ili delirijuma započelo 4. ili 5. jula 1992. godine.⁶⁹³

292. Dr. Folnegović-Šmalc je takođe izjavila da u trenutku prijema u bolnicu 14. juna 1992. optuženi nije patio ni od kakvog duševnog oboljenja ili smetnje koji su mogli da negativno utiču na njegovu uračunljivost u vezi sa krivičnim djelima za koja je optužen. Ona je skrenula pažnju na to da se u prijemnom kartonu optuženog iz bolnice navodi da je bio “u svjesnom stanju, orijentisan, bez groznice, aktivno pokretan”. Odbacila je mogućnost da ljekar koji je izvršio prijem optuženog, dr. Jovičević, ne bi dijagnosticirao delirijum ako je optuženi u tom trenutku zaista bio u tom stanju. Jedan od osnovnih simptoma delirijuma je dezorijentisanost, a ljekar koji je pacijenta primio jasno je zabilježio da je optuženi orijentisan. Po mišljenju dr. Folnegović-Šmalc, time je isključena mogućnost da je optuženi u tom trenutku bio u stanju delirijuma.⁶⁹⁴

293. Dr. Folnegović-Šmalc je zaključila da bi optuženi, shodno standardima koji su važili u bivšoj Jugoslaviji, bio proglašen potpuno uračunljivim ili bi mu se konstatovala blago smanjena uračunljivost za postupke koji su prethodili prebacivanju na odjeljenje za psihijatriju 7. jula 1992. godine.⁶⁹⁵ U svom iskazu ona je nadalje izjavila da je optuženi, u razgovoru sa njom, incident na obali Drine “opisao na način na koji to čini čovjek koji u to vrijeme nije imao nikakvo duševno oboljenje”.⁶⁹⁶

294. Dvojica preživjelih iz incidenta na obali Drine nisu spomenuli ništa što bi ukazivalo na to da je optuženi u tom trenutku bio u stanju smanjene uračunljivosti. Optuženi tokom svog svjedočenja ni u jednom času nije spomenuo da je toga dana bio pod uticajem nekog opojnog sredstva ili da je patio od bilo kakve druge psihičke tegobe koja je mogla umanjiti njegovu uračunljivost. Niti tokom razgovora sa dr. Folnegović-Šmalc,⁶⁹⁷ niti tokom razgovora sa Tužilaštvom kada je davao izjavu optuženi nije ničim sugerisao da je predmetnog dana bio pod uticajem nekog opojnog sredstva ili da je patio od neke druge psihičke tegobe koja je mogla umanjiti njegovu uračunljivost.

295. Pretresno vijeće se nije uvjerilo da je optuženi dokazao da postoji veća vjerovatnoća da je on u trenutku učestvovanja u incidentu na obali Drine bio smanjeno uračunljiv nego da je bio

⁶⁹² *Vidi* gore, par. 285.

⁶⁹³ Dr. Folnegović-Šmalc (T 4396-4404).

⁶⁹⁴ Dr. Folnegović-Šmalc (T 4405-4407).

⁶⁹⁵ Dr. Folnegović-Šmalc (T 4409-4410, 4465).

⁶⁹⁶ Dr. Folnegović-Šmalc (T 4444).

⁶⁹⁷ Kako je već napomenuto, dr. Folnegović-Šmalc je dala iskaz da je, u razgovoru koji je ona sa njim vodila, incident na obali Drine optuženi opisao na način “na koji to čini čovjek koji u to vrijeme nije imao nikakvo duševno oboljenje” (T 4444).

uračunljiv. Pretresno vijeće prihvata kao dokazano da je optuženi prilikom prijema u bolnicu u Užicu 14. juna 1992. bio svjestan i priseban i da nije pokazivao nikakve znakove psihotičnog ili nekog drugog psihijatrijskog stanja.⁶⁹⁸ Odbrana nije ničim drugim dokazala da postoji veća vjerovatnoća da je optuženi *u trenutku incidenta* bio u stanju smanjene uračunljivosti nego da nije. Pretresno vijeće se dakle nije uvjerilo da se na optuženog mogu primijeniti definicije kategorija blago ili značajno smanjene uračunljivosti predviđene jugoslovenskim zakonom. Ipak, Pretresno vijeće ističe da, koliko god one mogle biti od pomoći, kategorije stepena uračunljivosti po jugoslovenskom zakonu nisu obavezujuće za ovaj Međunarodni sud, nego mogu služiti samo kao smjernica. Pretresno vijeće prednost daje definiciji smanjene uračunljivosti koja je iznesena ranije.⁶⁹⁹

296. Odbrana je takođe predočila više drugih faktora zbog kojih bi, kako se tvrdilo, trebalo da se u slučaju osude kazna ublaži:⁷⁰⁰ njegove porodične prilike; njegov odnos prema Sudu; njegovo pokajanje; njegov “predživot i druge okolnosti koje bi Sud trebao [...] smatrati olakšavajuć[ima] u ovom konkretnom slučaju”.⁷⁰¹ U svom završnom podnesku, optužba je istaknula da optuženi nije pokazao nikakvo žaljenje u odnosu na žrtve, da se nije izjasnio krivim i da se nije dobrovoljno predao Međunarodnom sudu.⁷⁰²

297. Pretresno vijeće se nije osvjedočilo da je optuženi pokazao bilo kakvo žaljenje zbog svog učestvovanja u usmrćivanju pet muškaraca, iako je jedna od žrtava bio čovjek koga je dobro poznao. Pretresno vijeće ne prihvata niti iskaz optuženog u vezi sa tim da je on dan nakon incidenta na obali Drine otišao u stanicu policije i prijavio to ubistvo. Pretresno vijeće je kao olakšavajuću okolnost prihvatilo opštu sklonost za saradnju koju je na primjeren način pokazao glavni branilac optuženog, koji je na vrlo odmjeren način znao pomoći Pretresnom vijeću, a pritom ni u jednom trenutku ne dovodeći u pitanje svoju dužnost prema optuženom, za što priznanje treba odati i optuženom.

298. Činjenici da se optuženi nije predao Međunarodnom sudu nije uopšte pridavana težina, ni u smislu olakšavajuće ni u smislu otežavajuće okolnosti, jer je Optužnica u vezi s ovim optuženim ostala povjerljiva sve do dana njegovog hapšenja. Optuženi dakle nije imao priliku da se preda, čak

⁶⁹⁸ *Vidi* gore, par. 292.

⁶⁹⁹ *Vidi* gore, par. 283.

⁷⁰⁰ Završni podnesak odbrane, str. 122.

⁷⁰¹ Ostalo je donekle nejasno na šta se odnose formulacije “druge okolnosti” i “predživot”, iako je odbrana u svojoj završnoj riječi navela da se to odnosi na “život i vladanje optuženog prije hapšenja” (Završna riječ odbrane, ročište od 14. marta 2002., T 4931).

⁷⁰² Valja napomenuti da je, otkad je u julu 1998. pravilo 85 izmijenjeno na način da se od optuženog traži da dokaze u vezi sa kaznom izvede u okviru samog glavnog pretresa, dokaz svog kajanja on praktično može dati samo ako se izjasni krivim.

i da je to htio. Ni činjenicu da se nije izjasnio krivim Pretresno vijeće nije smatralo otežavajućim faktorom kazne budući da optuženo lice nije obavezno da to učini i da ima pravo da se, ako se tako opredijeli, brani šutnjom.

299. Optužba je tvrdila da činjenica da je optuženi Tužilaštvu dao izjavu ne predstavlja “značajnu saradnju” iz pravila 101(B)(ii) jer je njegova izjava “išla za sopstvenom korišću i ne doseže nivo ‘značajne saradnje’”.⁷⁰³ Pretresno vijeće ne prihvata ovaj argument optužbe utoliko što on sugerise da davanje izjave može biti osnov za određeno ublaženje kazne samo ako optuženi da izjavu u kojoj sam sebe inkriminiše. Tačno je da optuženi u toj izjavi nije otkrio ništa što već nije bilo poznato, ili vrlo malo toga. Ali, sadržaj takve izjave jeste relevantan za mjeru u kojoj će se činjenica da ju je on dao smatrati olakšavajućom okolnošću. Činjenica da je optuženi dao izjavu tužiocu u nekim slučajevima sama po sebi može da bude znak kooperativnosti, koliko god nevelika ona bila. Pretresno vijeće se nije uvjerilo da rečena izjava optuženog u ovom slučaju predstavlja “značajnu” saradnju iz pravila 101(B)(ii), što ne znači da Vijeće pravilo 101(B)(ii) tumači u smislu da ono činjenicu da je izjava data isključuje iz kruga okolnosti koje bi se mogle uzeti u obzir kao olakšavajuće ako saradnja optuženog nije bila “značajna”. U svakom slučaju, saradnja koju je optuženi pružio bila je zaista skromna, te joj Vijeće pridaje veoma malu težinu.

300. Pretresno vijeće je, u skladu sa stavom Žalbenog vijeća u predmetu *Kunarac*, kao olakšavajuću okolnost uzelo u obzir i lične prilike optuženog, naročito činjenicu da je oženjen i da ima dvoje djece.⁷⁰⁴ Odbrana nije predložila nijednu drugu okolnost u vezi sa životom i vladanjem optuženog prije hapšenja koja bi se takođe mogla smatrati faktorom za ublažavanje njegove kazne, a nije bilo ni olakšavajućih faktora koji su se mogli utvrditi po načelu veće vjerovatnoće.

301. Pretresno vijeće je razmotrilo relativno značenje optuženog u širem kontekstu sukoba u bivšoj Jugoslaviji i uzelo je u obzir činjenicu da je hijerarhijski položaj optuženog bio nizak.⁷⁰⁵ Pretresno vijeće ne prihvata da je optuženi igrao bilo kakvu značajniju ulogu u širem kontekstu ovog sukoba, ali napominje da položaj optuženog u cjelokupnoj hijerarhiji u sukobu nije presudan za dosuđenu kaznu.⁷⁰⁶

Uspostavljanje gradacije ne rezultira niskom kaznom za sve one koji se nalaze na niskom nivou globalne komandne strukture. Naprotiv, kazna uvijek mora biti odraz inherentnog stepena težine zločina samog po sebi, što “zahtijeva razmatranje konkretnih okolnosti predmeta, kao i oblika i stepena učestvovanja optuženih u zločinu”. U određenim okolnostima, težina zločina može biti tako velika da je, čak i kad se uzmu u obzir svi olakšavajući faktori, te uprkos činjenice da

⁷⁰³ Završni podnesak optužbe, fusnota 723, str. 150.

⁷⁰⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 362.

⁷⁰⁵ Drugostepena presuda o kazni u predmetu *Tadić*, par. 55-56; drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 847.

⁷⁰⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 847 (fusnota je izostavljena).

optuženi nije bio starješina u takozvanoj ukupnoj komandnoj strukturi, ipak opravdana veoma stroga kazna.

302. Ovaj optuženi nije bio zapovjednik, njegovi zločini geografski su usko ograničeni, i nema dokaza da su njegova djela bila podstrek za druge počinioce (osim onoga što je konstatovano u vezi s incidentom na obali Drine) ili imala posljedice na druge žrtve sličnih zločina unutar šireg konteksta sukoba.

303. Međutim, njegovi zločini bili su posebno teški s obzirom na to koja je on zaštićena dobra povrijedio – život, kao i tjelesni i duševni integritet žrtava, s obzirom na njihove posljedice za žrtve (za petoricu smrt, a za ostalu dvojicu veliku patnju), te na razloge uslijed kojih su ti zločini bili počinjeni (tj. samo zbog nacionalne mržnje i ničeg drugog).

304. Optuženi je proglašen krivim za učestvovanje u hladnokrvnom pogubljenju pet civila bosanskih Muslimana i za pokušaj ubistva druge dvojice, čime je počinio zločin progona (uključujući ubistvo i nehumana djela) te ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja. Činjenica da je posrijedi zločinac niskog ranga, gledano u ukupnom kontekstu sukoba u bivšoj Jugoslaviji, ne mijenja ništa na težini krivičnih djela za koja je on osuđen niti okolnostima u kojima ih je počinio.⁷⁰⁷

305. Pretresno vijeće se uvjerilo da je optuženi u počinjenju tih zločina učestvovao dobrovoljno. Nema prihvatljivih dokaza da je veza sa Milanom Lukićem na njega značajnije uticala. U vezi sa kaznom nije bilo sugerisano da je djelovao pod prinudom, niti to proizlazi bilo iz kojeg izvedenog dokaza. Optuženi je možda bio slabić, ali od onih koji vole da ih vode. Kako god bilo, unutar pojma namjere postoji više stepena vinosti, te je Pretresno vijeće uzelo u obzir činjenicu da optuženi, kako se čini, nije učestvovao u planiranju pogubljenja petorice Muslimana nego je njegovo učešće započelo tek u trenutku kada su ti muškarci, kratko vrijeme prije nego će biti pobijeni, dovedeni u hotel “Vilina vlas”.

306. Kako bi odredilo primjerenu kaznu, Pretresno vijeće je razmotrilo presude o kazni koje je ovaj Međunarodni sud izricao drugim optuženima.⁷⁰⁸ Uslijed naročite specifičnosti ovog predmeta, one nisu Vijeću bile od veće pomoći. Presuda o kazni se ipak temelji prvenstveno na okolnostima

⁷⁰⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 847; prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 858.

⁷⁰⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 443.

svakog pojedinog predmeta i mora da bude individualizirana u funkciji konkretnog optuženog lica.⁷⁰⁹

⁷⁰⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Delalić*, par. 721; drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 237; prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 526-532.

XV. DISPOZITIV

A. Kazna

USLIJED GORE NAVEDENIH RAZLOGA, imajući u vidu sve dokaze i argumente strana, Statut i Pravilnik, Pretresno vijeće izriče sljedeću kaznu:

307. Mitar Vasiljević se osuđuje po sljedećim tačkama optužbe:

- tačka 3: progon kao zločin protiv čovječnosti, za ubistvo pet muškaraca, Muslimana, te nehumana djela nad ostalom dvojicom Muslimana, a u vezi s incidentom na obali Drine
- tačka 5: ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja, za ubistvo pet muškaraca, Muslimana, a u vezi s incidentom na obali Drine

308. Mitar Vasiljević se oslobađa optužbi po sljedećim tačkama:

- tačka 1 : istrebljenje kao zločin protiv čovječnosti
- tačka 4: ubistvo kao zločin protiv čovječnosti
- tačka 6: nehumana djela kao zločin protiv čovječnosti
- tačka 7: nasilje protiv života i tijela kao kršenje zakona i običaja ratovanja
- tačka 10: ubistvo kao zločin protiv čovječnosti
- tačka 11: ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja
- tačka 12: nehumana djela kao zločin protiv čovječnosti
- tačka 13: nasilje protiv života i tijela kao kršenje zakona i običaja ratovanja

309. Pretresno vijeće Mitra Vasiljevića osuđuje na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 20 godina.

B. Uračunavanje vremena provedenog u pritvoru

310. Mitar Vasiljević je uhapšen 25. januara 2000. tako da je do danas u pritvoru proveo 2 godine, 10 mjeseci i 4 dana. On ima pravo da mu se to vrijeme uračuna u izdržavanje izrečene kazne, kao i vrijeme provedeno u pritvoru do rješenja predsjednika Međunarodnog suda shodno pravilu 103(1) o tome u kojoj će državi izdržavati kaznu. Do izdavanja tog rješenja, osuđeni ostaje u pritvoru.

Sastavljeno na engleskom i francuskom, a mjerodavan je engleski tekst.

/potpis na originalu/
sudija David Hunt,
predsjedavajući

/potpis na originalu/
sudija Ivana Janu

/potpis na originalu/
sudija Chikako Taya

Dana 29. novembra 2002.

U Hagu,

Nizozemska.

[pečat Međunarodnog suda]

PRILOG I – ISTORIJAT POSTUPKA

A. Pretpretresna faza

1. Dana 26. oktobra 1998., sudija Međunarodnog suda pregledao je i potvrdio zapečaćenu Optužnicu protiv optuženog i dvojice saoptuženih, te izdao nalog za hapšenje i nalog za predaju.⁷¹⁰
2. Dana 25. januara 2000. godine, SFOR je uhapsio optuženog i predao ga Međunarodnom sudu. Istoga dana Optužnica je djelimično otpečaćena.⁷¹¹ Dana 26. januara 2000. godine, predsjednik je predmet dodijelio Pretresnom vijeću II, u čijem sastavu su tada bili sudija Cassese, sudija Mumba i sudija Hunt.⁷¹² Optuženi se prilikom prvog stupanja pred Sud, 28. januara 2000., izjasnio da nije kriv ni po jednoj tački Optužnice i zadržan je u pritvoru.⁷¹³
3. Optužba je 6. januara 2000. godine podnijela Izmijenjenu optužnicu.⁷¹⁴ Dana 1. februara 2000., na predmet je raspoređen sudija Pocar, koji je zamijenio sudiju Cassessea.⁷¹⁵ Sudija Liu je imenovan 3. aprila 2000. godine, kada je zamijenio sudiju Pocara.⁷¹⁶ Optuženi je 22. septembra 2000. godine ponudio odbranu alibijem. Dana 30. oktobra 2000., Pretresno vijeće je izdalo nalog pod pečatom, kojim je dozvolilo zapljenu potencijalnih dokaza bitnih za dokazivanje alibija optuženog.⁷¹⁷ Nakon toga, izdana su dva naloga kojima je dozvoljeno vještačenje dokumenata, kao i nalozi kojima se dozvoljava medicinski i psihijatrijski pregled optuženog.⁷¹⁸
4. Optužba je 12. jula 2001. podnijela Drugu izmijenjenu optužnicu (u daljnjem tekstu: Optužnica).⁷¹⁹ Optuženi se izjasnio da nije kriv ni po jednoj tački Optužnice.⁷²⁰ Dana 24. jula 2001.

⁷¹⁰ *Povjerljivi pregled optužnice*, 26. oktobar 1998.; *Povjerljiv nalog o neobjelodanjivanju*, 26. oktobar 1998.; *Nalog za hapšenje*, *Nalog za izručenje*, 26. oktobar 1998. *Tužilac protiv Milana Lukića, Sredoja Lukića, Mitra Vasiljevića*, Optužnica, predmet br. IT-98-32-PT, 21. oktobar 1998.

⁷¹¹ Confidential and Ex Parte Order to Partially Unseal an Indictment /*Povjerljivi nalog ex parte da se djelimično otpečati optužnica*/, 25. januar 2000.

⁷¹² Nalog Predsjednika kojim se predmet *Tužilac protiv Mitra Vasiljevića* dodjeljuje Pretresnom vijeću II, 26. januar 2000.; *Corrigendum*, 27. januar 2000.

⁷¹³ T 3-5. Nalog o pritvoru, 28. januar 2000.

⁷¹⁴ *Tužilac protiv Mitra Vasiljevića*, Optužnica, predmet br. IT-98-32-I, 27. januar 2000.

⁷¹⁵ Nalog predsjednika kojim se imenuje sudija u Pretresno vijeće, 1. februar 2000.

⁷¹⁶ Nalog predsjednika kojim se imenuje sudija u Pretresno vijeće, 3. april 2000.

⁷¹⁷ Nalog kojim se odobrava zahtjev tužioca za nalog kojim se dopušta zapljena dokaza (pod pečatom), 30. oktobar 2000.; Nalog za zapljenu, 30. oktobar 2000.

⁷¹⁸ Povjerljiv nalog kojim se odobrava vještačenje dokumenata, 17. novembar 2000.; Drugi povjerljiv nalog kojim se dozvoljava vještačenje dokumenata, 22. februar 2001.; Povjerljiv nalog za ljekarski pregled optuženog, 24. januar 2001.; Nalog kojim se odobrava ljekarski pregled optuženog, 24. juli 2001.

⁷¹⁹ Odluka o potpunom poništavanju naloga o neobjelodanjivanju od 26. oktobra 1998., 30. oktobar 2000. Prosecution's Motion to Amend Indictment /*Prijedlog optužbe za izmjenu Optužnice*/, 12. juli 2001. *Tužilac protiv Milana Lukića, Sredoja Lukića, Mitra Vasiljevića*, Izmijenjena optužnica, predmet br. IT-98-32-I, 12. juli 2001.

⁷²⁰ T 97.

Pretresno vijeće je, na osnovu pravila 82(B) Pravilnika, izdalo nalog da se optuženom po Optužnici sudi odvojeno.⁷²¹ Optužba je svoj pretpretresni podnesak podnijela 24. jula 2001., a odbrana 5. jula 2001. godine.⁷²² Dana 7. septembra 2001., na predmet su raspoređeni sudija Janu i sudija Taya, koji su zamijenili sudiju Mumba i sudiju Liua.⁷²³

5. Na osnovu pravila 75, Pretresno vijeće je odredilo razne zaštitne mjere za svjedoke, uključujući upotrebu pseudonima, upotrebu paravana prilikom svjedočenja i izobličenje slike lica i glasa.⁷²⁴

B. Glavni pretres

6. Suđenje je počelo 10. septembra 2001. godine. Izvođenje dokaza optužbe je trajalo do 9. oktobra 2001.,⁷²⁵ izvođenje dokaza odbrane je počelo 23. oktobra 2001. i trajalo do 10. januara 2002. Optužba je sa pobijanjem dokaza počela 10. decembra 2001. i završila 15. januara 2002. Pretresno veće je zasjedalo ukupno 54 dana. Pred Pretresnim vijećem usmeno je svjedočilo 36 svjedoka optužbe i 28 svjedoka odbrane. Optuženi je svjedočio 23. oktobra, 25.-26. oktobra, 12.-13. novembra, 5. decembra 2001. i 14.-15. februara 2002. Na zahtjev optužbe šest pisмениh izjava uvršteno je u dokaze na osnovu pravila 92bis.⁷²⁶ Optužbi je 11. januara 2002. godine dozvoljeno izvođenje dodatnih dokaza i ona je pozvala jednog svjedoka.⁷²⁷ Odbrana je na to odgovorila pozivanjem svjedoka 14. i 15. februara 2002.

7. Strane su svoje završne podneske podnijele 28. februara 2002., te održale završne riječi 6., 8. i 14. marta 2002.

⁷²¹ Nalog, 24. juli 2001.

⁷²² Prosecution Revised Pre-Trial Brief pursuant to Rule 65ter /Revidirani pretpretresni podnesak optužbe u skladu s pravilom 65ter/, 24. juli 2001.; Defence Pre-Trial Brief pursuant to Rule 65ter /Pretpretresni podnesak odbrane u skladu s pravilom 65ter/, 5. juli 2001.; Explanation of the Defence Pre-Trial Brief pursuant to Trial Chamber's Order Dated 28 Aug 2001 /Objašnjenje pretpretresnog podneska odbrane u skladu s nalogom Pretresnog vijeća od 28. avgusta 2001/, 3. septembar 2001.; Prosecution's Response to the Defence's Explanation of its Pre-Trial Brief /Odgovor optužbe na objašnjenje pretpretresnog podneska odbrane/, 13. septembar 2001.

⁷²³ Nalog kojim predsjednik na predmet raspoređuje dvoje sudija *ad litem*, 7. septembar 2001.

⁷²⁴ Nalog po zahtjevu tužioca za zaštitne mjere, 8. septembar 2000.; Nalog, 26. septembar 2000.; Usmeni nalog o izmijenjenim zaštitnim mjerama, 18. maj 2001. (T 36).; Nalog za zaštitne mjere za svjedoke koji će svjedočiti na suđenju, 24. juli 2001.

⁷²⁵ T 1803.

⁷²⁶ T 1796.; P 143.

⁷²⁷ Usmena odluka kojom se optužbi dozvoljava izvođenje dodatnih dokaza, 11. januar 2002., T 4219-4225.

8. U nekim slučajevima Pretresno vijeće je svjedočenja saslušalo putem video-konferencijske veze.⁷²⁸ Dana 18. septembra 2001. Pretresno vijeće je na molbu optužbe, postupajući po pravilu 54 Pravilnika, izdalo *subpoene* za dva svjedoka.⁷²⁹

⁷²⁸ Confidential Order for Testimony via Video-Conference Link /Povjerljivi nalog za svjedočenje putem video-konferencijske veze/, 24. juli 2001.; Confidential Order for Testimony via Video-Conference Link /Povjerljivi nalog za svjedočenje putem video-konferencijske veze/, 18. septembar 2001.

⁷²⁹ Confidential Subpoena(s) to Give Evidence /Povjerljive *subpoene* za svjedoke/, 18. septembar 2001.

PRILOG II: POJMOVNIK

ABiH	Armija Bosne i Hercegovine
“Beli orlovi”	Srpska paravojna organizacija
Bosna i Hercegovina	Republika Bosna i Hercegovina
Dopunski protokol I	Dopunski protokol Ženevskim konvencijama od 12. avgusta 1949. o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I), Ženeva, 12. decembar 1977.
Dopunski protokol II	Dopunski protokol Ženevskim konvencijama od 12. avgusta 1949. o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II), Ženeva, 12. decembar 1977.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Aleksovski</i>	<i>Tužilac protiv Aleksovskog</i> , predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Delalić</i>	<i>Tužilac protiv Delalića i drugih</i> , predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Furundžija</i>	<i>Tužilac protiv Furundžije</i> , predmet br. IT-95-17/1-A, Presuda, 21. jul 2000.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Tadić</i>	<i>Tužilac protiv Tadića</i> , predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. jul 1999.
Državna komisija za traženje nestalih	Državna komisija za traženje nestalih osoba u Federaciji Bosne i Hercegovine
Evropska komisija, EKLjP	Evropska komisija za ljudska prava
Evropski sud, ESLjP	Evropski sud za ljudska prava
Grupa iz Koritnika	Oko 60 civila muslimanske pripadnosti iz sela Koritnik i pet sa područja Sasa, koji su žrtve incidenta u Pionirskoj ulici.
Incident na obali Drine	Strijeljanje sedmorice muslimanskih civila na obali Drine 7. juna 1992, kojom prilikom su njih petorica izgubili život.

Incident u Pionirskoj ulici	Lišavanje života mnogih osoba iz grupe iz Koritnika, u kući u Pionirskoj ulici u Višegradu koja je zapaljena 14. juna 1992.
Izveštaj generalnog sekretara	Izveštaj generalnog sekretara u skladu sa paragrafom 2 Rezolucije 808 Savjeta bezbjednosti (1993), UN Doc S/25704, 3. maj 1993.
JNA	Jugoslovenska narodna armija
Komentar MKCK-a uz IV ženevsku konvenciju	Pictet (ur.), Komentar: IV ženevska konvencija o zaštiti građanskih osoba u vrijeme rata, 1958.
Konvencija protiv mučenja	Konvencija protiv mučenja i drugih vrsta okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, od 10. decembra 1984.
Koritnik	Selo Koritnik
MKSJ, Međunarodni sud, Sud	Međunarodni sud za krivično gonjenje lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991.
MKSR	Međunarodni krivični sud za gonjenje lica odgovornih za genocid i druga teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji Ruande i građana Ruande odgovornih za genocid i druga teška kršenja počinjena na teritoriji susjednih država od 1. januara 1994. do 31. decembra 1994.
MPGPP	Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, 16. decembar 1966.
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova
Nürnbergška povelja	Povelja Međunarodnog vojnog suda za krivično gonjenje i kažnjavanje glavnih njemačkih ratnih zločinaca, Berlin, 6. oktobar 1945.
Nürnbergška presuda	Suđenje glavnim njemačkim ratnim zločincima pred Međunarodnim vojnim sudom, Nürnberg, 14. novembar 1945 – 1. oktobar 1946.
Obrana	Branioci Mitra Vasiljevića
Odluka o nadležnosti u predmetu <i>Tadić</i>	<i>Tužilac protiv Tadića</i> , predmet IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost, 2. oktobar 1995.

Odluka po pravilu 61 u predmetu <i>Martić</i>	<i>Tužilac protiv Martića</i> , predmet br. IT-95-11-R61, Pregled optužnice u sklopu pravila 61 Pravilnika o postupku i dokazima, 8. mart 1996.
Odluka po pravilu 61 u predmetu <i>Mrkšić i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Mrkšića i drugih</i> , predmet br. IT-95-13-R61, Review of Indictment Pursuant to Rule 61 of the Rules of Procedure and Evidence /Pregled optužnice u skladu s pravilom 61 Pravilnika o postupku i dokazima/, 3. april 1996.
Odluka po pravilu 61 u predmetu <i>Nikolić</i>	<i>Tužilac protiv Dragana Nikolića zvanog "Jenki"</i> , predmet br. IT-94-2-R61, Review of Indictment Pursuant to Rule 61 of the Rules of Procedure and Evidence /Pregled optužnice u skladu s pravilom 61 Pravilnika o postupku i dokazima/, 20. oktobar 1995.
Optužba	Tužilaštvo
Optuženi	Mitar Vasiljević
Optužnica	Izmijenjena optužnica, <i>Tužilac protiv Vasiljevića</i> , predmet br. IT-98-32-PT, 12. jul 2001.
"Panos"	Ugostiteljsko preduzeće u Višegradu, u kojem je optuženi radio prije rata
Pravilnik	Pravilnik o postupku i dokazima Međunarodnog suda
Pretpretresni podnesak odbrane	<i>Tužilac protiv Vasiljevića</i> , predmet br. IT 98-32-PT, Defence Pre-Trial Brief, 5. jul 2001.
Pretpretresni podnesak optužbe	<i>Tužilac protiv Vasiljevića</i> , predmet br. IT-98-32-PT, Prosecutor's Pre-Trial Brief, 24. jul 2001.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Akayesu</i>	<i>Tužilac protiv Akayesua</i> , predmet br. MKSR-96-4-T, Presuda, 2. septembar 1998.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Aleksovski</i>	<i>Tužilac protiv Aleksovskog</i> , predmet br. IT-95-14/1-T, Presuda, 25. jun 1999.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Blaškić</i>	<i>Tužilac protiv Blaškića</i> , predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Delalić</i>	<i>Tužilac protiv Delalića i drugih</i> , predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Furundžija</i>	<i>Tužilac protiv Furundžije</i> , predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998.

Prvostepena presuda u predmetu <i>Jelisić</i>	<i>Tužilac protiv Jelisića</i> , predmet br. IT-95-10-T, Presuda, 14. decembar 1999.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Kayishema i Ruzindana</i>	<i>Tužilac protiv Kayisheme i Ruzindane</i> , predmet br. ICTR-95-1-T, Presuda, 21. maj 1999.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Kordić i Čerkez</i>	<i>Tužilac protiv Kordića i Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2-T, Presuda, 26. februar 2001.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Krnojelac</i>	<i>Tužilac protiv Krnojelca</i> , predmet br. IT-97-25-T, Presuda, 15. mart 2002.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Krstić</i>	<i>Tužilac protiv Krstića</i> , predmet br. IT-98-33-T, Presuda, 2. avgust 2001.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Kunarac</i>	<i>Tužilac protiv Kunarca i drugih</i> , predmet br. IT-96-23-T i IT-96-23/1-T, Presuda, 22. februar 2001.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Kupreškić</i>	<i>Tužilac protiv Kupreškića i drugih</i> , predmet br. IT-95-16-T, Presuda, 14. januar 2000.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Kvočka</i>	<i>Tužilac protiv Kvočke i drugih</i> , predmet br. IT-98-30/1-T, Presuda, 2. novembar 2001.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Musema</i>	<i>Tužilac protiv Museme</i> , predmet br. MKSR-96-13-T, Presuda, 27. januar 2000.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Rutaganda</i>	<i>Tužilac protiv Rutagande</i> , predmet br. MKSR-96-3-T, Presuda, 6. decembar 1999.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Tadić</i>	<i>Tužilac protiv Tadića</i> , predmet br. IT-94-1-T, Presuda, 14. jul 1997.
Sase	Selo Sase
SDA	Stranka demokratske akcije
SDS	Srpska demokratska stranka
SFRJ SRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija Savezna Republika Jugoslavija
Statut	Statut Međunarodnog suda
Statut MKS-a	Statut Međunarodnog krivičnog suda, usvojen u Rimu 17. jula 1998. godine, UN Doc A/CONF.

SUP	Sekretarijat unutrašnjih poslova
T	Transkript /engleski/ sa pretresa u predmetu <i>Tužilac protiv Vasiljevića</i> , br. IT-98-32-T
TO	Teritorijalna odbrana
Tokijska povelja	Povelja Međunarodnog vojnog suda za Daleki istok, Tokio, 19. januar 1946.
Tužilac	Tužilaštvo
Užički korpus	Užički korpus Jugoslovenske narodne armije
VG	Svjedok u predmetu <i>Tužilac protiv Vasiljevića</i> , br. IT-98-32-T
VRS	Vojska Srpske Republike Bosne i Hercegovine / Republike Srpske
Zajednički član 3	Član 3 koji je zajednički za sve četiri Ženevske konvencije iz 1949.
Završni podnesak odbrane	<i>Tužilac protiv Vasiljevića</i> , predmet br. IT 98-32-T, Defence Final Trial Brief, 28. februar 2002.
Završni podnesak optužbe	<i>Tužilac protiv Vasiljevića</i> , predmet br. IT-98-32-T, Prosecutor's Final Trial Brief, 28. februar 2002.
III ženevska konvencija	Ženevska konvencija o postupanju s ratnim zarobljenicima od 12. avgusta 1949.
IV ženevska konvencija	Ženevska konvencija o zaštiti građanskih osoba u vrijeme rata od 12. avgusta 1949.